VEIKSMINGO POLICIJOS IR KITŲ SUINTERESUOTŲ INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO LINK:
SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ATPAŽINIMO, PAGALBOS IR PREVENCIJOS MODELIS

ILONA MICHAILOVIČ, SVETLANA JUSTICKAJA, RŪTA VAIČIŪNIENĖ,
VAIDAS KALPOKAS, EVALDAS VISOCKAS

ILONA MICHAILOVIČ, SVETLANA JUSTICKAJA, RŪTA VAIČIŪNIENĖ,
VAIDAS KALPOKAS, EVALDAS VISOCKAS

VEIKSMINGO POLICIJOS IR KITŲ SUINTERESUOTŲ INSTITUCIJŲ BENDRADARBIAVIMO LINK: SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE ATPAŽINIMO, PAGALBOS IR PREVENCIJOS MODELIS

Mokslo studija

TEISĖS INSTITUTAS

Vilnius, 2019

Autoriai:
dr. Ilona Michailovič, tyrimo vadovė (I, V.3, VI, VII dalys)
dr. Svetlana Justickaja (III, IV, V.1, V.2, VI, VII dalys)
dr. Rūta Vaičiūnienė (II, IV, VI, VII dalys)
Vaidas Kalpokas (VI dalis)
Evaldas Visockas (IV dalis)

Recenzentai:
doc. dr. Algimantas Čepas, Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas
dr. Vilana Pilinkaitė Sotirovič, Lietuvos socialinių tyrimų centras

Kalbos redaktorė dr. Dalia Gedzevičienė
Maketavimas UAB „Ciklonas“
Leidinio leidybos koordinatorius Justinas Paliauka

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (Reikminio tyrimo projekto sutarties Nr. S-REP-18-5).

ISBN 978-9986-704-63-8 *(Internetinis/online)*

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

TEISĖS INSTITUTAS

Ankštoji g. 1 A,
LT-01109, Vilnius
www.teise.org

© Ilona Michailovič, 2019
© Svetlana Justickaja, 2019
© Rūta Vaičiūnienė, 2019
© Vaidas Kalpokas, 2019
© Evaldas Visockas, 2019
© Lietuvos teisės institutas, 2019

TURINYS

ĮVADAS 4

I. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ VAIDMUO 7
1. Policijos pareigūnų vaidmuo 7
1.1. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: policijos pareigūnų požiūris 7
1.2. Smurto aukų apsaugos problemos ir civilinės apsaugos orderio galimybės 10
1.3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos 12
2. Prokurorų ir teisėjų vaidmuo 14
2.1. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: prokurorų ir teisėjų požiūris 15
2.2. Įrodinėjimo problemos 16
2.3. Kai kurių taikomų priemonių efektyvumo probleminiai aspektai 18

II. SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRŲ VAIDMUO 20
1. Specializuotos pagalbos centrų funkcijos ir darbo specifika 20
2. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: specializuotos pagalbos centrų požiūris 21
3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo probleminiai aspektai 23

III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJOS IR JŲ VAIDMUO 29
1. Vaiko teisių apsaugos tarnybų funkcijos ir darbo specifika 29
2. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: vaiko teisių apsaugos specialistų požiūris 30
3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos 31
4. Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma smurto artimoje aplinkoje prevencijos kontekste: iššūkiai ir problemos 34

IV. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKĖJAI IR JŲ VAIDMUO PAGALBOS SMURTO AUKOMS TINKLE 39
1. Funkcijos ir darbo specifika 39
2. Kreipimosi socialinės pagalbos pobūdis ir socialinių paslaugų spektras 41
3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo sankirtos ir iššūkiai 42

V. SMURTINIO ELGESIO KEITIMO PROGRAMAS VYKDANČIOS INSTITUCIJOS 45
1. Probacijos tarnybų vaidmuo 45
2. Vyrų krizių centrų vaidmuo tarpinstitucinio bendradarbiavimo kontekste 47
3. Smurtinio elgesio keitimo programų reikšmė 49

VI. TARPINSTITUCINIO BENDRADARBIAVIMO PLĖTOJIMO IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS 52

VII. IŠVADOS IR PRAKTINĖS REKOMENDACIJOS 61

LITERATŪRA 66

SUMMARY 68

ĮVADAS

Remiantis 2014 metais Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros (FRA) visos ES mastu atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 42 tūkst. moterų iš 28 Europos Sąjungos valstybių, beveik kas ketvirta moteris Lietuvoje teigia patyrusi vienos ar kitos rūšies smurtą, o nuo fizinio ar seksualinio partnerio smurto kenčia 24 procentai Lietuvos moterų[1]. Šie skaičiai iškalbingai iliustruoja tiek smurto paplitimo mastą, tiek parodo, kad smurtas artimoje aplinkoje gali būti prilyginamas smurtui lyties pagrindu, kadangi neproporcingai dažnai paveikia išimtinai moteris[2].

2011 m. gruodžio 15 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (toliau – ANSAAĮ), kuriuo siekiama ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą nukentėjusiam asmeniui. Įstatyme apibrėžiant smurto užkardymo ir pagalbos teikimo valdymą ir organizavimą, skirtingoms institucijoms priskiriamos funkcijos ir atsakomybė bei numatomas šių institucijų tarpusavio kontaktas, kuris itin reikšmingas koordinuotam ir efektyviam smurto užkardymui ir pagalbos teikimui. Tačiau vien teisinių priemonių nepakanka, siekiant sėkmingai pasipriešinti smurto artimoje aplinkoje reiškiniui, būtinas efektyvus teisės normų taikymas bei nuoseklus, įvairiapusis ir daugiapakopis pagalbos teikimas. Todėl vis tvirčiau konstatuojama, jog smurto artimoje aplinkoje problemai spręsti reikalingas sisteminis, koordinuotas ir sklandus suinteresuotų šalių bendradarbiavimas. Visgi pastebima, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas reaguojant ir teikiant pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais nevyksta sklandžiai, yra fragmentiškas, neretai ir chaotiškas. Pavyzdžiui, Lygių galimybių plėtros centro vykdomame projekte „Koordinuotas tarpinstitucinis atsakas į smurtą: sąmoningumo didinimas ir praktikų kaita“ pažymėta, kad bendradarbiavimui kliudo vieningo institucinio požiūrio trūkumas[3]. Taigi formuojant veiksmingo tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktinį modelį nuosekli ir koordinuota tarpinstitucinė, komandinė pagalba yra viena esminių smurto užkardymo ir efektyvios prevencijos įgyvendinimo prielaidų.

Šios studijos pagrindas – reikminis taikomasis mokslinis tyrimas „Policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimas atpažįstant smurto artimoje aplinkoje apraiškas ir užtikrinant efektyvų reagavimą bei prevencinių priemonių (metodų) taikymą“, kuris ir yra nukreiptas į tarpinstitucinio bendradarbiavimo analizę ir plėtrą. Tyrimą inicijavo Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija kaip vieną iš valstybei ypač aktualių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programos temų; tyrimą ir studijos spaudą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-REP-18-5).

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas turėtų vystytis taikant integruotą požiūrį į smurtą artimoje aplinkoje, kuriuo siekiama bendro suinteresuotų institucijų tikslo – koordinuoto atsako užkardant smurtą artimoje aplinkoje, užtikrinant apsaugą ir pagalbą smurto aukoms, taikant smurtinio elgesio keitimo priemones – kuris gali būti įgyvendinamas tik suvienijus pajėgumus bei suvokiant tarpusavio funkcijų ypatumus. Todėl, įvertinus smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos teikimo mechanizmus, egzistuojančias tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktikas, tyrimo tikslas buvo sukurti ir pasiūlyti suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo modelį. Tyrimas apėmė pagrindinių suinteresuotų institucijų identifikavimą, tarpusavio ryšių nustatymą, egzistuojančių bendradarbiavimo formų ir praktikų analizę.

[1] Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. FRA, 2014. Prieiga per internetą: <*https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report*>.

[2] Žr., pvz., *Michailovič I*. Smurtas prieš moteris kaip diskriminacijos dėl lyties forma ir lyčių stereotipų pasekmė // Informacijos mokslai, 2018, 80, p. 50–60. doi: 10.15388/Im.2017.80.11671.

[3] Plačiau žr.: <*http://gap.lt/projektai/koordinuotas-tarpinstitucinis-atsakas-i-smurta-samoningumo-didinimas-ir-praktiku-kaita-2/*>.

Tyrimo metodologija

Tyrimas apėmė mokslinės literatūros, tarptautinių standartų ir empirinio tyrimo metu surinktų duomenų analizę. Siekiant gilaus ir įvairiapusio bendradarbiavimo praktikų ir patirčių pažinimo, skirtingų požiūrių bei bendradarbiavimo problematikos identifikavimo, pasirinkta kokybinių tyrimų metodologinė prieiga. Tyrimo metu, kuris buvo atliekamas 2018 m. balandžio – 2019 m. rugsėjo mėnesiais, atlikti 45 pusiau struktūruoti interviu ir 3 fokusuotos grupinės diskusijos. Tyrime dalyvavo suinteresuotų šalių, reaguojančių ir teikiančių pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais, atstovai. Atlikti pusiau struktūruoti interviu, kuriuose dalyvavo: policijos pareigūnai (ikiteisminio tyrimo tyrėjai (8 interviu) ir patruliai (5 interviu)), specializuotos pagalbos centrų specialistai (7 interviu), savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai (7 interviu), savivaldybių socialinės paramos skyrių darbuotojai bei kitų socialinių paslaugų įstaigų (biudžetinių bei viešųjų įstaigų (krizių centrų)) atstovai (4 interviu), nevyriausybinių organizacijų atstovai (3 interviu), savivaldybių tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriai (3 interviu), prokurorai (5 interviu), teisėjai (2 interviu) ir probacijos sistemos atstovas (1 interviu).

Atliekant tyrimą siekta identifikuoti ir atskleisti įvairias tarpinstitucinio bendradarbiavimo patirtis ir praktikas, todėl tyrimo metu pagal galimybes ir turimus resursus apsilankyta 8 iš 10 Lietuvos apskrityse: (žr. *1 pav.*) Vilniaus (Vilniaus miesto savivaldybės), Kauno (Kauno miesto savivaldybės), Alytaus (Alytaus miesto savivaldybės), Marijampolės (Marijampolės savivaldybės ir Kazlų Rūdos savivaldybės), Panevėžio (Panevėžio miesto savivaldybės), Tauragės (Tauragės rajono savivaldybės), Telšių (Telšių rajono savivaldybės ir Mažeikių rajono svivaldybės), Utenos (Ignalinos rajono savivaldybės ir Visagino miesto savivaldybės) teritorijose. Nors su likusiose dviejose apskrityse dirbančiais specialistais tyrėjai interviu neatliko, tačiau tyrimo metu palaikė kontaktą ir apie tyrimą informavo. Tyrimo dalyvių atranka buvo vykdoma ne tik bandant apčiuopti įvairias, skirtingiems regionams būdingas bendradarbiavimo praktikas, bet ir sniego gniūžtės principu, ekspertų prašant rekomenduoti kitus, ilgametę patirtį turinčius, savo srities specialistus.

1 pav. Apskritys, kuriose tyrėjai atliko pusiau struktūruotus interviu

Kartu pažymėtina, kad nuo 2018 m. liepos 1 d. Lietuvoje įsigaliojo nauja vaiko teisių apsaugos praktika: visi Lietuvos miestų ir rajonų savivaldybėse esantys vaiko teisių apsaugos skyriai tapo pavaldūs centrinei vaiko teisių apsaugos institucijai – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo

tarnybai prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, suformuota nauja vaiko teisių apsaugos tvarka, šiame procese svarbią vietą teikiant atvejo vadybininkams ir mobiliajai komandai. Akivaizdu, kad nauja praktika dar nespėjo susiformuoti, todėl nebuvo galimybių jos ištirti nuodugniau. Tačiau pokyčiams apčiuopti vėlesniame tyrimo etape suorganizuotos fokusuotos grupinės diskusijos, leidusios gilintis ir klausti, kokios reikšmės nauja praktika turi institucijų bendradarbiavimui sprendžiant smurto artimoje aplinkoje atvejus. Fokusuotos grupinės diskusijos buvo ne tik nukreiptos į vaiko teisių apsaugos smurto artimoje aplinkoje atvejais klausimus ir pokyčius, bet ir į viso tyrimo pirminių rezultatų su ekspertais aptarimą, įsigilinant į tyrimo metu iškilusius probleminius aspektus. Taigi tyrimo metu atliktos trys fokusuotos grupinės diskusijos: 1) 2019 m. kovo 4 d. Vilniuje, Lietuvos teisės institute (dalyvavo specializuotos pagalbos centrų, vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai, savivaldybės socialinės paramos skyriaus darbuotojai (10 ekspertų)); 2) 2019 m. kovo 21 d. Telšiuose, Telšių krizių centre (dalyvavo policijos pareigūnas, vaiko teisių apsaugos institucijos atstovai, specializuotos pagalbos centro ir socialinių paslaugų centro darbuotojai (9 ekspertai)); 3) 2019 m. balandžio 19 d. Vilniuje (dalyvavo Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – ir LR VRM) atstovai ir Policijos departamento prie LR VRM pareigūnai (3 ekspertai)).

Visi tyrimo metu atlikti interviu buvo įrašyti diktofonu, o vėliau transkribuoti. Vidutinė interviu trukmė – iki 60 min., tačiau apie trečdalio visų atliktų interviu trukmė buvo ilgesnė negu 60 min. Tyrimo dalyvio (kalbinto žmogaus), institucijos, miesto ir kiti jautrūs tyrimo duomenys buvo koduojami, kad būtų išsaugotas tyrimo dalyvių anonimiškumas. Tyrimo metu surinkta empirinė medžiaga buvo analizuojama pagal šias temines kategorijas: 1) suinteresuotos institucijos vaidmuo, jos išskirtinumas užtikrinant atsaką smurtui artimoje aplinkoje, 2) smurtą patyręs žmogus ir smurtautojas, 3) smurto atvejai, 4) institucijų bendradarbiavimo iššūkiai bei pagalbos ir prevencijos klausimai. Duomenų analizei buvo naudojama programinė įranga MAXQDA.

Tyrimo rezultatai šioje studijoje pateikiami suskirstant į kelias dalis pagal institucijas, dirbančias su smurto artimoje aplinkoje atvejais. Studijos pirmojoje dalyje aprašomas teisėsaugos institucijų (policijos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų) vaidmuo užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje, antrojoje dalyje analizuojamas specializuotos pagalbos centrų, trečiojoje dalyje – vaiko teisių apsaugos institucijų vaidmuo, ketvirtojoje dalyje aptariamos socialinių paslaugų teikimo smurto artimoje aplinkoje aukoms problemos, penktojoje dalyje analizuojamas smurtinį elgesį keičiančias programas vykdančių institucijų (probacijos tarnybų ir vyrų krizių centrų) vaidmuo, šeštojoje dalyje nagrinėjamos tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos (pateikiant ir aprašant schemas bei algoritmus), studijos pabaigoje pateikiamos išvados ir praktinės rekomendacijos. Kadangi studijos pagrindą sudaro reikminis tyrimas, autoriai buvo susaistyti mažesnės darbo apimties reikalavimų. Kai kurias mažiau išplėtotas tyrimo įžvalgas bus galima išplėsti kituose mokslo darbuose.

Tikimasi, kad studijoje pateiktos įžvalgos ir praktinės rekomendacijos bus naudingos visoms suinteresuotoms institucijoms – policijos pareigūnams, teisėjams ir prokurorams, specializuotos pagalbos centrams, vaiko teisių apsaugos institucijoms, socialines paslaugas teikiančioms įstaigoms, nevyriausybinėms organizacijoms, savo kasdienėje veikloje dirbančioms su smurto artimoje aplinkoje atvejais.

Autoriai nuoširdžiai dėkoja visiems praktikams – savo srities ekspertams, sutikusiems dalyvauti interviu ir pasidalinusiems profesinėmis įžvalgomis, be kurių šis tyrimas nebūtų įmanomas. Dėkojame recenzentams doc. dr. Algimantui Čepui ir dr. Vilanai Pilinkaitei Sotirovič bei Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos Viešosios policijos valdybos viršininkui Mindaugui Akelaičiui už vertingas pastabas, pasiūlymus ir komentarus, kurie leido patobulinti studiją.

I. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ VAIDMUO

Atliekant tyrimą nemažai dėmesio skirta policijos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų nuostatoms išnagrinėti ir atskleisti, taip pat kokį poveikį šios nuostatos gali daryti tiriant nusikaltimus dėl smurto artimoje aplinkoje bei užkertant jam kelią. Analizuojant policijos pareigūnų vaidmenį, buvo išskirti šie pagrindiniai aspektai: policijos pareigūnų požiūris į smurto artimoje aplinkoje atvejus; smurto aukų apsaugos užtikrinimas ir policijos pareigūnų matomos tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos. Taip pat, atsižvelgiant į smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugos būtinumą, buvo aptartos ir civilinės apsaugos orderio galimybės Lietuvoje. Nagrinėjant prokurorų ir teisėjų vaidmenį, pagrindinis dėmesys buvo skirtas prokurorų ir teisėjų požiūriui į smurto artimoje aplinkoje atvejus, įrodinėjimo bei taikomų priemonių efektyvumo problemoms.

1. Policijos pareigūnų vaidmuo

1.1. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: policijos pareigūnų požiūris

Paprastai policija pirmoji sureaguoja į smurto artimoje aplinkoje įvykį. Todėl labai svarbu, kaip policijos pareigūnai mato smurto atvejus, kokias išskiria smurtą patyrusių asmenų apsaugos problemas. Atliktas tyrimas leido išryškinti smurto artimoje aplinkoje atvejus, diferencijuojant juos pagal smurto pobūdį, sudėtingumą ir akcentuojant su tuo susijusias įrodinėjimo problemas.

Kaip sudėtingus pareigūnai apibūdina **sisteminio, užsitęsusio smurto atvejus**:

„Yra tokių piktybinių atvejų. Jis smurtauja, žmogus, nuolat. Mes turėjom ikiteisminių tyrimų va tiek. Jo sugyventinė visą laiką kategoriškai neigė smurtą. Visada. Bet jis ją muša visada, nuolat ir nieko negalim padaryt <...>. Jis smurtauja prieš jos vaiką – prieš merginą. Ir ji gina jį visą laiką. Ne savo vaiką. Tai čia jau atskiras atvejis, bet ji nenori jokio kontakto. Jokio kontakto. Niekaip. Mes niekaip negalim padėt šitoj vietoj“ (1.1.7, 1.2.4)[4].

Ši citata parodo, kad tokiais atvejais vien policijos reagavimo nepakanka, nes būtina teikti kompleksinę pagalbą smurto aukai, padedant jai išsivaduoti iš smurto rato.

Tarp dažnai pasitaikančių atvejų buvo minimi **smurtavimas dėl menkavertės dingsties**:

„Yra tokių atvejų, kur sukonfliktuojama, tikrai nesumeluosiu, sukonfliktuojama būtent dėl to, kas dabar eis cigarečių nupirkti. Kviečia policijos pareigūnus dėl to, kuris dabar turės eiti į parduotuvę parnešti degtinės butelį“ (1.1.3).

Kalbinti policijos pareigūnai minėjo tokius atvejus, kai smurtas nepasitvirtino, ypač kai abu asmenys neblaivūs: *„Atvykstam, o ten tik alkoholis, ir matom, kad nėra smurto ir net nebekalba atvykus mums apie tą smurtą abu neblaivūs <...>. Mes netgi paklausiam, kokiu pagrindu išvis kvietė tą policiją. Netgi būna greitoji kitą kartą irgi pasijungia ir žmogus net nesugeba atsakyti, kokiu pagrindu, arba tas pagrindas būna bereikšmis, tai tuomet taip, mes grįžę surašom tarnybinį pranešimą, kad smurtas nepasitvirtino ir kad tikslinga nubausti už melagingą iškvietimą, ir jau irgi tą medžiagą visą perduodam veiklos skyriui, kuris jau nagrinėja ir priima sprendimą“* (1.2.5).

Viena iš problemų, kuri gali būti susijusi su ikiteisminio tyrimo pradėjimu ar nutraukimu, yra **psichologinio smurto identifikavimas**, nes kai nėra akivaizdžių fizinio smurto požymių ir galimai nukentėjęs asmuo atsisako paaiškinti aplinkybes, sunku įrodyti buvus smurtą, tuomet pareigūnai dažniausiai surašo tarnybinį pranešimą, kad su blaiviais asmenimis susisiektų veiklos skyriaus pareigūnai.

Tyrimo metu siekiant apibūdinti smurto atvejus, dažnai išryškėdavo nukentėjusių ir smurtavusių žmonių santykių ypatumai bei priežastys, dėl kurių jie kvietėsi policiją. Kalbinti pareigūnai

[4] Interviu kalba netaisyta.

minėjo, kad žmonės dažnai kreipiasi norėdami, **kad smurtautoją išblaivintų, pagąsdintų, prašo padėti, kad smurtautojas nebegertų ar įsidarbintų**:

„Visada sako, kad policija nieko nedaro, o bet tai reikia pasakyti apie tai, kad būna pradėtas ikiteisminis tyrimas ir jau kitą dieną pati nukentėjusioji ateina ir sako, drasko akis, kad: „Jūs dirbkite savo darbą, dirbkite nužudymus ir kitus sunkius nusikaltimus, ką jūs čia dabar vyrą išvežėt ir jo nepaleidžiat?" O tokių iš dešimt medžiagų yra septynios, tai apie tai niekas nekalba. Ir mus apkeikia ir įžeidžia, ir sako, kad mes nieko nedarome, atlyginimą veltui gauname, kad tai buvo tiesiog konfliktas, kurio metu jie abudu ten susigin̄čijo. „Taip, iškviečiau, norėjau pagąsdinti." Ir jau kitą dieną ateina ir prašo atsiimti pareiškimą" (1.1.1).

Paprastai fizinio skausmo sukėlimas sukelia nemažai įrodinėjimo problemų. Tačiau dar daugiau problemų, anot tyrimo dalyvių, iškyla, **jei lygiagrečiai su procesu dėl smurto artimoje aplinkoje vyksta skyrybų procesas**:

„Tai iš tikrųjų, ir prokurorai, ir teisėjai labai į tai atsižvelgia. Jeigu tiktai yra duomenų apie skyrybas, tai taip greitai ir paprastai nėra priimami sprendimai, nes apkaltinti žmogų iš tikrųjų yra labai, labai lengva. Tiesiog galima pasakyti: „Va, jis prieš mane smurtavo, sudavė man, man skaudėjo." Jokių smurto požymių nėra. Yra tiesiog žmogaus teiginys, kad „man skaudėjo". Ir konflikto metu įvyksta tas smurtas, sakykim, smūgio vienkartinis sudavimas, nu, ir aišku, auka netyli, ji žino savo teises ir pasiskambina į policiją, rašo pareiškimą ir, nu, vat tokie dalykai" (1.2.2).

Tyrimas atskleidė, kad pareigūnai dažnai pastebi **nuo smurto nukentėjusio asmens motyvacijos nebuvimą**, nukentėjusiosios parodymų keitimą smurtautojo naudai tyrimo metu. Taip pat smurto auka dažnai atsisako pagalbos ir pareigūnui tenka įkalbinėti, kad sutiktų būti apžiūrima medikų. Dažnai pareigūno padrąsinimo užtenka, kad auka laikytųsi savo parodymų ir jų nekeistų tyrimo metu smurtautojo naudai, pavyzdžiui:

„Fizinio skausmo sukėlimas, kitą kartą aukai, sakykim, trūksta ten to apsiskaitymo ir panašiai, ir ji sako: „Man tik sudavė, nieko neliko." Tai aš sakau: „Neturi matytis, tau sukėlė skausmą, tave pastūmė, – sakau, – tai jau viskas." Tai užtenka kartais to padrąsinimo ir ji laikosi savo tų parodymų. Nu, prokuratūrai to užtenka, ačiū Dievui, ir teismam užtenka" (1.1.8).

Tais atvejais, kai auka neigia smurtą, policijos pareigūnui labai sunku jį įrodyti, tuomet padeda įvykio fiksavimas vaizdo priemonėmis:

„Pasitaiko, jeigu būna, sakykim, smūgio sudavimas delnu. Tai yra labai gerai tas privalomasis 30 minučių filmavimas atvykus į įvykį arba iškart fiksavimas aukos, kaip ji atrodo, nes pradžioj tose geriančiose šeimose auka irgi būna nemenkai apsvaigusi nuo alkoholio, nes neįmanoma apklausti, ir jinai, būna, išsiblaivius kitą kartą sako, kad nieko nebenori, nors ant veido žymės" (1.1.8).

Nauja praktika yra visais atvejais, nesvarbu, ar pasitvirtins smurto artimoje aplinkoje atvejis, ar ne, vaizdo fiksavimo priemonėmis policijos pareigūnai turi užfiksuoti (iki 100 MB) pirminę įvykio aplinką, t. y. įtariamo ir galimai nukentėjusio asmens būklę, jų kūno sužalojimus, patalpų ar aplinkos, kur įvyko įvykis, būklę (tvarkinga ar ne, išmėtyti daiktai), sugadintą ar apgadintą turtą, ir įkelti į Policijos registruojamų įvykių registrą[5]. Pritartina šiai praktikai, tačiau kadangi ši tvarka nėra detaliai aprašyta, patartina ją detalizuoti, išsprendžiant asmenų privatumo apsaugos, duomenų saugojimo, policijos veiklos veiksmingumo klausimus[6].

[5] Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018-07-02 įsakymu Nr. 5-V-611 4 p.

[6] Žr. taip pat: *Jakštienė R.* Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019, p. 268.

Policija tikrina, kaip smurtautojas laikosi teismo paskirtos priemonės. Tačiau kalbinti pareigūnai dažnai pabrėždavo, kad neretai pati auka įsileidžia į namus smurtautoją, kuriam buvo paskirta kardomoji priemonė – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu:

„Dažniausiai būna taip, kad smurtauja vyras, būdamas girtas. Labai retai kada blaivas. Ir tada auka iškviečia policiją. Kai žmogus išsiblaivo, tarsi viskas jau gerai. Tada auka jį priima, bet už tą priėmimą jai nieko nebūna, o žmogus, kuris ten nueina, jis pažeidžia kardomąją priemonę, bet dažniausiai auka tyli, iki kol viskas gerai, ir niekam apie tai nepraneša. Ir praneša tiktai tuo atveju, kad pažeidė kardomąją priemonę, kai smurtautojas pakartotinai pradeda smurtauti. Ji vėl skambina ir sako: „Jis atėjo pas mane, pažeidė kardomąją priemonę, prieš mane smurtavo." Bet kai tu bendrauji su smurtautoju, jis sako: „Aš jau ten dvi savaites gyvenau, viskas buvo gerai. Mes jau buvome kartu ten ir ten, darėme tą ir tą." Kieno yra kaltė? Policija padarė viską, ką galėjo, ar ne? Paskyrė kardomąją priemonę, apsaugojo nukentėjusiąją" (1.1.1).

Pabrėžtina, kad minėtu atveju neištyrus visų atvejo aplinkybių ir neįvertinus konteksto būtų sudėtinga spręsti, kodėl smurto auka įsileidžia smurtautoją. Tačiau, remiantis 2011 m. Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo nuostatomis[7], aiškiai įvardinama smurtautojo atsakomybė, todėl ši žinutė turi būti ištransliuota smurtautojui, kad jis pažeidė įstatymus ir turi atsakyti už savo elgesį įstatymų nustatyta tvarka. Kita vertus, abejotina, kad vien atsakomybės neišvengiamumas padėtų žymiai sumažinti smurtinį elgesį šeimose.

Pasitaiko ir itin sudėtingų smurto artimoje aplinkoje atvejų turint omenyje ne vien tik aukos motyvaciją, bet ir užsitęsusio sisteminio smurto žalą nukentėjusiam žmogui. Vienu tyrimo dalyvės paminėtu atveju nukentėjusioji pati atlygino žalą taikant smurtautojo atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikant.

„Sutuoktinis sudavė smūgį žmonai. Vienas smūgis, bet stiprus, kad lūžo šonkauliai ir trūko blužnis. Moteris po savaitės blogai pasijautė, nualpo, vaikai nuvežė ją į ligoninę. Paguldė ją į ligoninę, ligoninėj pakankamai nemažai, gal kokias dvi ar tris savaites gulėjo, nedarbingumo turėjo dar virš mėnesio ir pranešimą mes gavome iš gydymo įstaigos. Mes, aišku, apklausėm ją kaip nukentėjusiąją, išsiaiškinom aplinkybes, vyrui buvo įteiktas pranešimas apie įtarimą. Pranešėm ligonių kasai, kuri išstatė civilinį ieškinį arti 4 000 litų. Vyras turėjo sumokėti ligonių kasoms, atlyginti civilinį ieškinį. Jis niekur nedirbantis. Sprendimas buvo toks, kad jie susitaikė, buvo pasirašytas susitaikymo protokolas. Šiuo atveju pati moteris sumokėjo tuos pinigus ligonių kasai, ji pati atlygino tą žalą. Bet jeigu jie ir nebūtų susitaikę, mes būtume išsiuntę medžiagą į teismą, ta pati ateitis būtų. Kad vis tiek jis turi sumokėti. Jeigu jis nepadengia, nesumoka, tada kreipiasi į antstolį ligonių kasos ir išieškoma ta suma per antstolius. Per antstolius išieškant, ta suma dar vos ne dvigubėja laikui einant. Vis tiek ta pati moteris turėtų sumokėti, nes realiai uždėtų areštą ant turto. Turtas yra jų abiejų. Kas nukentės?" (1.1.1).

Komentuojant interviu metu paminėtą situaciją būtina pabrėžti, kad tiek 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl žalos kompensavimo nusikaltimų aukoms, tiek Stambulo konvencijos 30 str. aiškiai nurodo kompensacijos aukoms būtinumą. Valstybės pareiga yra užtikrinti, kad aukoms, patyrusioms sunkių sveikatos sutrikdymų, būtų skiriama tinkama valstybės kompensacija, tiek, kiek žala nėra kompensuojama iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, smurtautojo, draudimo ar valstybės finansuojamų sveikatos ir socialinių tarnybų. Lietuvos Respublikos smurtiniais

[7] Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulo konvencija). 2011-05-11. Prieiga per internetą: <*http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2017/05/STAMBULO-KONVENCIJA_OFICIALUS.pdf*>.

nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas[8] taip pat numato smurtiniu nusikaltimu padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos lėšų, kai yra priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis ir smurtinį nusikaltimą padaręs asmuo ar už jo veiką atsakingas asmuo neatlygina teismo sprendimu priteistos žalos.

Tais atvejais, **kai nuo smurto nukenčia vaikai**, policijos pareigūnai turi pranešti apie tai vaiko teisių apsaugos institucijai per 24 val., nesvarbu, ar vaikas tapo tiesiogine smurto auka, ar matė smurto atvejį, jei tik pareigūnams yra žinoma, kad šeimoje auga vaikai. Tačiau pripažinus nukentėjusiąja tik vaiko motiną, prieš kurią tiesiogiai buvo smurtauta, ir uždraudus smurtautojui artintis prie jos, smurtautojui iš esmės nedraudžiama bendrauti su vaiku, kuris nebuvo pripažintas nukentėjusiuoju. Todėl retais atvejais pareigūnai, norėdami pripažinti vaiką nukentėjusiuoju, be Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK), remiasi ir ANSAAĮ, kuriame vartojama plati smurtą patyrusio asmens sąvoka, apimanti ir vaiką, tapusį smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantį aplinkoje, kurioje buvo smurtauta (ANSAAĮ 2 str. 5 d.):

„Žinot, kada mes taikom įstatymą? Taikom įstatymą tuomet, kada reikia pripažinti nukentėjusiais vaikus, kurie gyvena aplinkoje, ten yra įvykio liudytojai arba gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, nors patys nėra tiesiogiai nukentėję nuo smurto. <...> kodeksas labai irgi taip siauriai reglamentuoja, kas yra artima aplinka. <...>, bet įstatyme tai yra parašyta plačiau ir mes kartas nuo karto, kai jau pritrūkstam kodekse mums reikalingų normų, mes tada jau pasižiūrim ta platesne prasme ir išsitraukiam tas normas iš įstatymo. Taikom, žinokit, nėra taip, kad mes visiškai nežiūrim į tą įstatymą ir pasinaudojam. Ten, kur reikia, tikrai naudojamės mes juo“ (1.1.7, 1.2.4).

Ši citata rodo, kad tais atvejais, kai norima pripažinti vaiką nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje, nors procesas vyksta pagal BPK, kuriame aiškiai apibrėžta nukentėjusiojo sąvoka, pasitaiko atvejų, kai yra pritaikomos ir platesnio turinio ANSAAĮ nuostatos nukentėjusio nuo smurto asmens apsaugos ir pagalbos taikymo srityje. Kita vertus, reikėtų pabrėžti, kad, skiriant kardomąją priemonę įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, įtariamasis taip pat gali būti įpareigojamas bet kokia forma nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju **ir kartu su juo gyvenančiais asmenimis**, taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis **ar kartu su juo gyvenantys asmenys** (BPK 132[1] str. 1 d.).

1.2. Smurto aukų apsaugos problemos ir civilinės apsaugos orderio galimybės

Anot tyrimo dalyvių, nepaisant įvairių įrodinėjimo sunkumų, ikiteisminis tyrimas dėl smurto atvejo dažniausiai pradedamas. Reikėtų pabrėžti, kad kalbinti policijos pareigūnai akcentavo pasikeitusį teisėsaugos institucijų požiūrį baudžiamojoje justicijoje, nes akcentas pastaruoju metu perkeliamas nuo kaltininko prie aukos pozicijų:

„Suprantat, kaip yra? Keičiasi ir teismų nuostata šiuo klausimu. Klausiam to žuliko: „Tai tu norėjai ten va kažką tai čia padaryti?“ „Oi, ne, ne, tikrai nieko aš nenorėjau, pasakiau, va, čia girtas, durnas.“ Viskas. Ikiteisminį nutraukiam. Bet juk dabar ne taip mąsto, o mąsto iš kitos pusės, iš nukentėjusiojo pusės, kaip nukentėjusysis suvokia tuos kaltininko veiksmus. Jeigu jis pasakė, kad „fizinis skausmas man buvo sukeltas“, kažką padarė ir matosi, kad ten tyčios kažkokios yra iš įtariamojo pusės, tai ikiteisminis tyrimas dažniausiai būna pradėtas...“ (1.1.7, 1.2.4).

[8] Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 85-3140. Nauja redakcija nuo 2019-07-01, Nr. XIII-1928, 2019-01-11 // TAR, 2019-01-21, i. k. 2019-00858. Aukos teisę į sprendimą dėl kompensacijos iš nusikaltėlio baudžiamojo proceso metu numato ir 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, kurios 16 str. 1 d. numatoma, kad valstybės narės užtikrina, kad baudžiamojo proceso metu aukos turėtų teisę kreiptis, kad per pagrįstą laiką būtų priimtas sprendimas dėl kompensacijos iš nusikaltėlio (16 str. 1 d.).

Taip pat verta paminėti, kad tais atvejais, kai, gavus pranešimą dėl smurto artimoje aplinkoje, nepakanka duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą pagal ANSAAĮ 5 str., gali būti skiriamos laikinosios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės (įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu; įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo). Tačiau ši norma iš esmės nėra taikoma praktikoje:

„Neteko girdėti, kad jis [įstatymas – red. past.] būtų pritaikytas. Pasakysiu negražiai, bet tas mechanizmas negyvas yra: jeigu aš atvažiuoju į įvykio vietą ir matau pakankamai aiškius smurto požymius, tai dažniausiai ir pradedu ikiteisminį tyrimą. Man pradėti aplinkybių patikslinimą – apklaust, gaut duomenis, tai jeigu aš turiu auką čia ir dabar ir jei jinai man gali pateikti visus duomenis apie tai, kas yra, tai kam man pradėti aplinkybių patikslinimą per visokius kryžiaus kelius <...> Tai nėra jokios naudos – tai laiko sąnaudų ir efektyvumo prasme. Turiu pakankamai duomenų, pradėjom ikiteisminį tyrimą ir tada einam per kardomąsias. Taškas" (F3).

Pagal ankstesnę ANSAAĮ redakciją, galiojusią nuo 2015 m. gegužės 21 d. iki 2016 m. gruodžio 31 d., **dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių į teismą galėdavo kreiptis ir smurto artimoje aplinkoje faktą nustatęs policijos pareigūnas tiesiogiai**[9]. Vėliau ANSAAĮ buvo pakeistas, atsisakant minėtos galimybės policijos pareigūnams[10], tokiu būdu išsprendžiant įstatymų koliziją (BPK griežtai numato, kad ikiteisminio tyrimo metu į teisėją gali kreiptis tik prokuroras. Formavosi praktika, kada teismai šiuo pagrindu pareigūnų prašymus atmesdavo).

„Čia buvo tas įstatyme reguliavimas dėl įpareigojimo nesiartinti prie aukos, įstatyme buvo, sulaikydavom ir per tas 48 val. tiesiai kreipdavomės į teismą ir mums skirdavo. Bet tada įstatymą pakeitė ir tada jeigu prokuroras nenusprendė dėl kardomosios, mes darydavom realiai iškeldinimus – policija pati kreipdavosi į teismą" (F3).

Remiantis lyginamąja įvairių šalių analize yra reikalingos tiek civilinės, tiek baudžiamosios apsaugos priemonės nuo smurto, taip pat neatidėliotinos priemonės[11]. Svarbu atkreipti dėmesį, kad laikinąsias apsaugos priemones nuo smurto (angl. *protection orders*) numato daugelis valstybių, tarp jų – Bulgarijos, Ispanijos, Latvijos ir kitos. Latvijoje nuo 2014 m. galioja reglamentavimas, pagal kurį asmuo, patyręs smurtą artimoje aplinkoje, pats arba padedamas policijos gali kreiptis į civilinių bylų teismą (teisėją) prašydamas apsaugos (Latvijos civilinio proceso įstatymo 30^5 skyrius[12]). Pareiškėjas turi aprašyti smurtinius veiksmus bei užpildyti paraišką (specialią formą), kurioje patvirtina susipažinęs su atsakomybe už melagingų parodymų davimą; tai laikoma įrodymu teisme. Pareiškėjas atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos. Teismas ar teisėjas gali priimti sprendimą dėl laikinosios apsaugos priemonių skyrimo. Yra numatytos kelios apsaugos priemonių grupės: priemonės, įpareigojančios smurtautoją palikti namus, draudžiančios artintis prie aukos, draudžiančios naudoti pareiškėjo asmens duomenis, kitos priemonės. Auka gali kreiptis dėl finansinės paramos, jei smurtautojas nebedalyvauja bendrame ūkio tvarkyme. Šalys gali kreiptis dėl apsaugos orderio atšaukimo.

Todėl siūlytina svarstyti, ar įvairesnės apsaugos priemonės negalėtų būti įtvirtintos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (toliau – CK). Šiuo metu **CK 3.65 str. įtvirtina laikinąsias apsau-**

[9] Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 5 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XII-1678, 2015-05-07 // TAR, 2015-05-20, i. k. 2015-07662.

[10] Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9 straipsnių pakeitimo ir 6 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas Nr. XII-2680, 2016-10-12 // TAR, 2016-10-17, i. k. 2016-25274.

[11] *Van der Aa S., et al*. Mapping the legislation and assessing the impact of protection orders in the European member states. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers (WLP), 2015.

[12] Civil Procedure Law of the Republic of Latvia // Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Prieiga per internetą: <*https://likumi.lv/ta/en/id/50500-civil-procedure-law*>.

gos priemones, tarp kurių yra ir **įpareigojimas sutuoktiniui gyventi skyrium arba uždrausti jam lankytis tam tikrose vietose** – tačiau šių priemonių taikymas apribotas, nes jos taikytinos tik santuokos nutraukimo atvejais. Civilinės apsaugos priemonės galėtų atitinkamai riboti kontaktus su nukentėjusiąja ir trukti iki vienerių metų su galimybe pratęsti, jei tam yra būtinybė[13]. Galimybė pateikti skundą neturėtų stabdyti tokios priemonės galiojimo, t. y. jos turėtų įsigalioti neatidėliotinai. Tokios apsaugos priemonės galėtų tapti svarbiu didesnį saugumą nukentėjusiajai suteikiančiu įrankiu, o jos privalumu galėtų būti lengvesni įrodinėjimo standartai palyginus su baudžiamuoju procesu[14].

Tačiau, kita vertus, policijos pareigūnai gana skeptiškai vertina civilinės apsaugos orderio galimybes. Fokusuotos grupinės diskusijos metu buvo pasisakyta dėl civilinės apsaugos orderio:

„Atvažiavo policijos pareigūnas, mato nusikalstamos veikos požymius – nusikalstamos veikos, dėl kurios pareiškimas nebūtinas, o tyrimas pradedamas pagal faktą. Ir jis sako – vat jūs dabar atsiskirkit vienas nuo kito ir jei jūs sakysit, kad viskas ok, mes tyrimo nepradėsim. Nors jis turi pareigą pradėti pagal faktą tyrimą čia ir dabar. Tai čia griūva visas reguliavimas. Tada mes turim sugrąžinti, kad dėl smurto tyrimas pradedamas tik esant aukos pareiškimui arba jos aiškiai išreikštai valiai, ir vėl grįšim atgal, kur mušėsi, ir mes, ir SPC ir sakėm: nu, pradėkim pagal faktą. <...> Tai pakankamai veiksminga buvo nuostata, kad pradedant tyrimą turi būti sulaikomas 48 val. privalomai. Šiandienai to yra nebelikę ir dar tu esi laisvas, ar tu jį sulaikinėsi ar nesulaikinėsi. Ir tada kai šitas atsiranda plius dar kažkoks papildomas įpareigojimas nesiartinti – tai tada tai turi veikti Lietuvoje, nes neveikia“ (F3).

Taigi, viena vertus, civilinės apsaugos orderio įdiegimas Lietuvos įstatymuose galėtų būti veiksminga priemonė, siekiant apsaugoti smurto auką, kita vertus, reikėtų turėti omenyje ir praktines tokio mechanizmo galimybes.

1.3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos

Tyrimo metu kalbinti pareigūnai akcentavo problemas, su kuriomis jie susiduria bendradarbiaudami su SPC darbuotojais, prokurorais, kitomis institucijomis. Analizuojant policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimą, buvo išskirti probleminiai aspektai, kurie sudaro kliūtis veiksmingo tarpinstitucinio bendradarbiavimo galimybėms.

Tačiau pirmiausia verta paminėti gerosios praktikos pavyzdį – skirtingų institucijų (policijos, specializuotos pagalbos centro (toliau – ir SPC) ir vaiko teisių apsaugos skyriaus (toliau – ir VTAS)) organizuojamus reidus į rizikos šeimas:

„Kiekvienais metais pasiruošdavom tokią programą, kur būdavo įtraukta policija, čia mano iniciatyva būdavo, policija, vaikų teisės ir socialinių paslaugų tarnyba. Ir mes į mėnesį, būdavo, numatydavom vieną reidą pasidaryt ir važiuodavom per va tas rizikos šeimas. Tačiau dabar nuo liepos 1-os, kaip čia bus su vaiko teisėm, dėl to mes ir nepasiruošėm, po liepos 1-os mes gal vėl atgaivinsim tą bendradarbiavimą, vėl kad būtų trys institucijos. Reiškia, paruošdavom tokį priemonių planą, patvirtindavom, vieną mėnesį, vieną dieną, reiškia, policija skirdavo pareigūną, transporto priemonę ir nuo 17 val. iki 21 val. važiuodavom per rizikos šeimas. Vieną mėnesį per vieną seniūniją, kitą mėnesį – per kitą seniūniją, jeigu yra poreikis, ir du kartus važiuodavome per mėnesį“ (1.1.4).

Tarp tyrimo metu atskleistų probleminių aspektų, sudarančių kliūtis sėkmingai bendradarbiauti, paminėtina, kad **SPC darbuotojams dažnai trūksta informacijos** apie tai, kokios priemonės pritaikytos smurtautojui. Kalbinti SPC darbuotojai akcentavo, kad nors jie neturi teisės gauti

[13] *Vaigė L*. Smurto prieš moteris prevencija. Nacionalinės teisės spragos // Jurisprudencija, 2016, Nr. 23(1), p. 89–107.
[14] *Van der Aa S., et al.* Mapping the legislation and assessing the impact of protection orders in the European member states. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers (WLP), 2015.

informacijos apie ikiteisminį tyrimą ir jos negauna, bet jie prašo elementarios informacijos apie tai, kada smurtautoją paleidžia, apie jam taikytas kardomąsias priemones, jeigu žmogus nebuvo informuotas:

„Tiesiog žmogus neturi informacijos, tai mes tiesiog kontaktuojam su tyrėju ir prašom, kad susisiektų su žmogumi, o gal jam nepranešė, o gal jis nesuprato, nes šoko būsenoj buvo tiesiog. Tai tiesiog su tyrėjais pakankamai dažnai tie tiesioginiai ryšiai ir kažkaip tai stengiamės dėl to žmogaus, kokios pagalbos jam tuo metu reikia" (2.7).

Reikėtų pabrėžti, kad SPC yra svarbi institucija, turinti glaudų ir pasitikėjimu grįstą kontaktą su nuo smurto nukentėjusiu asmeniu. Viena iš paslaugų, kurias taip pat teikia SPC, yra teisinis konsultavimas, kurio metu auka ne tik konsultuojama, bet ir motyvuojama, didėja jos pasitikėjimas savimi ir pan. Todėl atrodo tinkama stiprinti SPC veiklą pagalbos smurto aukoms teikimo srityje (plačiau apie SPC veiklą žr. II-oje studijos dalyje).

Policijos pareigūnų ir prokurorų bendradarbiavimas, anot daugumos tyrimo dalyvių, vyksta sklandžiai, kalbinti prokurorai atkreipdavo dėmesį į veiksmingą prokurorų ir policijos pareigūnų bendradarbiavimą, kurio schema yra ištobulinta. Kita vertus, kalbant apie bendradarbiavimo praktikas, **išryškėja tam tikra smurto aukų nepasitikėjimo pareigūnais, su kuriais joms tenka bendrauti, problema**, pavyzdžiui, anot kalbintos prokurorės, žmonės mažai pasitiki policijos pareigūnais:

„Žmonės, bendraudami su specializuoto pagalbos centro darbuotojais, pasakoja apie savo asmeninį gyvenimą, apie minėtą įvykį, sakykim, tačiau bendraudami su policijos pareigūnais, jie visiškai nemini tokių aplinkybių ir nepatvirtina tokių parodymų, sakykim, kuriuos davė, bendraudami su specializuoto centro darbuotojais. <...> Gali būti, kad, sakykim, nepasitiki policijos pareigūnais, netiki, kad gali įtariamasis arba tas smurtautojas būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir sulaukti tinkamos bausmės" (1.3.5).

Būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad tyrėjui ir prokurorui bendradarbiaujant, policijos tyrėjų teigimu, **pasitaiko aukos poreikių nesuvokimas**:

„Prokuroras irgi su ta nukentėjusiąja nebendrauja tiek, kiek mes bendraujam. Jo yra kaip ir darbas mus kontroliuoti <...> Nes, aišku, man yra labai sunku klaust pas žmogų, kada žmogų mušė, o jis man liepia smūgius suskaičiuot, nu, kaip aš galiu? Sakau, tai aš pilnai tikiu, ir ta nukentėjusioji, kai ją ten spardė, ji neskaičiavo, kiek jai buvo suduota. O tas irgi nelabai patinka, kad kodėl tiksliai nenurodo? <...> Kas ir nukentėjusiom labai nepatinka, bet mes stengiamės jų atsiprašyti ir sakom, kad čia ne mes taip sugalvojom <...> Nukentėjusįjį apskritai reikėtų apklaust tik vieną kartą, kadangi ji yra nukentėjus ir ji ten, kaip ir kursuose klausiau smurto" (1.1.6, 1.2.3).

SPC darbuotojai taip pat pasisako prieš smurto aukos ir įtariamojo **akistatos darymą ikiteisminio tyrimo metu**, kuri neigiamai veikia smurto auką:

„Kalbamės su prokurorais, tiesiogiai skambinam prokuratūrai. Jie tiria tą bylą. Tiesiog pasitariam, kaip daryti, ką daryti ir <...> Vat būtent tuo atveju, kai moterį nušovė, kalbėjau su prokuroru, kad mes norėjom ją apsaugot, kad neitų į akistatą, tačiau prokuroras geranoriškai patarė: „Jai pačiai bus geriau ir taip toliau." Ir <...> jin pati girdėjo, nes aš prie jos skambinau, įjungusi garsiakalbį, ir prokuroras geranoriškai patarė, kad reikia eiti, tai vat ir prie ko viskas paskui privedė" (2.3).

Paskutinės dvi citatos rodo, kad kai kuriems prokurorams trūksta žinių apie aukų poreikius, todėl būtina rengti mokymus prokurorams, siekiant didinti jų informuotumą apie aukų poreikius, taip pat stiprinant gebėjimus atpažinti sisteminį smurtą ir atitinkamai jį kvalifikuoti. Kita vertus, keltinas klausimas dėl tinkamo nukentėjusiojo interesų atstovavimo proceso metu, daugiau įgaliojimų suteikimo SPC atstovui, kuriuo pasitiki nukentėjusysis, galimybės svarstymas.

Tarp kitų sėkmingo bendradarbiavimo problemų paminėtinas **SPC trūkumas Lietuvoje**, nes norint nuvykti į artimiausią SPC reikia skirti nemažai laiko, o neretai ir pinigų. Kartais pakanka ir konsultavimo telefonu, bet bendravimas gyvai gali būti kur kas prasmingesnis.

Tyrimo metu tiek policijos pareigūnai, tiek teisėjai ir prokurorai akcentavo didesnio dėmesio skyrimą smurto aukų apsaugai, pagalbos ir paslaugų joms teikimą. Panašiai kaip ir dauguma policijos pareigūnų, tyrimo dalyviai prokurorai pabrėžė būtinumą plėsti SPC tinklą Lietuvoje, nes esančių centrų nepakanka pagalbai užtikrinti. Kalbėdama apie institucijų vaidmenį užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje, prokurorė pabrėžė:

„Dabar, tarkim, man labiau taip atrodo, kad su smurtu artimoje aplinkoje pagrinde dirba policija, prokuratūra ir teismas, nes aš matau, kad ta specializuotų pagalbos centrų pagalba nėra efektyvi, bent jau mažuose miesteliuose, mūsų miestelyje, aš žinau, kad specializuotas pagalbos centras aptarnauja tris miestus, turėdamas, jei neklystu, 2,5 etato darbuotojų, ir jeigu, tarkim, kiekvienam mieste per parą įvyksta ten po kelis smurtus, jie turėdami vieną automobilį tiktai <...> aišku, jie ten pasiskambina, paklausia, ar auka norėtų su jais bendrauti, taip suprantu, jeigu nenori bendrauti, tai jie dar kartą ten paskambina po kažkiek tai laiko, bet ta pagalba neturėtų būti tokia, mano akimis, tai yra tokia formali pagalba“ (1.3.4).

Be to, viena iš galimų problemų, susijusių su reagavimu į smurto artimoje aplinkoje atvejus, apie kurias minėjo policijos pareigūnai, yra **pranešimų klasifikavimo problema paskambinus Bendrojo pagalbos centro (toliau – BPC) skubiosios pagalbos tarnybų telefono numeriu 112**. Anot kalbintų tyrimo dalyvių, šis centras neatskiria smurto artimoje aplinkoje atvejų: *„Jeigu BPC išgirsta, kai sutuoktinis ar vyras, ar dar kas, iškart deda smurtas artimoj aplinkoj“* (1.1.6, 1.2.3).

Atliktas tyrimas atliepė problemas, su kuriomis susiduriama kasdienėje pareigūnų ir kitų suinteresuotų institucijų veikloje. Pasitaikantis mažesnis aukų pasitikėjimas pareigūnais nei SPC darbuotojais, prokurorų aukos poreikių nesuvokimas, SPC trūkumas Lietuvoje, BPC pranešimų klasifikavimo netikslumai netinkamai užfiksuojant atvejus paskambinus BPC numeriu 112 – visa tai neabejotinai apsunkina tinkamą reagavimą į smurto atvejus ir savalaikę pagalbą smurto aukoms.

2. Prokurorų ir teisėjų vaidmuo

Šioje studijos dalyje pristatomos esminės įžvalgos, susijusios su prokurorų ir teisėjų vaidmeniu smurto artimoje aplinkoje atvejais, tarp jų – prokurorų ir teisėjų požiūris į šias bylas, įrodinėjimo ir smurtautojams taikomų priemonių efektyvumo problemos.

Pagal Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo[15] 2 str. 1 d., prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą. Prokurorai, kalbėdami apie savo vaidmenį užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje, mato save kaip tarpinę grandį, kuri priima sprendimą dėl bylos eigos (ar bylą nutraukti, ar perduoti teismui). Tuo tarpu kalbant apie teismo vaidmenį smurto artimoje aplinkoje atvejais, privalu turėti omenyje Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str. nuostatą – „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“[16].

Atlikti interviu su teisėjais parodė, kad kalbant apie smurto artimoje aplinkoje prevenciją teisėjui gali kilti klausimas dėl jo kaip teisėjo vaidmens smurto artimoje aplinkoje atvejais. Pabrėžtina, kad po sprendimo priėmimo byloje teisėjai dažnai nežino apie tolesnę įvykio eigą, jie neturi informacijos apie smurto pakartotinumą ateityje, pagalbos aukai suteikimą ir pan.

[15] Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003-05-01 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
[16] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).

„Bet, sakau, ***mano kaip teisėjo va toks (vaidmuo)*** *<...>. Aš kartais susimąstau, nes matau, kad tie žmonės mušasi pastoviai ir kad viskas krypsta į blogąją pusę. Kad gero čia greičiausiai nieko nebus. Ir aš tada savęs klausiu: „Koks mano vaidmuo? Ką man padaryti, kad vis tiktai tą nukentėjusįjį išgelbėti nuo to 129?" Nes tai visai realu, o mes ką? Mes baigiam bylą, užverčiam vykdymui, vykdymas baigia vykdyti, užverčia vykdymo bylą, paleidžia ir kas toliau?"* (1.4.2).

2.1. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: prokurorų ir teisėjų požiūris

Šioje tyrimo dalyje pristatomas prokurorų ir teisėjų požiūris į smurto artimoje aplinkoje atvejus, sprendžiamus praktikoje. Tyrimo dalyviai pabrėžė kiek per dažną baudžiamąją teisinę intervenciją tokio pobūdžio bylose.

Prokurorai pasisakė apie kai kuriuos **skausmo sukėlimo atvejus**, kuomet, jų nuomone, baudžiamoji atsakomybė neturėtų būti taikoma:

„Smurtas buvo visiškai neintensyvus, tai buvo sutuoktiniai ir kai viešoj vietoj susitiko, susiginčijo ir tiesiog trumpai kažkaip taip paėmė vat kaklo srityje čia, už pečių, nu, ir paleido iš karto, ten buvo tokia situacija, ir ten vaizdo įrašas buvo, nes tai vyko degalinėje, niekaip į tai nesureagavo, jinai toliau įsėdo į tą automobilį, važiavo ten, linksminosi su draugais toliau porą dienų <...>, o po to jinai grįžusi nusprendė parašyti pareiškimą, kad jis tada ten su ja taip pasielgė. Tai vis dėlto tyrėme, ar tikrai buvo sukeltas tas fizinis skausmas ir koks – ar tai tiesiog nemalonūs pojūčiai kažkokie tai būna, nes iš tikrųjų nuo bet kokio fizinio kontakto gali žmogus jausti tą skausmą, bet ar tikrai tas skausmas toks, kad turėtų užtraukti baudžiamąją atsakomybę? Tai vat tokiu atveju aš manau, kad neturėtų būti traukiamas žmogus baudžiamojon atsakomybėn tiesiog už nemalonių pojūčių sukėlimą ir, be to, kad akivaizdu, kad jeigu žmogui sukeltų, tarkim, fizinį skausmą, tai iš karto betarpiškai kreiptųsi į policiją, ten apie įvairius pasilinksminimus negalėtų būti ir kalbos. Čia matomai, kad, nu, labiau gal įsižeidė moteris, nu, jautė nemalonius pojūčius tuo metu, bet, nu, negalima iš surinktų duomenų teigti, jog būtent jautė fizinį skausmą" (1.3.4).

Kalbinti prokurorai išskyrė **„tikro" sisteminio smurto atvejus**:

„Pas kolegą va, tarkim, buvo byla, kai smurtautojas, nu, buvo toks gana pasiturintis žmogus, išsilavinęs, ten sutuoktinė irgi, ir buvo tarpusavio konfliktai šeimoje, ir gyveno tokiame bute, kuriame įrengtos ir vaizdo stebėjimo kameros, ir ten konflikto įkarštyje tas smurtautojas prieš suduodamas smūgį nukentėjusiai, žinodamas, nu, matomai, kad filmuojama yra vaizdo kameromis, išjungė šviesą ir tik po to sudavė. Toks vat būtent tas tikras smurtas man atrodo artimoje aplinkoje. Būtent toks, kaip aprašo įstatymai, toks jau labiau pavojingas ir taip toliau, nes, nu, sakau, dažniausiai žmonės, jie taip impulsyviai, pavartoja to alkoholio, šita, gailisi ten, aišku, po to ten taip pasielgę" (1.3.4).

Kalbėdami apie dažniausiai pasitaikančius smurto artimoje aplinkoje atvejus, prokurorai pabrėžė, kad tai yra **įprastas žmonių gyvenimo būdas**, vartojant alkoholį, kai paprastai sukeliamas fizinis skausmas ar nežymus sveikatos sutrikdymas.

Tyrimo dalyviai teisėjai taip pat mato tam tikras tendencijas savo praktikoje. Paprašyta apibūdinti smurto artimoje aplinkoje pasitaikančius atvejus, teisėja išskyrė tris pagrindines smurto artimoje aplinkoje atvejų grupes (1.4.1):

a) *„rimti smurto atvejai: Tai iš tikrųjų rimti, kai jau tas smurtas būna, sakykim, muša ten sugyventinis*;

b) *smulkūs atvejai: Antra grupė – tai yra tokia smulki, kur kreipiasi galbūt ir formaliai tiesiog, dėl kažkokių priežasčių nenutraukia to tyrimo arba jį pradėję be reikalo. Ten būna koks nors įžnybimas, dar kažkas. Tokių irgi būna atvejų, kai tiesiog galbūt per lengva tai būtų baudžiamajai teisei, kaip va, sakykim, vienas atvejis buvo, kur vyras surado žmonos kažkokius tai laiškus, susirašinėjimus su kitu asmeniu ir užsipuolė. Ir kilo konfliktas tarp jųdviejų abiejų toks šeimyninis, apsibarė, matė ir 18 metų*

sūnus tą konfliktą, ir tiesiog jis stumtelėjo ją, ji ten jam į ranką įkando ir buvo moteris čia traukiama atsakomybėn, nes įkando į ranką, skausmo sukėlimas. Dargi ir sūnus viską matė. Bet tiesiog iškvietė policiją po to iš to pasikarščiavimo ir va taip užsiveda tas bereikalingas toks baudžiamosios teisės mechanizmas, o tada, matyt, tyrimo stadijose nesusitaiko ar kaip, tai: „Ai, viską išspręs teisėjas." Tokių tikrai, tikrai labai daug;

c) *dirbtinė atvejų grupė: Tai, kai eina daugybė bylų. Čia toks vadinamas procesas per visas teisenas. Tai, sakykim, labai, labai praktikoj būdinga, kad yra skyrybų byla ir nepasidalina turtų, kyla kažkokie ginčai ir tada prasideda visa eilė sekančių paskui tą pagrindinę skyrybų bylą kitų bylų, t. y. administracinių nusižengimų kokių nors bylelių ir baudžiamųjų bylų. Vienas kaltina kitą – tiesiog priešpriešinės bylos. Ir matai <...> apskritai visą jų problemą kaip šeimos. Ir tai baudžiamoji teisė nėra ta priemonė, kuria sprendžiami šeimyniniai ginčai. Tai va yra šitos bylos tikrai labai tokios ir sudėtingesnės dėl to, kad nevaldo emocijų proceso dalyviai ir tas skyrybų procesas vyksta, viskas ant karštųjų. Jie nepasidalina turto, jie nepasidalina vaikų globa, tada prašo iškviesti ir baudžiamojoj byloj tuos vaikus liudyti dėl ten kažkokio vieno ar kito to paplekšnojimo. Nu va, ir matai, kad tai yra tendencinga ir paskiau, jeigu tu pritaikysi tą baudžiamąją priemonę, tai civilinėj byloj į vieną ar kitą pusę pasislinks tie turtiniai klausimai. Tai irgi tas praktikoj yra būdinga ir tai yra ne viena tokia byla pasitaikiusi, kai bandoma baudžiamąja teise išspręsti šeimyninius santykius civilinėj byloj."*

Pateiktos citatos iliustruoja prokurorų ir teisėjų požiūrį į smurto artimoje aplinkoje atvejus, akcentuojant, kad baudžiamosios teisės priemonės vis dėlto turėtų būti laikomos kraštutine reagavimo priemone.

2.2. Įrodinėjimo problemos

Prokurorai, kaip ir policijos pareigūnai, interviu metu dažnai pabrėžė, kad auka keičia parodymus proceso metu, vėliau slepia kaltininką nuo policijos pareigūnų – ypač fizinio skausmo sukėlimo atvejais. Tokiais atvejais prokurorai dažnai kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją, kad užfiksuotų pirminius aukos parodymus, tuomet juos panaudoja teisme nepaisant, kad auka vėliau šiuos parodymus keičia smurtautojo naudai. Prokurorai taip pat pabrėžė dažną aukų norą apginti smurtautojus, nes, pavyzdžiui, nebus kam prižiūrėti ūkio:

„Sugyventinis buvo sužalojęs sugyventinę. Mes darėm bylą pagreitinto proceso tvarka, atidavinėjom į teismą. Ir nuvykus į teismą, aš kai pamačiau nukentėjusiąją, auką, tai pirmą kartą gyvenime tokią moterį mačiau, kurios visas veidas ir kaklo sritis buvo mėlyna, nes buvo gavusi smūgį su šampano buteliu. Ir tas įtariamasis buvo teistas jau ne pirmą kartą ir buvo teistas ir už smurtinius nusikaltimus, ir vis tiek nukentėjusioji, po to, kai buvo pasiūlyta jam laisvės atėmimo bausmė, jeigu neklystu, teisino įtariamąjį ir prašė, kad nebūtų paskirta ta laisvės atėmimo bausmė. Nevertindama tai, kokius pati sužalojimus patyrė, visiškai nekreipdama dėmesio ir apeliuodama teismui į tai, kad jai sunku bus kaime vienai gyventi ir nebus iš ko išlaikyti šeimos. Nors ta šeima buvo tik jie dviese" (1.3.5).

Kita vertus, tarptautinė ir Lietuvos praktika rodo, kad ne visais atvejais nukentėjusiojo nuomonė yra lemiama, nes, esant tam tikroms aplinkybėms, valstybės įsikišimas į artimą aplinką būtinas, siekiant apsaugoti žmogų. Tai iliustruoja ir tyrimo dalyvės prokurorės nuomonė:

„Valstybės pareiga yra apsaugoti aukas nuo smurto artimoje aplinkoje ir valstybė neturėtų netgi jų nuomonių atsižvelgti" (1.3.4).

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad smurto laikymas privačiu reikalu yra nesuderinamas su valstybei kylančia pareiga apsaugoti šeimos gyvenimą[17]. Turi būti įtvirtintos tokios

[17] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. birželio 12 d. sprendimas *Bevacqua prieš Bulgariją* byloje, Nr. 71127/01.

teisinės procedūros, kurios leistų tęsti baudžiamąjį persekiojimą nepriklausomai nuo to, ar aukos atsiėmė pareiškimus[18]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra pabrėžęs, kad valstybės pozityviosios pareigos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos nuostatas apima ne tik tinkamą teisinį reglamentavimą, kad būtų užkirstas kelias pažeisti atitinkamas teises, bet ir veiksmingą jo taikymą įvykus pažeidimui ar esant realiam pažeidimo pavojui. Priklausomai nuo situacijos rimtumo (pavojingumo), **aukos (nukentėjusiojo) pozicija sprendžiant dėl kaltininko baudžiamosios atsakomybės smurto artimoje aplinkoje bylose ne visada yra lemiama**; **esant tam tikroms aplinkybėms, institucijų įsikišimas į privatų ir šeimos gyvenimą gali tapti būtinas siekiant apsaugoti asmens sveikatą ir teises ar užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms**. Smurto artimoje aplinkoje aplinkybėmis institucijos turi veikti greitai; nukentėjusiojo apsaugos priemonės yra skirtos kiek įmanoma greičiau reaguoti į situaciją, priešingu atveju jos gali netekti veiksmingumo; be to, veiksmingumas gali būti garantuojamas tik įtvirtinant ir įgyvendinant tinkamus kontrolės mechanizmus[19]. LAT taip pat padarė išvadą, kad dėl kaltininko poveikio jo bijančiai smurto aukai šios neadekvatus elgesys (pvz., parodymų keitimas smurtautojo naudai) negali būti vertinamas kaip nusikalstamos veikos (numatytos BK 245 str.) pavojingumą eliminuojantis faktas[20]. Taigi, valstybė turi pozityviąją pareigą apsaugoti asmenį nuo jo teisių pažeidimo smurto artimoje aplinkoje atveju. Suinteresuotos institucijos privalo veikti greitai ir veiksmingai, nes dėl nepateisinamo delsimo yra sunku suteikti adekvačią pagalbą ir apsaugą nuo smurtinio elgesio pasikartojimo ateityje.

Viena vertus, atlikti interviu parodė, kad kuo ilgiau trunka tyrimas, tuo didesnė tikimybė, kad nukentėjusioji keis parodymus smurtautojo naudai, atsisakys jų, atsiras poreikis atlikti daug įvairesnių proceso veiksmų parodymams patikrinti. Tokiu būdu sumažėja galimybių užtikrinti smurtą patyrusių asmenų apsaugą nuo pakartotinio smurto. ANSAAĮ 7 str. 2 dalyje numatyta: kai panaudoto smurto artimoje aplinkoje aplinkybės yra aiškios, o baudžiamoji byla dėl tos veikos padarymo turi būti nagrinėjama apylinkės teisme, pareigūnai imasi veiksmų, kad baudžiamasis procesas būtų baigtas pagreitinto proceso tvarka, per kuo trumpesnį terminą. 2017 m. rugpjūčio 16 d. Nr. I-276 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka 2 punkte yra nustatyta, kad baudžiamosiose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje nustatęs rekomendacijų 1.1 ir 1.2 punktuose numatytas sąlygas ir nesant objektyvių aplinkybių, trukdančių užbaigti procesą pagreitinto proceso tvarka per 48 valandas, prokuroras per šį terminą kreipiasi į teismą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Nustačius, kad nėra šių rekomendacijų 1.1–1.3 punktuose numatytų sąlygų, procesas vyksta bendra tvarka, tai yra atliekant ikiteisminį tyrimą[21]. Tačiau reikėtų turėti omenyje, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis individualus, ir dėl proceso sudėtingumo ne visuomet įmanoma užbaigti baudžiamąjį procesą pagreitinto proceso tvarka. Viena iš bylų nutraukimo priežasčių – įrodomosios galios trūkumas dėl smurtautojo ir aukos neblaivumo, kai jų apklausti negalima, o išsiblaivę jie dažnai atsisako toliau bendradarbiauti, todėl šias bylas tirti sudėtinga.

[18] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. birželio 9 d. sprendimas *Opuz prieš Turkiją* byloje, Nr. 33401/02.

[19] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje R. U. v P. V. ir Lietuvos Respublika, atstovaujama Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Nr. 3K-3-528-706/2016.

[20] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-222/2016.

[21] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka (su pakeitimais ir papildymais), patvirtintos Generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymu „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka patvirtinimo“ Nr. I-137 // TAR, 2015-06-01, Nr. 8538; Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymo Nr. I-137 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka patvirtinimo“ pakeitimo // TAR, 2017-08-16, Nr. 13353.

2.3. Kai kurių taikomų priemonių efektyvumo probleminiai aspektai

Ankstesnėje (1.2) studijos dalyje buvo aptartos kai kurios problemos, susijusios su apsaugos smurto aukai užtikrinimu. Siekiant užtikrinti fizinį smurto aukų saugumą, tam tikrais atvejais gali būti taikomos BPK numatytos kardomosios ir kitos procesinės prievartos priemonės, tarp jų – įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu (BPK 132[1] str.), intensyvi priežiūra (BPK 131[1] str.), laikinas sulaikymas (BPK 140 str.), suėmimas (BPK 122 str.). Taikant rašytinį pasižadėjimą neišvykti, įtariamasis taip pat gali būti įpareigotas nesilankyti tam tikrose vietose ir nebendrauti bei neieškoti ryšių su tam tikrais asmenimis (BPK 136 str. 2 d.)[22].

Šioje studijos dalyje aptarsime kai kuriuos griežčiausios kardomosios priemonės suėmimo veiksmingumo aspektus smurto artimoje aplinkoje atvejais, kurie iškilo atliekant tyrimą. Kalbinti tyrimo dalyviai prokurorai iš esmės laikėsi nuomonės, kad suėmimas būtų veiksminga priemonė sunkaus smurto artimoje aplinkoje atvejais.

„Čia mano kontrolėj buvo tas ikiteisminis tyrimas, įpareigojimai buvo paskirti nesiartinti prie nukentėjusiosios ir nesilankyti jos gyvenamojoje vietoje, tačiau nuo pat pirmos paskyrimo dienos įtariamasis neįvykdė kardomosios priemonės, po nevykdymo buvo sulaikytas, nusprendžiau kreiptis dėl kardomosios priemonės suėmimo skyrimo, nes įžvelgiau tikrai grėsmę, nes jau buvo anksčiau teistas už smurtą prieš motiną ir kad alkoholį vartojo, tokie požymiai, kur tikrai gali būti tas pakartotinis smurtas. Teismas neskyrė griežčiausios kardomosios priemonės ir jis ir toliau nevykdė, skundžiau tą teismo sprendimą, apygardos teismas irgi neskyrė tos griežčiausios kardomosios priemonės, motyvuojant tuo, kad padarytas apysunkis nusikaltimas, už kurį nėra numatyta, kad gali būti paskirta griežčiausia kardomoji priemonė.<...> jis ir nužudė motiną. Su tom griežčiausiom kardomosiom priemonėm kartais atrodo, kad truputį nepakanka ryžto vat teismams ir galbūt dar dėl tokio vis vien, nu, kaip žmonių mentaliteto, žinot, dauguma gi teisėjų, jie yra tokio jau brandaus amžiaus, kai, tarkim, dar gyveno irgi tais laikais, galbūt gal kai į tą smurtą šeimoje buvo žiūrima taip labiau tolerantiškiau ir man atrodo, kad kartais mūsų teisinėj sistemoj dar ne visi taip sureikšmina tą smurtą, tarkim, kaip ten, nežinau, visi Europos šalyse ir taip toliau...“ (1.3.4).

Panašiai kaip ir prokurorai, kai kurie policijos pareigūnai taip pat pasisakė už suėmimo skyrimą smurtautojui, tačiau minėjo apie griežtus Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimus skiriant suėmimą kaip kardomąją priemonę.

Tačiau, tyrimo dalyvio teisėjo nuomone, suėmimo klausimas labai sudėtingas, nes, viena vertus – tai laikina priemonė apsaugoti nukentėjusiąją, o, kita vertus, gali būti vertinamas kaip smurto atidėjimas iki kito smurto atvejo pasikartojimo ateityje:

„Nežinau net kaip čia pavadinti, nes kokia prasmė to suėmimo, jeigu nedarysim kitų priemonių po nuosprendžio? Nes tas suėmimas vis tiek jis yra laikinas. Iki nuosprendžio dažniausiai tai būna ar iki bausmės atlikimo, ar ne? Bet po bausmės atlikimo tas smurtautojas kur grįžta? Į tą patį butą pas tą pačią moterį. Ir visa tai tęsiasi toliau. Tai yra, jeigu nespręst pačios problemos – atskirt nukentėjusiąją nuo smurtautojo ar paveikti jo elgesį ar, nežinau, dar kažką tai padaryt, tai suėmimas yra tiktai nužudymo atidėjimas. Ką teisėjas dažnai pastebi smurto artimoje aplinkoje bylose, tai ji jau į teismą ateina ir sako: „Nieko ten nebuvo, aš čia pati kalta“ ar ten „Nenoriu, kad čia jį nuteistumėt“ ir visa kita <...> O iš kitos pusės, ką teisėjui padaryti? Nes pas mane patį yra buvę bylų dėl smurto artimoj aplinkoj, kur aš irgi tiesiog suėmiau, kai tas vyras ten ne pirmą kartą jau smurtauja, o tas suėmimas, jis gaunasi kaip laikina priemonė apsaugoti nukentėjusiąją. Tai, ką teismas gali padaryti tuo metu, tai bent jau laikinai jai pa-

[22] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

šalinti tą grėsmę, kad ji bent jau laikinai pagyventų ramiai. Bet po bausmės atlikimo jau teismas nieko nekontroliuoja. Bet, sakau, kad tas suėmimas man kartais atrodo kaip nužudymo nukėlimas" (1.4.2).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad 2017 m. gegužės 17 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 371 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIP-331", kuriame buvo pareikšta pozicija dėl ANSAAĮ 7 straipsnio pakeitimo taip pat siekiant teikti prioritetą prokuroro kreipimuisi dėl Baudžiamojo proceso kodekso griežčiausios kardomosios priemonės – suėmimo – skyrimo, pažymima: „Atsižvelgiant į smurto panaudojimo artimoje aplinkoje specifiką ir aplinkybes, taip pat į Įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje nurodytų laikinosios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių pobūdį, **turi būti orientuojamasi ne į suėmimo, o į įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu skyrimą**. Smurto panaudojimo artimoje aplinkoje atvejais ši kardomoji priemonė būtų tinkamesnė, veiksmingesnė ir proporcingesnė nei suėmimas. Suėmimas šiais atvejais turėtų būti skiriamas ne kaip prioritetinė, o kaip paskutinė *(ultima ratio)* priemonė."[23]

Kalbėdama apie sankcijų taikymą, prokurorė pabrėžė **baudos neveiksmingumą smurto artimoje aplinkoje atvejais**:

„Yra sankcijų numatyta, kad mes galim skirti baudas. Ką reiškia bauda? Kad moka šeima tą baudą, tai reiškia, kad jeigu bendri pinigai, tai sankcija ne tam pažeidėjui yra, o visai šeimai. Žmonės, kurie nesusidūrę, jie nepamąsto tų tolimesnių veiksmų, <...> baudos atveju, tai aš manau, kad paskui labai gerai pagalvoja, ar jie nori dar kartą atsidurti toj situacijoj, ar nori jie eiti į policiją pas tyrėją, duoti parodymus" (1.3.3).

Apibendrinant teisėsaugos institucijų vaidmenį užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje galima teigti, kad ikiteisminiam tyrimui vadovauja ir jį kontroliuoja prokuroras, todėl baudžiamojo proceso eiga daugiausia priklauso nuo prokuroro sprendimų. Ikiteisminio tyrimo teisėjai atlieka įstatymų numatytus proceso veiksmus bei priima sprendimus. Taip pat dėl leidimo proceso dalyviams susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga sprendžia prokuroras, teisėjas. Todėl policija kaip vienintelė ikiteisminio tyrimo įstaiga, registruojanti pranešimus apie smurto artimoje aplinkoje atvejus bei atliekanti jų tyrimą, neturi objektyvių galimybių viena pasiekti iškeltų tikslų. Tik teisėsaugos institucijoms bendradarbiaujant su kitomis suinteresuotomis institucijomis, tarp jų – SPC ir VTAS bei socialines paslaugas teikiančiomis institucijomis, galima vykdyti veiksmingą smurto artimoje aplinkoje prevenciją.

Tyrimas atskleidė, kaip teisėsaugos institucijų atstovai savo kasdieniame darbe mato smurto artimoje aplinkoje atvejų sudėtingumą, susiduria su įrodinėjimo (ypač psichologinio smurto) problemomis. Išaiškėjo ir dažna nuomonė, kad būtina tinkamai taikyti esančius įstatymus, o ne kurti naujas normas, nes dažnai problema – žmogiškųjų resursų stoka. Pareigūnai pabrėžia intensyvesnės specializuotos pagalbos aukoms būtinumą, smurto aukų motyvacijos didinimą tiek pranešant apie smurto atvejus, tiek nekeičiant parodymų smurtautojo naudai proceso eigoje. Tyrimo metu taip pat išryškėjo grįžtamojo ryšio tarp policijos pareigūnų ir SPC bei informacijos teisėjui apie smurto atvejo eigą pasibaigus tyrimui trūkumas. Taigi užtikrinant koordinuotą atsaką smurtui būtina siekti integruoto policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų ir kitų suinteresuotų institucijų požiūrio smurto artimoje aplinkoje srityje.

[23] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. gegužės 17 d. nutarimas Nr. 371 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIII P-331" // TAR, 2017-05-24, Nr. 8667.

II. SPECIALIZUOTOS PAGALBOS CENTRŲ VAIDMUO

1. Specializuotos pagalbos centrų funkcijos ir darbo specifika

Specializuotos kompleksinės pagalbos teikimas įtvirtintas 2011 m. priėmus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą ir jo pagrindu pradėjus veikti specializuotos pagalbos centrų tinklui. Šiuo metu Lietuvoje veikia 17 specializuotos pagalbos centrų, teikiančių specializuotą pagalbą pagal 2012 m. patvirtintą (2015 m. pakeistą) veiklos aprašą[24]. Keltinas klausimas, ar realu užtikrinti pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims, kai 60 Lietuvos savivaldybių veikia tik 17 SPC. Būtų reikšminga atlikti tyrimą, siekiant įvertinti, kokius žmogiškuosius išteklius turi Lietuvos SPC, ir išanalizuoti jų pajėgumus teikiant pagalbą.

Nuo 2016 m. sausio 1 d. įsigalioję SPC veiklos aprašo pakeitimai numato, kad specializuota kompleksinė pagalba apima įgalinimą, informavimą, konsultavimą, tarpininkavimą, specializuotos psichologinės ir/ar teisinės pagalbos teikimą, pagalbą rengiant dokumentus, pažymų apie SPC žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus teisėsaugos institucijoms bei savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyriams teikimą. Taigi smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui sutikus priimti specializuotą kompleksinę pagalbą, SPC konsultanto pagrindinės funkcijos yra paremtos 1) informavimu, konsultavimu ir/ar tarpininkavimu; 2) specializuotos psichologinės ir/ar teisinės pagalbos suteikimu. Jei SPC tokios pagalbos neteikia, SPC tarpininkauja, kad smurtą patyrusiam asmeniui pagalba būtų suteikta kitoje valstybės ir savivaldybės įstaigoje ar nevyriausybinėje organizacijoje; 3) veiksmų ir pagalbos priemonių plano sudarymu, kuris sudaromas kartu su smurtą artimoje aplinkoje patyrusiu asmeniu, atsižvelgiant į jo individualius poreikius; 4) įvertinus situacijos pavojingumą bei prireikus pažymų apie žinomus smurto faktus atitinkamoms valstybės institucijoms rengimu; 5) esant poreikiui bendradarbiavimu su institucijomis, teikiančiomis įvairias paslaugas, bei nukentėjusio asmens atstovavimu[25].

Tyrime dalyvavę SPC specialistai būtent ir pabrėžė tokias pagrindines SPC funkcijas, kaip įgalinimas, informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, specializuotos psichologinės ar teisinės pagalbos teikimas:

„Mūsų didžiausias darbas yra telefonu, turim ne vieną rajoną, tai vat yra telefonu, ir pagal aprašą tai yra nustatoma. Tada mes skambinam, nedelsiant skambinam nukentėjusiam, bet galim drąsiai sakyt – moterims nukentėjusioms, nes pagal statistiką yra – apie 95 procentai nukenčia moterys. Skambinam ir mes pirmiausiai stengiamės jas įgalinti, sužinoti visą informaciją, kokios pagalbos reikia. Turim savo tokį kaip ir klausimyną, kad nepasimestumėm, bet jau iš principo mes jau ir galvoje jau tas klausimynas yra. Žodžiu, <...> kad sužinoti, kokios pagalbos reikia, mes susižinom per pokalbį, tačiau eina tas įgalinimas ir tas pasakojimas apie smurto ratą, pasikartojimą ir apie visą kitą, kas bus toliau. Ir toliau pasižiūrim, kokios pagalbos reikia: ar tai yra informacinė, ar tai yra tarpininkavimo, ar tai yra teisinė pagalba, ar psichologinė pagalba. Vienu žodžiu, visapusiškai kiek tai. Pagal kiekvieną žmogų atskirai“ (2.3).

Todėl informavimą, konsultavimą, įgalinimą, palaikymą, proaktyvų motyvavimą priimti pagalbą galima laikyti specializuotos kompleksinės pagalbos atspirties tašku, perauganču į kitas atitinkančias nuo smurto nukentėjusių asmenų poreikius pagalbos formas, tarp jų teisinė, psichologinė pagalba, plano sudarymas, tarpininkavimas, atstovavimas.

[24] Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas 2012 m. gegužės 7 d. Nr. A1-227 „Dėl specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo“. 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymo Nr. A1-750 redakcija // Valstybės žinios, 2012, Nr. 54-2676.

[25] Ten pat.

Kaip numatyta SPC veiklos apraše ir kaip pažymi tyrimo dalyviai, pagrindinis darbas su nukentėjusiaisiais vyksta telefonu, o būtent tokią konsultavimo formą tyrimo dalyviai mato daugeliu atvejų efektyvesnę ir kur kas plačiau prieinamą, kadangi vienas SPC teikia pagalbą kelių rajonų gyventojams. Tyrime dalyvavusių specialistų manymu, konsultavimas telefonu padeda išvengti papildomo smurto aukos stigmatizavimo, suteikia galimybę pačiai aukai pasirinkti ir reguliuoti kontakto intensyvumą:

„Tai mes konsultuojam telefonu ir tai yra ne šiaip sau. Tai mes, ta prasme, kad žmogus gali nenorėt kalbėt tuo metu, negalėt kalbėt, gali būti įvairių sužeidimų, sužalojimų, dėl ko ji nenori niekur eiti ir rodytis į viešumą gal šitam etape. Ji labai gali reguliuot kontaktą, ta prasme, smurtą patyrę asmenys, kurių ribos jau buvo pažeistos. Ta prasme, smurtas yra iš principo kito asmens ribų pažeidimas. Ir kalbėdama telefonu ji pati turi galią, ta prasme, ji gali reguliuot, kada mes kalbėsim, kiek laiko mes kalbėsim, kada ji nori nutraukti pokalbį, tai tas“ (2.1).

Kur kas didesnės pagalbos teikimo spragos, tyrimo dalyvių manymu, yra susijusios su specializuota teisine ir psichologine pagalba, nes ne visuomet SPC savo įstaigose gali pasiūlyti šių sričių specialistų konsultacijas, todėl tenka tokios pagalbos ieškoti kitose institucijose, o neretai tokios pagalbos tenka ir palaukti:

„Mes neturim psichologų, kadangi mūsų finansavimas labai mažas, tai mes esam pasirašę bendradarbiavimo sutartį su psichologais kaip savanoriškais tikslais, bet tai yra, nu, jau ne tas, nu, jau ne tas, tai jau kada turi laiko, priima. Kada moteris ateitų čia ir gautų tą psichologinę pagalbą iš karto. Nors ir psichologas turi būti specializuotas. Nepatikim mes kiekvieno žmogaus bet kokiam psichologui, kuris sako, tai vat tau reikia taikytis, ko negalima – mediacijos“ (2.3).

Taip pat SPC kaip institucija veikianti tam, kad palaikytų auką ir jai padėtų, žvelgianti iš nukentėjusio asmens pozicijų, atlieka ir šviečiamąją, lobistinę veiklą, moko kitus institucinius subjektus, dalyvaujančius teikiant pagalbą ar šioje srityje priimančius sprendimus. Taigi matyti, kad SPC funkcijų spektras gana platus, tačiau finansavimas ir pačių SPC skaičius Lietuvoje ganėtinai ribotas. Vertėtų kelti klausimą dėl galimybių SPC specialistams ieškoti nuo smurto nukentėjusiam asmeniui artimų, pasitikėjimą turinčių, pagarbą pelniusių žmonių, įtraukiant juos į pagalbos teikimą. Antai kaimo vietovėse yra bendruomenės aktyvistų (pvz., seniūnaitė), turinčių autoritetą ir galinčių suteikti bent palaikymą smurto aukai. Galimai SPC specialistai turėtų ieškoti savanorių, galinčių padėti ir ieškoti reikiamų kontaktų, plečiant pagalbos teikimo tinklą.

2. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: specializuotos pagalbos centrų požiūris

Tyrimo metu specializuotos pagalbos centrų darbuotojų buvo prašoma identifikuoti ir apibrėžti smurto artimoje aplinkoje atvejus, su kuriais dažniausiai susiduriama kasdieniniame darbe, bei atvejus, kurie yra rečiau pasitaikantys ar reikalaujantys daugiau dėmesio ar pastangų. Pati centrų darbo specifika ir požiūris į smurtą numato susitelkimą ir dėmesį smurto aukoms. Todėl ir SPC identifikuoti atvejai, ir jų klasifikacija pasižymi orientacija į smurto atvejo sudėtingumą bei pagalbos aukai suteikimą. **SPC darbuotojų aptartus atvejus galima klasifikuoti į atvejus, kuriuose smurtas lengvai identifikuojamas policijos, ir atvejus, kuriuose smurto identifikavimas ir institucinė pagalba yra komplikuota**.

Taigi pirmiausia vertėtų detaliau aptarti **lengviau identifikuojamus atvejus, kurie apibrėžiami kaip atvejai, dažniausiai patenkantys į policijos akiratį**. Šiems atvejams būdingas alkoholio vartojimas, fizinio smurto apraiškos, neretai ir tam tikras asocialiu laikomas gyvenimo būdas.

„Daugumoj išgėrę. Išgėrę, žinokit, daugumoj, iš dešimt procentų smurtaujančių tai aštuoni, pavyzdžiui, dešimt vyrų, tai aštuoni būna neblaivūs“ (2.3).

„Tačiau ir jis yra latentinis, paslėptas, kadangi drąsiausios yra tos, kurios neturi kažką prarasti. <...> Todėl pranešimus mes daugiausiai gaunam iš tokių žemesnio sluoksnio moterų, kurios vat išdrįsta skambinti“ (2.4).

„Galbūt norima pripiešt, kad kaime visi ten geria ir visi smurtauja, bet tai nėra tiesa. Galbūt šiuos atvejus yra lengviau būtent... ir identifikuoja policija, ir, na, ta prasme, teisėsaugos institucijos, kad „nu, va, čia tie, kurie geria ir mušasi“ (2.1).

Tačiau minėtą atvejų grupę taip pat galima skirstyti į kategorijas, tokio skirstymo pagrindu laikant aukos poziciją. Vieniems atvejams būdinga tai, kad girtauja daugiau smurtautojas, šiais atvejais aukos yra daugiau ar mažiau motyvuotos, todėl jų įgalinimas yra įmanomas. Kiti atvejai pasižymi tuo, kad tiek smurtautojui, tiek aukai būdingas asocialus gyvenimo būdas, todėl aukos motyvavimas ir įgalinimas tampa sudėtingas, tokiais atvejais, SPC specialistų teigimu, aukos ypač nuvertinamos, kaltę perkeliant pačioms smurto aukoms:

„Dažniausiai, vis tiktai dažniausiai, kyla problemų su tais atvejais, kad neina padėti, kada žmogus, moteris, ir pati ta, kuri nukentėjus, įklimpus į alkoholį. Įklimpus į alkoholį, jinai. Kaip sakoma, bando kažkur susitikimuose ar diskusijose smerkti tokią moterį, bet aš visada išdėstau tą raidą tokią. <...> Tai vat ir jeigu jinai, sakau, matė pastoviai, augo toj aplinkoj, kur gėrė, taip ir turi būti, ne kitaip. Reiškia, jei tėvai girtauja, tai reiškia, tai toks yra gyvenimas, taip ir turi būti. Jeigu jinai mato, kad yra smurtaujama, jinai... taip ir turi būti. Mama kenčia, taip ir turi būti“ (2.2).

Antrai grupei atvejų priskiriami tie atvejai, kuriuose smurtą identifikuoti yra sudėtinga, smurtas yra užslėptas, neretai ir pačioms aukoms ypač sunku smurtą išviešinti. Tokiems atvejams būdingas smurto latentiškumas, galima daryti prielaidą, kad šių atvejų identifikavimas, išaiškinimas ir kvalifikavimas ypač sudėtingas žvelgiant iš teisėsaugos institucijų pozicijos. Tačiau SPC darbo su smurtu artimoje aplinkoje prieiga, nukreipta į pagalbą nuo smurto nukentėjusiam žmogui, būtent ir leidžia apčiuopti ir paversti šiuos atvejus matomais:

„Ta prasme, kad smurtas lygiai taip pat vyksta ten, kur to alkoholio nėra, kur yra aukštas socialinis, kaip pasakyt? Sluoksnis. Žmonės išsilavinę, inteligentai, bet tada tas smurtas neretai vyksta už aukštų tvorų, už gražių namų durų ir jį sunkiau išviešinti, nes yra daugiau ką prarasti. Nes ten jau galbūt socialinės rizikos asmenys, kurie jau <...> jau ir taip pas juos ten viskas atvira, socialiniai darbuotojai vaikšto pirmyn ir atgal, ir tada daug labiau matosi tas jų visas gyvenimas. O čia už privačių namų durų vyksta, tarpsta tas smurtas ir jį sunkiau identifikuoti, kad tai yra smurtas, sunkiau... Asmeniui sunkiau kreiptis, ta prasme, nusiimti tą, kaip pasakyt, savo kažkokį galbūt fasadą ir pasakyt, kad prieš mane yra smurtaujama“ (2.7).

Tyrimo dalyviai taip pat pažymi, kad **prie sunkiai identifikuojamų atvejų galima priskirti psichologinį smurtą ar kitas užslėptas smurto formas, taip pat terorizavimą ar, kitaip tariant, sisteminį smurtą**. Tokių smurto formų identifikavimas ir kvalifikavimas teisėsaugos institucijoms kelia nemažai iššūkių, todėl SPC darbuotojai bando prisidėti prie smurto atpažinimo bei fiksavimo:

„Tai psichologinį smurtą <...> Nu, visi sako, kad yra neįmanoma įrodyt, neįmanoma ten įvilkti, kažkaip ten kvalifikuoti, nes dažnai mes tą girdim, bet iš principo kartais reikia ir pasistengti išgirsti, kas yra tas psichologinis smurtas. Jeigu ant žmogaus rėkia ištisai, naktim kelia, namuose daiktus mėto, atima telefoną, tarkim, užrakina namuose ir tai yra dažna. Tai iš principo yra žmogaus terorizavimas, tik yra nedrįstama panaudoti straipsnio. Aišku, mes tada tokiais atvejais stengiamės kreiptis ir parodyt: „Nu va, yra tokie smurto faktai, tai galbūt atitinka šitą straipsnį? Prašom ištirti šitą atvejį“ (2.1).

Sudėtingiems atvejams būdingas smurto sistemiškumas, problemos įsisenėjimas, tyrimo dalyviai pastebi, kad motyvuoti aukas nutraukti smurto ratą, kai jis trunka dešimtmečiais, ypač sudėtinga, todėl savalaikis efektyvios pagalbos suteikimas svarbus užkertant kelią problemos įsisenėjimui.

Pastebima tendencija, kad regionuose dirbantys SPC darbuotojai akcentuoja tiek pirmojo, tiek antrojo tipo atvejus, o didmiesčiuose veikiantys SPC pabrėžia antrojo tipo atvejų vyravimą ir svarbą atskleidžiant jų latentiškumą.

3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo probleminiai aspektai

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra viena itin svarbių SPC veiklos sričių, kadangi viena iš pagrindinių specializuotos pagalbos funkcijų yra tarpininkauti ir atstovauti smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam asmeniui. Vykdydami tarpininkavimą ar atstovavimą įvairiose institucijose SPC darbuotojai neišvengiamai tampa labiausiai suinteresuotais aukos atstovais, susiduriančiais su didžiausiu ir įvairiausiu institucijų tinklu, tarp jų – policijos ir vaiko teisių apsaugos darbuotojais, kitais teisėsaugos, savivaldybių bei seniūnijų atstovais, medikais ar įvairias socialines paslaugas teikiančiais subjektais. SPC identifikuotus bendradarbiavimo kliuvinius galima suskirstyti į dvi kryptis: viena vertus, smurto artimoje aplinkoje ir aukos poreikių bei SPC vaidmens teikiant pagalbą išmanymo stoka, antra vertus, efektyvaus bendradarbiavimo elementų, tokių kaip bendras požiūris ir geranoriška tarpinstitucinė pagalba, pasikeitimas informacija ir grįžtamasis ryšys, koordinuoto atsako į smurtą priemonių įgyvendinimo trūkumas. Intensyvus SPC kontaktas su kitomis institucijomis ir kiek skirtingas bendradarbiavimo pobūdis reikalauja pirmiausia detaliai aptarti, išskaidyti ir išryškinti tam tikrus bendradarbiavimo iššūkius, kurie varijuoja priklausomai nuo institucijos, su kuria bendradarbiaujama, ir tik vėliau probleminius aspektus konceptualizuoti.

Neabejotina, kad **glaudžiausius ryšius SPC darbuotojai palaiko su policijos pareigūnais**, kurių kontaktas, kaip jau minėta, užsimezga policijai automatiniu pranešimu informavus SPC apie smurto artimoje aplinkoje atvejį, tačiau nebūtinai šis teisiškai įtvirtintas kontaktas perauga į pagalbą ir glaudų ryšį, paremtą bendro tikslo siekimu. Tyrime dalyvavę SPC darbuotojai pastebi, kad bendradarbiavimas su policijos pareigūnais, daugiausia su tyrėjais, smurto atveju atliekančiais ikiteisminį tyrimą, ne visada yra sklandus, trūksta sistemiškumo; interviu dalyvių teigimu, bendradarbiavimas yra beprasidedantis, įsibėgėjantis. Tyrimas atskleidė, kad SPC ir policijos pareigūnų susipriešinimas vis dar gajus, kita vertus, negali būti laikomas visuotiniu. Dalies tyrimo dalyvių požiūriu, problemų kyla dėl pareigūnų nuostatų smurtą patyrusio asmens atžvilgiu:

„Problemų yra su policijos pareigūnų nuostatomis nukentėjusiųjų asmenų atžvilgiu ir jų gebėjimu atpažinti smurtą, nes yra tokia statistika iš principo, kad iš 66 000 kreipimųsi į policiją pradedama ikiteisminių tyrimų <...> 2016 m. buvo apie 10 000, nepilnai 11 000. Nu, tai ką tai reiškia? Kad 84 procentai kreipimųsi yra sugalvoti? Kad 84 procentai žmonių kreipiasi tiesiog? Tai turbūt yra kažkas netvarkoj su gebėjimu atpažinti, su policijos pareigūnų nuostatomis, kas yra smurtas, kas nėra smurtas ir kaip jie žiūri į nukentėjusįjį asmenį“ (2.1).

Tačiau, anot kalbintų pareigūnų, SPC vertinimas gali nesutapti su faktinių aplinkybių teisiniu vertinimu. Ikiteisminio tyrimo metu tyrėjas privalo užfiksuoti visas aplinkybes ir kartu su prokuroru kvalifikavę veiką parengti bylą sprendimui. Galutinai sprendžia teisėjas.

SPC specialistų nuomone, pareigūnų ir kitų teisėsaugos institucijų švietimas smurto artimoje aplinkoje klausimais žvelgiant iš smurtą patyrusio asmens perspektyvos turėtų ir toliau būti prioritetas:

„Kad čia buvo, na, toks kurioziškas, kad specializuotos pagalbos centrai buvo su policija susitikę ir kažkuris sako: „Nu, tai va, atėmė jis jos kortelę (banko mokėjimo kortelė – red. past.) ir nedavė kortelės ir va jau kviečia policiją.“ Ir visiems specializuotos pagalbos centrams jau aišku, kad tai yra ekonominis smurtas. Na, ta prasme, žmogus turėjo pagrindo kreiptis. Policija mato, kad tai nėra jokios čia nusikalstamos veikos, tai policijos pareigūnams būtini mokymai, bet tokie mokymai, kuriuos vestų kad ir

pačios tos nevyriausybinės organizacijos, kurios atlieka specializuotos pagalbos centrų funkcijas, nes jie tada gali parodyt tą situaciją būtent iš nukentėjusio asmens perspektyvos ir iš tų jų teisėtų interesų, lūkesčių, per tą prizmę parodyt, nes tas yra labai svarbu pareigūnams, kad jie geriau atliktų savo darbą, kad jie atvykę į įvykio vietą pamatytų, kas ten iš tiesų yra, o ne: „Gerai, abu blaivūs, niekas <...> Fizinio smurto nebuvo, vadinasi, nieko čia nebuvo, mes išvažiuojam" (2.1).

Tyrimo dalyvių manymu, policijos pareigūnų ir prokurorų bei teisėjų mokymai ir gebėjimų stiprinimas reikšmingai prisidėtų prie smurto atpažinimo ir kvalifikavimo problemų sprendimo, t. y. tokiu būdu būtų galima didinti pradėtų ir mažinti nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičių. Tačiau, policijos pareigūnų požiūriu, galutinį sprendimą byloje priima teisėjas, be to, problemą daugiau lemia ne pareigūnų gebėjimų trūkumas, bet neretai aukų motyvacijos stoka, kaip teigia pareigūnai, nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičius glaudžiai susijęs su aukos pozicija, keičiamais parodymais, aukos nenoru nubausti smurtautoją, neretai susijusiu su ekonomine ar kitokia priklausomybe nuo smurtautojo. Tokiu atveju aukos motyvavimas ir įgalinimas nebėra policijos pareigūnų galioje, todėl jie pabrėžia pagalbos smurto aukoms trūkumą. Kitaip tariant, policijos pareigūnai akcentuoja, kad konsultavimo telefonu nepakanka, kad aukoms turėtų būti suteiktos savalaikės socialinės paslaugos, leidžiančios sutvirtėti ne tik psichologiškai, bet ir ekonomiškai, tapti savarankiškesnėms ar spręsti kitas socialines problemas, kurios užkoduoja priklausomybę nuo smurtautojo arba tam tikrą smurtui artimoje aplinkoje artimą gyvenimo būdą:

„Tai aš kaip policininkas sakau, tai palaukit, jūs užsiimkit auka, ne tiktai konsultuokit teisiškai, psichologinę pagalbą teikit, bet tada ieškokit krizių centro, ieškokit tų paslaugų, kurių reikia konkrečiai aukai. Galbūt tas smurtautojas yra uždarytas 48 val., reikia ūkio darbus nudirbt, tai palaukit, ką jūs norit pasakyt, kad policija turi padėt? Tai SPC – jeigu tu identifikavai, kad tokia auka yra, tai tu padėk, organizuok tą pagalbą, ieškok savivaldybėj to pagalbos teikimo, ieškok nevyriausybinėse, galvok, ką daryt. Bet ne, jie geriau sakys: „Oi, jai didelė grėsmė, jūs jį suimkit." Gerai, suimsim, kas aukai nuo to pasikeis? Ateina tada aukos į policijos komisariatą ir sako: „Paleiskit, nes man nėra, kas namus prižiūri." (F.3.1.).

Aukščiau pateikta interviu ištrauka rodo tam tikrą skirtingų smurto probleminių aspektų sprendimų matymą. Viena vertus, anot SPC atstovų, smurto atvejų nemažėja, nes policijos pareigūnams trūksta gebėjimų atpažinti smurtą arba didesnio ryžto ar atsidavimo kvalifikuojant ir įrodinėjant tam tikras smurto artimoje aplinkoje formas. Kita vertus, policijos pareigūnai mato pagalbos aukoms ir socialinių paslaugų teikimo spragas, kurios nebepatenka į policijos darbo rėmus, tačiau kartu smurto aukų motyvacijos trūkumai komplikuoja policijos darbą.

Tyrime dalyvavę SPC darbuotojai taip pat pastebi, kad policijos pareigūnai menkai išmano specializuotos pagalbos specifiką, tai rodo ir vienos iš tyrime dalyvavusių ikiteisminio tyrimo tyrėjos komentaras:

„Realiai aš ten iš to moterų krizių centro tai bendrauju tik telefonu, kai jos man paskambina paieškoti kontaktų, nu, tarkim, nežino kontaktų, telefonu. Viskas, mūsų bendradarbiavimas su jom ir baigiasi, nes nei jos skambina, o aš viską sužinau iš moterų, ko man reikia. <...> Gal aš nežinau ten, sakau, darbo pobūdžio moterų krizių centro, aš tikrai nežinau, ką jos ten daro ar kaip jos, nes niekada netekę klausyt, kaip jos ten tą savo darbą dirba" (1.1.6).

„Dar viena blogybė, dar yra anksčiau, kai policijos pareigūnai sakydavo, ar mes pranešime SPC, SPC jums paskambins. Jie net nežino, kas tas SPC. Moteris, moteris: „Oi, nereikia, niekam nereikia, nebepraneškit niekam apie mane." Ir tada jie parašo pranešime: psichologo pagalbos nereikia [juokiasi]" (2.7).

Šios citatos verčia kelti klausimą, ar įmanomas bendradarbiavimas ir tarpinstitucinė pagalba, kai nėra susipažįstama, kokią naudą viena ar kita institucija gali suteikti sprendžiant įvairaus sudėtingumo ir skirtingumo smurto artimoje aplinkoje atvejus. Kita vertus, atskleidžia, kad institucijos vengia į smurto problemą žvelgti plačiau, peržengiant savos institucijos ribas ir funkcijas. Verta

pažymėti, kad siauras institucinis požiūris, besiremiantis tik pareigybinėmis instrukcijomis, turėtų kisti. Privalu matyti plačiau, suvokiant, kad tam tikras institucijų tinklas siekia vieno bendro tikslo – smurto artimoje aplinkoje užkardymo, netoleravimo, aukų apsaugos ir pagalbos ir kad tik suvienyti pajėgumai, bendradarbiaujant ir koordinuojant skirtingas funkcijas, paslaugas ir pagalbą, gali turėti apčiuopiamų rezultatų.

Tyrime dalyvavę SPC darbuotojai prisipažįsta, kad skeptiškas požiūris į nevyriausybinį sektorių vis dar gajus, „nevyriausybininkai" nelaikomi lygiaverčiais partneriais, tuo labiau talkintojais ar pagalbininkais. Informantai pastebi, kad ypač trūksta grįžtamojo ryšio, kai centrų darbuotojai stengiasi padėti ikiteisminiam tyrimui, aktyviai teikia jų požiūriu vertingos ikiteisminio tyrimo medžiagos, rengdami SPC veiklos apraše numatytas pažymas, tačiau grįžtamojo ryšio, kaip teisėsauga reaguoja į jų pastangas, nesulaukia. Žemiau pateiktas SPC darbuotojo pasakojimas iliustruoja, kaip svarbu palaikyti tarpusavio dialogą, priimti kitos institucijos pagalbą ir nusistatyti tos pagalbos teikimo formas:

„Nu, va čia yra, tai nėra to profesinio algoritmo, gal ir mes galėtume jį kurti kažkaip, tai ką mes dabar, reiškia čia, ką mes čia nutarėm, kai buvo pasitarimas, tokias išvadas padarėm, kad jeigu pavojingas atvejis, mes dviejų parų laikotarpį turim jiem [pareigūnams] atsiųsti raštą su požymiais, su surinkta informacija, kokia grėsmė. <...> tą raštą dabar nutarėm, kad vis tiek per dvi paras parašysim tą raštą, turim kontaktus, aš vat galiu skambint viršininkui, ir tikrai jau vat turim kontaktus, jeigu jau, viršininke, atkreipkite dėmesį" (2.3).

Aukščiau pateikta interviu ištrauka rodo, kad kai kuriems regionams pavyksta bendradarbiaujant kiek įmanoma labiau standartizuoti tarpinstitucinės pagalbos žingsnius ir procedūras. Šiuo požiūriu rašto, kuomet SPC specialistai mato grėsmę ir/ar identifikuoja svarbius duomenis, kurie galbūt nėra žinomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui, siuntimas dviejų parų laikotarpiu gali būti laikomas gerąja praktika, kurią perimtų ir kiti regionai. Tačiau pirmiausia tam, kad tokių iniciatyvų atsirastų, svarbu periodiškai megzti dialogą, rengti pasitarimus, diskutuoti atvejus ir iššūkius. Visgi analizuojant policijos nuomonę minėtu klausimu, verta pažymėti, kad SPC nėra ikiteisminio tyrimo proceso dalyviai, todėl jų visavertis įtraukimas yra komplikuotas.

„Tai šitoj vietoj galima pasakyti taip, tai tegul atsiranda įstatyminė norma, ar BPK, ar tam pačiam ANSAAĮ, kuri įpareigoja policiją teikti papildomus duomenis apie ikiteisminį tyrimą, nu, kuo aš asmeniškai šiek tiek abejoju, ar tai yra protinga ir racionalu, bet jeigu taip bus, tai mes tada teiksim. Jie gali piktintis tuo, ko mes neteikiam, bet mes neteikiam to, ko įstatymas mums neleidžia teikt. Jeigu SPC mato save kaip pilnavertį proceso dalyvį, kaip aukos atstovą tam tikra prasme, tai jie turi įsiprocesinti, kitaip tariant, žargonu, jie turi atsirast baudžiamajame procese šalia aukos, ne galbūt kaip gynėjas, bet kažkokiu specialiu statusu, ir jeigu taip būtų įstatyminiame reguliavime tas dalykas išskirtas, tai jie tada į tą traukinį bet kada gali įlipti, ar tai būtų teisminio nagrinėjimo, ar tai būtų ikiteisminiame tyrime jie atsiranda, ir tada jis būtų pilnavertis ikiteisminio tyrimo dalyvis, tada būtų aiškumas" (F.3.1).

Tokia policijos atstovų nuomonė parodo, kad SPC pageidaujamam grįžtamajam ryšiui būtinas tvirtesnis teisinis pagrindas, kuris aiškiau apibrėžtų teikiamos informacijos apimtis, teikimo etapus ir terminus.

Visgi atlikus tyrimą matyti, kad SPC specialistai pastebi ir pabrėžia per septynetą metų įvykusius pokyčius, tai yra tyrimo dalyviai vienbalsiai konstatavo, kad tiek bendradarbiavimas su policija, tiek pats pareigūnų darbas sprendžiant smurto artimoje aplinkoje atvejus keitėsi ir keičiasi gerąja linkme:

„Buvo labai daug nepasitikėjimo policijos pareigūnais. Tuo labiau kad dabar policijos pareigūnai iš tikrųjų gal mokymus praėję, kitaip paruošti, o pradžioje atvažiuodavo ir moters klausia: „Nu, tai ką tu čia pridarei, tai ką tu čia ne taip padarei, kad gavai?" (2.3).

„Jeigu pradžioje tai beveik kiekviena smurto auka skųsdavosi policijai jų pareigūnų elgesiu, tai dabar kas kelinta skundžiasi [juokas]. Paskui jau buvo su nuostaba imama pasakoti, kad, o, atvažiavo toks supratingas, toks mandagus iš tikrųjų, taip" (2.2).

Natūralu, kad specializuotos pagalbos specialistų įvardinti pokyčiai didina pasitikėjimą policijos darbu tiek visuomenėje, tiek tarp kitų suinteresuotų institucijų atstovų, kartu toks pasitikėjimas tampa pagrindu sėkmingai besiklostančioms bendradarbiavimo praktikoms, kurias ir pristatė skirtinguose regionuose veikiančių specializuotos pagalbos centrų atstovai:

„Mes tiesiog darom susitikimus su policija. <... > Su viešąja, iš tikrųjų sakyčiau, kaip sakyt, pagal poreikį stengiamės kartą į ketvirtį, bet tiesiog iš tikrųjų pagal poreikį, bet jeigu vėlgi, sakykim, jeigu yra kažkokios problemos su konkrečiais atvejais, tai mes vėlgi elektroniniu paštu informuojam viešosios policijos skyrių, kad va tokia, tokia problema, tokiam, tokiam komisariate, aišku, dažniausiai tai vėlgi einama į tą tiesioginį kontaktą, skambinam į policijos komisariatą veiklos skyriaus viršininkui ir sakom, va toks, toks ikiteisminis tyrimas pas jus vyksta, toks, toks tyrėjas vykdo vat, ten tokių, tokių spragų mes matom. Su tyrėjais taip pat bendradarbiaujam, aišku, mes apie esminį tyrimą informacijos neturime teisės gauti, mes jos negaunam, bet elementariai apie tai, kad jeigu žmogus nebuvo informuotas, kad smurtautoją paleidžia, kokios kardomosios priemonės taikomos, tiesiog žmogus neturi informacijos, tai mes tiesiog kontaktuojam su tyrėju ir prašom, kad susisiektų su žmogumi, o gal jam nepranešė, o gal jis nesuprato, nes šoko būsenoj buvo tiesiog. Nu tą informaciją pakartoti, kad jaustųsi žmogus tvirčiau, stipriau žinodamas, kas vyksta, tas smurtautojas gali grįžti/negali grįžti, kokia situacija. Tai tiesiog su tyrėjais pakankamai dažnai tie tiesioginiai ryšiai ir kažkaip tai stengiamės dėl to žmogaus, kokios pagalbos jam tuo metu reikia" (2.7).

Susitikimai, pasitarimai, apskritojo stalo diskusijos, tyrimo dalyvių nuomone – viena svarbiausių efektyvaus bendradarbiavimo formų, leidžiančių užmegzti glaudžius ryšius, proaktyviai reaguoti ir kompleksiškai spręsti sudėtingus atvejus. Visgi tyrimo dalyviai pastebi, kad sėkmingas bendradarbiavimas yra daugiau nulemtas nusistovėjusių asmeninių ryšių, bet ne sisteminių praktikų. Nors Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 5-V-611 numato, kad apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininkas ar jo įgaliotas pareigūnas ne rečiau kaip kartą per ketvirtį organizuoja pasitarimus su prižiūrimoje teritorijoje veikiančių prokuratūros, teismų, vaiko teisių apsaugos padalinių, specializuotos pagalbos centrų, nevyriausybinių organizacijų ar kitų suinteresuotų institucijų atstovais smurto artimoje aplinkoje prevencijos, tyrimo, užkardymo klausimais bei inicijuoja nuolatinį minėtų institucijų bendradarbiavimą[26], didesnė dalis SPC atstovų teigė, kad tokie susitikimai jų regione praktiškai nevyksta:

„Nei pernai, nei šiemet, ne, niekas neorganizavo. Jeigu mes organizuojam, tiktai pakviečiam, bet <...> Nu tai atsiunčia, kokį ten pranešimą padaro ir viskas, diskusijos kaip ir [nėra], mums reikia, kad ne pranešimą padarytų, bet..." (2.7).

„Dar, žinokit, su mumis nebendrauja nei policija, yra generalinio komisaro įsakymas ar nutarimas, kad ten, pavyzdžiui, organizuotų su mumis, su SPC apskrito stalo darbus" (2.6).

„Ach... Pagal Generalinio komisaro rekomendacijas jie turėtų periodiškai vykti, tie susitikimai, bet iš policijos iniciatyvos nėra daug. Mes, pavyzdžiui, mūsų centras, turėjo per pernai metus vieną susitikimą, kurį inicijavo komisariatas. Tai būtų smagu, kad jie būtų, aišku, dažnesni" (2.1).

Tyrimo dalyvių požiūriu, tokie suinteresuotų institucijų atstovų susitikimai leistų užmegzti glaudesnį dialogą bei dirbti efektyviau siekiant bendro tikslo. Kita vertus, policijos pareigūnai pa-

[26] Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 5-V-611 // TAR, 2018-07-03, Nr. 11084.

brėžia, kad Generalinio komisaro įsakyme apibrėžti susitikimai yra policijos iniciatyva, kuri nėra įstatymiškai įtvirtinta, todėl policijai reikia daugiau laiko sisteminiam šios iniciatyvos įgyvendinimui.

Lyginant policijos ir kitų teisėsaugos institucijų darbą, kur kas skeptiškiau **SPC darbuotojai vertino bendradarbiavimą su prokurorais**. Informantai išreiškė nusivylimą, jų manymu, prokurorų daromais pažeidimais ar per atsainiu požiūriu:

„O įsivaizduojat, ką daro, pavyzdžiui, tyrėjai, siunčia informaciją, o prokuratūra grąžina ir sako padaryti akistatą. <...> labai daug pasikartojančių atvejų smurto, ir viršininkas surinko duomenis ir sako – pažiūrėkit. Reiškia, prokuratūrai mes pateikėm ikiteisminį tyrimą pradėti ir du trečdaliai ikiteisminių tyrimų buvo nutraukti prokuratūros. Du trečdaliai, įsivaizduokit, nu, tai klaikus dalykas, o ten visur smurtas, nu, tai kaip nesikartos“ (2.3).

Akistatos bei susitaikymo taikymas – vienas pagrindinių nesutarimų taškų, kuomet prokurorai, anot tyrimo dalyvių SPC darbuotojų, ignoruoja smurto artimoje aplinkoje aukos interesus bei apsaugos užtikrinimą. Šiuo atveju SPC darbuotojai mato galimybes daugiau šviesti, informuoti, apmokyti prokurorus smurto artimoje aplinkoje klausimais.

Nusivylimą tyrime dalyvavę SPC specialistai išreiškė ir kalbėdami apie dar vieną itin svarbų institucinės pagalbos smurto artimoje aplinkoje atvejais teikėją – **Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinius skyrius (VTAS)**, kurie įstatymo numatyta tvarka įsitraukia, jeigu nepilnametis patyrė smurtą artimoje aplinkoje, buvo jo liudininkas ar gyvena aplinkoje, kurioje buvo smurtaujama. Kaip pastebi tyrimo dalyviai, smurto artimoje aplinkoje atvejais susipriešinimas su VTAS daugiausia kyla dėl to, kad specialistai susikoncentruoja į vienintelį tikslą – vaiko apsaugą, neįvertindami, kad daugeliu atvejų ne tik vaikas, bet ir motina yra smurto auka, o vaiko ir motinos interesų supriešinimas ne gelbsti, bet komplikuoja situaciją. Tokio požiūrio taikymą ir jo pasekmes vaizdžiai iliustruoja tyrimo dalyvių pasakojimai:

„Bet kame yra svarbumas to, kad mes tą darom ir ko mes prašom, kad Vaiko teisių apsaugos tarnyba neretai yra linkusi supriešinti vaiko ir motinos interesus, kad „Mes ginam vaiką“ ir tarytum „Mes ginam vaiką, visiškai atsietą nuo gimdytojų“. <...> Nes kokia yra situacija? Yra asmuo, kuris smurtavo, ir asmuo, kuris nukentėjo, ir yra vaikas, tai kas gali pasirūpint vaiku geriausiai? Turbūt tas asmuo, kuris nesmurtavo. Tiktai jį reikia apginti nuo smurto. Tai mes bandom diegti tokią, nežinau, praktiką, kad jie prašytų, kad būtų pradėtas ikiteisminis ir dėl smurto prieš nepilnametį, jeigu vaikas iš tiesų patyrė ten neretai žiaurų tikrai tėvo terorizavimą. Mes informuojam, kad yra ta moteris ir kad su ja jie bendradarbiautų kažkaip ir padėtų jai apgint savo ir vaiko interesus, bet dažnai dar susiduriam ir su tokia praktika, kad jie neva norėdami apsaugoti vaikus, jie tiesiog smurtauja, na, Vaiko teisių apsaugos tarnyba naudoja institucinį smurtą prieš jų motinas. Jie sako, pavyzdžiui: „Na, gerai, jūs patiriat smurtą, bet jūs turit kaip pasakyt, apsaugoti vaiką nuo smurto, tai arba apsaugot, arba mes atimsim vaiką.“ Tai ką tokioj vietoj žmogus gauna? Nieko negauna. Gauna siaubą ir nenori kreiptis daugiau niekur, nes atims vaikus“ (2.3).

„Iš tiesų, mes turim daugiau to kol kas bent jau nemalonaus bendradarbiavimo, kur moteris vos ne ginti nuo VTAS reikia. Nes yra lengviau... Nu, kaip pasakyt? Yra lengviau naudoti galią ir kontrolę, ir savo institucijų tam tikra prasme statusą ant žmogaus, kuris yra pažeidžiamesnis. Nukentėjęs asmuo yra pažeidžiamesnis. Kuris yra labiau linkęs... Iš principo, ant moters, nes motina turi viską padaryt, kad tas vaikas būtų laimingas ir apsaugotas, nors yra dalykų, kurie yra nebe jos galioje“ (2.2).

Šios citatos atskleidžia, kad atvejais, kai nukentėjusiaisiais laikomi tiek motina, tiek vaikas, nėra susikoncentruojama ties kompleksine institucine pagalba, siekiant bendro nukentėjusiųjų apsaugos, sustiprinimo, smurto pasekmių minimizavimo tikslo. Daugiausia orientuojamasi į kontrolės, baudimo, priežiūros funkcijas, kurios nėra tinkamos motinos kaip nukentėjusio nuo smurto asmens atžvilgiu. Būtent todėl, tyrimo dalyvių požiūriu, būtų svarbu apibrėžti tarpinstitucinės pagalbos, bendro planavimo ir tikslo siekimo sankirtos taškus ir žingsnius.

Kalbėdami apie suinteresuotų institucijų tinklą, tyrimo dalyviai taip pat išskyrė **gydymo įstaigų darbuotojų svarbą**, su kuriais bendradarbiavimas yra itin epizodinis ir fragmentiškas. Tyrime dalyvavusių SPC darbuotojų nuomone, medikų įtraukimas, informavimas, švietimas taip pat galėtų duoti teigiamą postūmį tiek dirbant prevenciškai, tiek ir reaguojant bei fiksuojant smurto artimoje aplinkoje atvejus:

„Tačiau mes per prevenciją, pavyzdžiui, praeitą rudenį surinkom savo miesto medikus kiek galėjom. Ir turiu paruošusi tą seminarą tokį, kad kaip medikai turėtų elgtis su, su tokiais asmenimis, kurie patyrė smurtą, o tai nėra eiliniai žmonės. Kad turi taip pat apklausti. Kaip sužinoti: praktiškai jie mato, kad žmogus yra patyręs smurtą. Bet žino, kad jis meluoja: „Nukritau nuo laiptų." Tai mes vat turim tuos <...>. Čia mūsų skelbimas irgi. Ir visą plakatą jiem duodu. Ir, ir kaip atpažinti, ir kaip prakalbinti, ir kaip įtikinti, kad, aišku, į jų pareigas tai neįeina, bet tai turėtų daryti medikai. Mes va tą seminarą pravedėm su medikais ir dabar vienas rajonas kvietė mus taip pat į konferenciją, savivaldybė ir aš primygtinai paprašiau pakviesti medikus. Tiesiog jaučias, kad yra toj, tam mūsų rate yra spraga. Kad mes neturim su visais bendravimo, iš tikrųjų, su medikais nebendraujam. Vat žmogų nuvežė, padūrė vyras į pilvą, nuvežė jį į Kauną. Rajoninis... Tyrėjai duomenų neturi, jos telefono. Ką susisiekt su ja pagalbos, ligoninėj skambinam, neteikia... Ligoninė neteikia jokių duomenų, nieko nepasakoja, ar ten guli, neguli ar telefonu. Vienu žodžiu, toj vietoj mūsų pagalba nutrūksta. Mes negalim niekaip prieit prie žmogaus, kad kažką padaryti, kažką suteikt jai pagalbą. Nežinau kaip tiesiog. Bandėm daug kartų ir per tyrėjus, kad jie užklaustų, labai ilgai užtrunka tas procesas. Žodžiu, tai užstrigo toj vietoj. Tai vat su medikais to rato bendravimo trūksta. Kad mes savo tas funkcijas atliekam, siunčiam, primygtinai sakom, kad tau ateity reikės, jeigu tu ne dabar išeisi iš to smurto rato, tai vėliau. Bet tai viskas turi būti faktai teisme, viskas fiksuojama. Pažymos ar liudijimai ir taip toliau. Kad vat turi nueiti, kaip sakau, pas šeimos gydytoją jau būtinai, nes nebeturi pas mus kur eiti" (2.3).

Tyrimo dalyviai įvardino kelias, jų manymu, svarbiausias, bendradarbiavimo su medikais kryptis, tai yra pirminę – fiksuojant smurto atvejus, į juos reaguojant ir apie juos pranešant bei antrinę – įvertinant būklę, atliekant ekspertizes ar teikiant tam tikrą pagalbą. Iš aukščiau pateiktos interviu citatos matyti, kad medikai nėra tinkamai informuoti ir įtraukti į ANSAAĮ įgyvendinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad, SPC atstovų teigimu, pagalbos teikimą komplikuoja smurto atpažinimo problema. Tačiau ne mažiau svarbu atkreipti dėmesį į paslaugų smurto aukoms trūkumą, kadangi valstybė, delegavusi pagalbos aukoms teikimo funkcijas, nesuteikė pakankamai resursų veiksmingai pagalbai užtikrinti. Tai verčia kelti klausimą dėl kiekybinio tyrimo atlikimo, siekiant detaliau įvertinti SPC teikiamos pagalbos efektyvumą, skiriant didesnį dėmesį žmogiškųjų ir finansinių išteklių užtikrinimui.

Aptarus SPC bendradarbiavimo kryptis ir probleminius aspektus su skirtingomis suinteresuotomis šalimis, remiantis tyrimo dalyvių požiūriu, svarbu konceptualizuoti efektyvaus, koordinuoto bendradarbiavimo sudedamąsias dalis. Kaip jau minėta, SPC darbuotojai pabrėžia įstatymų numatytus įpareigojimus koordinuotam atsakui į smurtą artimoje aplinkoje, kuris įgyvendinamas institucijoms bendradarbiaujant. Tačiau tyrimo dalyviai egzistuojantį bendradarbiavimą apibūdina kaip beprasidedantį, o pagrindinėmis to priežastimis laiko smurto artimoje aplinkoje specifikos išmanymo ir vieningo požiūrio į institucinį atsaką trūkumą. Institucijoms vis dar sudėtinga suprasti ir pripažinti, kad nors kiekvienos institucijos funkcijos skiriasi, visas vienija bendras tikslas, ir kad norint šio tikslo siekti, svarbu suprasti kiekvienos institucijos vaidmenį, galimybes ir ribotumus bei geranoriškai įsiklausyti vieniems į kitų siūlymus. Tik tuomet galima kalbėti apie efektyvaus bendradarbiavimo elementus, tokius kaip sistemingas keitimasis informacija, grįžtamasis ryšys, bendras priemonių bei veiklų įgyvendinimas, bendras darbas su sudėtingais atvejais.

III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJOS IR JŲ VAIDMUO

1. Vaiko teisių apsaugos tarnybų funkcijos ir darbo specifika

Tyrime dalyvavę vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai panašiai suvokia savo vaidmenį ir funkcijas. Pirmiausia buvo akcentuojamas atvykimo į šeimą greitumas ir vaiko paėmimas iš nesaugios aplinkos. Antra, pabrėžtas pagalbos suteikimas, kuris apima vaiko apgyvendinimą, globėjų paiešką. Kitaip tariant, vaiko teisių apsaugos specialistai savo vaidmenį sieja ne tik su įpareigojimu įvertinti vaiko buvimo šeimoje grėsmės lygį, bet ir apibrėžti paslaugų ratą, nustatyti, kokia pagalba šeimai ir vaikui reikalinga (nuo 2018 m. liepos 1 d. ši funkcija perduota atvejo vadybininkui).

Detalizuodami savo vaidmenį pagalbos srityje, daugelis tyrimo dalyvių akcentavo, kad jų funkcija yra informuoti apie galimas pagalbos priemones. Pagalbos priemones, nesusijusias su vaiko apgyvendinimu ir globėjo parinkimu (pvz., tėvystės įgūdžių kursų lankymas ir pan.), vaiko teisių apsaugos specialistai gali tik rekomenduoti, kadangi jos nėra privalomos, už jų nevykdymą nenumatyta jokia atsakomybė. Vaiko teisių apsaugos darbuotojų žodžiais: „Įtakoti neturime kompetencijos, galime tik rekomenduoti."

Taip pat VTAS darbuotojai nurodė vykdantys ir kitas funkcijas: tarpininkavimo funkciją (pvz., kad vaikui būtų suteikta psichologo konsultacija jo mokymo įstaigoje), atstovavimo funkciją (dalyvauja vaiko apklausoje), kai kuriais atvejais tiesiog palydi vaiką (pvz., nuveža vaiką į gydymo įstaigą ar kitas institucijas).

Priimant sprendimą dėl vaiko grąžinimo į šeimą labai svarbi kitų specialistų nuomonė ir rekomendacijos. VTAS specialistai pažymi, kad vyksta abipusis informacijos pasikeitimas tarp atitinkamų specialistų ir šio proceso metu priimamas sprendimas, parengiamos rekomendacijos dėl konkrečių pagalbos priemonių, siūlytinų paslaugų. Todėl VTAS darbuotojams svarbu būti gerai informuotiems apie tai, kas daroma ir kokie rezultatai – siekiant priimti teisingą sprendimą – ar galima vaiką grąžinti į šeimą (jei buvo paimtas), ar vaikas yra saugus, ar neatsirado naujų grėsmių, aplinkybių, dėl kurių reikėtų vaiką atskirti nuo šeimos (nuo smurtautojo). Tuo tarpu vertinant pagalbos tęstinumo užtikrinimą VTAS specialistai apgailestavo, jog ta grandis nutrūksta.

Aptariant siūlomų paslaugų spektrą VTAS specialistai pastebi, kad daug kas priklauso nuo konkrečiame rajone esamų žmogiškųjų ir kitų resursų. Kalbintų vaiko teisių apsaugos specialistų vertinimu, psichologinė pagalba – dažniausiai siūloma ir labiausiai prieinama paslauga, kuri gali būti teikiama skirtingų įstaigų bei pasiekiama skirtingais keliais. Praktika yra labai įvairi, priklauso nuo konkrečios situacijos. Nepaisant didelio šios paslaugos poreikio, vaiko teisių apsaugos atstovų nuomone, psichologų vis trūksta ir tas trūkumas matomas visose savivaldybėse.

Atkreiptinas dėmesys, kad psichologų paslaugos yra svarbios ne tik vaikui ir jo šeimai, bet ir patiems vaiko teisių apsaugos darbuotojams: psichologų pateikiamos išvados ir rekomendacijos turi svarbią reikšmę priimant sprendimą vaiko byloje (pvz., kai reikia priimti sprendimą, ar galima vaiką grąžinti į šeimą, ar jam bus saugu šeimoje). Taip pat vaiko teisių apsaugos darbuotojui svarbu, kad psichologų teikiama informacija būtų kuo išsamesnė (pvz., apie tėvų pažangą, ar tėvai gali pasirūpinti vaiku, ar dar reikalingos psichologų konsultacijos ir pan.).

Kalbant apie apgyvendinimo paslaugas, daugumos tyrimo dalyvių nuomone – stengiamasi nukreipti ten, kur vaikui būtų geriau, kur galima gauti reikalingą pagalbą. Paprastai žiūrima pagal situaciją – *„gal geriau pas močiutę į kaimą, gal pas laikinus globėjus"* (3.4). Tačiau vertinant realias apgyvendinimo pasirinkimo galimybes buvo pastebėta, jog ne visada pavyksta sklandžiai organizuoti šią pagalbą dėl vietų trūkumo.

Didžiausią spragą pagalbos paslaugų srityje VTAS specialistai įvardijo **prevencinių priemonių vaikams, kurie smurtauja prieš savo tėvus**, nebuvimą. Situacija apibūdinama taip: *„Iš tikrųjų kažko labai padaryt negalime, į socializacijos centrus dabar beveik neįmanoma pakliūti tol, kol neatsitinka rimta nelaimė. Priemonių, skirtų „užbėgimui už akių", neturime, kažkokių prievartos priemonių irgi negalime niekas taikyti. Taigi čia yra „didelė bėda", „didelė skylė"* (3.8).

Tyrime dalyvavę VTAS atstovai kaip gerąją praktiką minėjo mokyklos prevencines iniciatyvas spręsti smurto artimoje aplinkoje problemas, tarp jų – kiekviena mokykla yra pasitvirtinusi planuose prevencines priemones, organizuoja įvairias be smurto ir patyčių savaites. VTAS darbuotojai nukreipia pas psichologą, aptaria situaciją šeimoje ir kt. Prireikus padeda socialiniai darbuotojai, kurie palydi arba suorganizuoja transportą, jeigu reikia, pas medikus nuveža ir pan. Psichologines pagalbos priemones VTAS darbuotojai laiko efektyviomis, tačiau apgailestauja, kad dėl specialistų trūkumo ši pagalba nėra tęstinė.

2. Smurto artimoje aplinkoje atvejai: vaiko teisių apsaugos specialistų požiūris

Vaiko teisių apsaugos tarnybų darbo specifika numato susitelkimą pirmiausia į vaiką, į rizikos tapti smurto artimoje aplinkoje auka vertinimą. Todėl VTAS darbuotojų identifikuoti atvejai ir jų klasifikacija orientuota į vaiko statusą šeimoje bei pagalbos vaikui suteikimą. VTAS darbuotojų aptartus atvejus galima klasifikuoti į keletą kategorijų.

Tyrimo dalyviai prie labiau paplitusių priskiria situacijas, kai smurtautojas yra tėtis, mama – auka, o **vaikas apsiima užstoti ir padėti mamai**, arba išskiriami smurto artimoje aplinkoje atvejai, **kuomet yra skyrybos ir vaikas naudojamas kaip „įrankis"**. Rečiau susiduriama su atvejais, kai vaikai smurtauja prieš tėvus (dažniausiai prieš mamą, senelius ar brolius, seseris). Tyrime dalyvavę VTAS darbuotojai taip pat pastebi, kad **dažnai tenka vykti į šeimas, kurios jau įtrauktos į socialinės rizikos grupes**. Atvykus į tokią šeimą – ten girtaujama. Tačiau, specialistų vertinimu, girtavimas ne visada būna pagrindas smurtui prieš vaikus, dažniau – nepriežiūra ir nesaugi aplinka. Atvejų sudėtingumas daugiausia siejamas su ikiteisminio tyrimo trukme arba patirto smurto pobūdžiu, **itin sudėtingais įvardijami seksualinio smurto atvejai**:

„Mano manymu, kad apie 70, gal 80 procentų smurto artimoj aplinkoj yra tuomet, kai yra skyrybos. Ir tada būtent naudojamas vaikas kaip įrankis. Mama pastūmė, tėtis mušė ir kiekvienas, kiekviena, kiekvienas iš tėvų būtent tokiom priemonėmis bando surinkti įrodymų prieš kitą tėvą, kad tai pateikti teisme civilinėj byloj, ir tie vaikai tai yra tėvų įrankiai. Nes dažnai būna, kad iš tikrųjų to smurto gal ir nebuvo, gal ten pasakė tėvas blogą žodį, ar ten motina, nu, galbūt apšaukė, o yra pateikiama, kad mušė tenais, stumdė ir darė kažkokius kitokius veiksmus. Ir vaikui būna įteigiama taip, kad mama bloga, mama tavęs nemyli, mama muša, ir vaikai kenčia labiausiai tokiose situacijose, kadangi jie verčiami yra pasirinkti vieną iš tėvų ir nuspręsti, kuris tėvas yra geresnis, o kuris blogesnis" (3.1).

„Labai dažnai tenka matyti, kad smurtautojas yra tėtis, mama yra auka, o vaikas apsiima tokią rolę užstoti ir padėti mamai, tai dažnai tenka tai matyti ir būti tiesiog toj karštoj zonoj, vietoj, kai tiesiog vaikas paima tokią didelę atsakomybę, kad jis nori užstoti ir nori padėti mamai" (3.7).

Kitas smurto artimoje aplinkoje atvejų suskirstymo pagrindas yra išankstinių duomenų apie šeimą (ne)turėjimas. Tai yra atvejų suskirstymas į **„žinoma šeima"** ir **„nežinoma šeima"**. Nuo šios aplinkybės priklauso VTAS specialistų darbo apimtis ir pobūdis. Jei nežinoma šeima, tuomet vyksta ilgesnis procesas, kol šeimą pasiekia paslaugos. Jei šeima žinoma, tai vaiko teisių specialistams yra paprasčiau:

„Kai žinoma šeima, tai kažkiek lengviau mums, nes jau viskas kaip ir mūsų jau padaryta, dabar socialinių darbuotojų darbas. Juos informuoji ir paprašai grįžtamo ryšio, ką ten galima keisti, ir tiesiog

jau yra žmogus, kuris dirba tą darbą. Nauju atveju <...> siunčiam raštą, turim, surašom savo tą sąlygų aktą, siunčiam į paramos [pasitaiso], socialinių reikalų skyrių savivaldybės, savivaldybė tada paslaugų centrą informuoja, kad reikia tų paslaugų šeimai pastebėti ir tada jau tik, kol ten <...> Ilgesnis procesas tiesiog, kol šeimą pasiekia tos paslaugos" (3.3).

Tyrimo dalyviai taip pat pažymi, kad jų darbą apsunkina šeimų (tėvų) neigiamas požiūris į Vaiko teisų apsaugos tarnybą, kuris pasireiškia tuo, jog **daug kas bijo vaikų teisių apsaugos tarnybų**, nenori jų institucijų įsikišimo, **net jeigu kalbama apie pagalbos priemonių teikimą**:

„Nes daug kas bijo vaikų teisių. Tikrai nenori to įsikišimo institucijų" (3.5).

„Bet kokių ar tai net ir pagalba. Sakykim, mes turėjom seksualinio smurto atvejį ir mama, nu, mes jai teikėm pagalbą ir konsultacijas. Ji, gal blogai pasakysiu, bet desperatiškai bijo ateiti, pasikalbėti. Nu, toks vaizdas, kad mes atimsim vaiką, jeigu yra šeimoj problema. Sakau: „Nu, mes tik padėt norim, tikrai apie jokį paėmimą <...>", nes ten buvo seksualinis smurtas prieš mergaitę" (3.2).

Pažymėtina, kad po vaiko teisių apsaugos sistemos reformos situacija tapo dar sudėtingesnė (plačiau apie reformos iššūkius žr. šio skyriaus 4 poskyryje). Tyrime dalyvavę VTAS atstovai akcentuoja ir **tėvų atsakomybės nesuvokimą**, ypač kalbant apie jų pareigą užtikrinti vaikui saugias gyvenimo sąlygas:

„Mes tai dažnai pasigendam tokio, kad kur yra pačios šeimos atsakomybė, kiek galima ant tų tarnybų ir specialistų verst ir visus daryt neįgaliais" (3.1).

„Taip pat dažnai prašo apsaugoti vaiką. Apsaugokit mūsų vaiką, ten mano vaiką, kadangi ten vienas iš tėvų netinkamai elgiasi, daro tą aną, trečią, dešimtą, ir apsaugokit vaiką. Kai tėvams aiškinama, kad būtent tėvai privalo, čia jų pareiga yra suteikti vaikui saugias gyvenimo sąlygas, tinkamas, tai jie pyksta tada, kad jūs nieko nedarot, jūs privalot. Tada paaiškinama, ką jie turėtų padaryti, kur turėtų kreiptis, tačiau dažnai jie to nedaro ir nesikreipia, kadangi kažkaip tie žmonės labiausiai tiki, kad kažkas tai padarys už mus" (3.1).

3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemos

Atlikti interviu su VTAS darbuotojais atskleidė dvi pagrindines problemų grupes: 1) problemos, susijusios su **informacijos trūkumu**; 2) problemos, kurios iškyla **dėl nepakankamo grįžtamojo ryšio**. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai pažymi, kad jų darbe trūksta išsamios informacijos apie tai, kokie procesiniai sprendimai priimti ikiteisminio tyrimo stadijoje, kokios buvo skirtos kardomosios priemonės, jei buvo pakeistos, tai kokiomis priemonėmis, ir pan. Taip pat svarbi informacija yra apie vaikui teikiamas pagalbos priemones ir jų taikymo rezultatus. Visa tai reikalinga sprendžiant vaikų grąžinimo į šeimą klausimus.

„Ko mes iš policijos pasigendam. Mums tikrai reiktų. Tą pranešimą gaunam tikrai greitai, ne vėliau kaip kitą dieną pagal įstatymą, kaip yra, bet suprantat, paskui tas pradingsta ir viskas nutrūksta. Gaunam tą pranešimą ir tylu ramu. O mums ten reikia ir vaiku rūpintis, ir globą nustatyti, ir mums ten yra terminai, ir visa kita. Tai va, ieškom, pas kokią tyrėją, nieko nežinom, jokios informacijos, kad tas ikiteisminis bent jau pradėtas, kad turėtume informaciją, nu, neturim! Ieškom per visą policiją, kur ta informacija, kur ten tyrėja. Paskui prašom: „Parašykit, kokios kardomosios?" Parašo ir vėl. Kai reikia į apklausą, tai jau tada greitai gaunasi" (3.3).

„Tai, kaip ir sakiau, iš policijos mes to grįžtamojo ryšio ne visada gaunam, net jeigu ir tada, kai mes, pavyzdžiui, persiunčiam prašymus dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nukentėjusių tuos prašymus, kur yra išdėstoma ta informacija apie smurtą, tai policija praneša mums, kad pradėtas ikiteisminis tyrimas, bet dažniausiai tuo ir baigiasi. Kitos informacijos tai mes, jeigu jau norim gauti, tai mes rašom užklausas, kad sužinoti, kokia yra kardomoji priemonė, ar koks sprendimas priimtas" (3.1).

Tam tikrais atvejais informacijos trūkumo problema kyla dėl konfidencialumo užtikrinimo bei 2018 m. įsigaliojusių **griežtesnių duomenų apsaugos reikalavimų**. VTAS darbuotojams dažnai tenka susidurti su situacija, kai iš teisėsaugos institucijos gaunamas atsakymas, jog jie negali teikti informacijos telefonu dėl asmens duomenų apsaugos ir pan.:

„Čia žmogiškas faktorius, aš galvoju, vis dėlto veikia, kadangi, kaip ir sako kolegė, visgi atsiunčia pranešimą dvi eilutes, kur neaišku nei apie kokį vaiką rašo. Vardas, pavardė, kai paprašai duomenų, tai sako: „Mes jums informacijos iš baudžiamosios bylos neturim teisės pateikti." Tai dėl ko mes einam, nežinom kartais. Ateinam ir ten iš viso ne mūsų gyventojas vaikas, nu, ir apie kurį mes iš viso nieko nežinom. Ir informacijos jokios tyrėjai negali suteikti. Ir, pavyzdžiui, kokia jiems nauda iš mūsų tik atėjimo" (3.1).

Be **informacijos** turinio kai kuriais atvejais svarbus ir jos **perdavimo greitis**. Kalbant apie komunikavimo būdus VTAS darbuotojai pažymėjo, kad bendravimas vyksta įvairiais kanalais: tiek raštais, tiek skambučiais, dalyvaujama posėdžiuose, bendraujama elektroniniais laiškais. Tačiau VTAS darbuotojai išreiškė nuogąstavimą, jog pagrindiniu komunikavimo būdu išlieka susirašinėjimas raštais, **vis dar dominuoja popierinis bylų valdymas**, komunikavimas raštais užtrunka žymiai ilgiau, tenka ilgai laukti svarbios informacijos. Tokiais atvejais ieškoma būdų, kaip pagreitinti reikalingos informacijos gavimą per asmeninius kontaktus.

„<...> jeigu raštu parašysi, tai atsakymą gausi dar po dešimt dienų, kad kitą mėnesį gal galėsim į eilę pastatyt tiktai" (3.4).

„<...> bet rašom, aišku, raštu, bet keisti ir peržiūrėti planą tą visą pagalbos ir vertinti ir prašom atgalinės informacijos raštu [šypteli], nes paprastai tos bylos mūsų dar tokios pat buvo visos popierinės, tai ir prašom užtai raštu" (3.3).

Analizuojant kitų institucijų nuomonę apie bendradarbiavimo patirtį su Vaiko teisių apsaugos tarnyba, tyrimo dalyviai pirmiausia įvardijo VTAS kaip instituciją, kuriai yra teikiama informacija apie vaikus, tapusius smurto artimoje aplinkoje aukomis (tiek liudytojus, tiek tiesiogiai nukentėjusius arba dėl kurių kyla įtarimų, jog galėjo tapti smurto artimoje aplinkoje aukomis), arba su kuria derinamos apsaugos ir pagalbos vaikui priemonės. Kitaip tariant, **bendradarbiavimas dažniausiai vyksta per informacijos keitimąsi ir pagalbos vaikui funkcijų realizavimą**.

Vertinant bendradarbiavimo patirtį buvo pateikiami tiek teigiami, tiek neigiami bendradarbiavimo pavyzdžiai nepriklausomai nuo to, kaip dažnai tenka bendrauti, kokio pobūdžio klausimus spręsti ar kokiomis aplinkybėmis (pvz., pagreitinto proceso tvarka, organizuojant prevencinius seminarus, bendraujant dėl socialinės rizikos šeimų ir kt.). Teigiami atsiliepimai apie bendradarbiavimą buvo išreiškiami žodžiais: „jokių problemų nėra", „kai reikia, greitai gauname informaciją", „jau ilgus metus bendraujame ir irgi kiek įmanoma susitarėme, susiderinome", „labai glaudus bendradarbiavimas, aptariamas kiekvienas atvejis, kiekviena abejonė, kaip pasielgti konkrečiu atveju".

„Su vaikų teisėm irgi jokių problemų nėra. Dabar jau budi ir po darbo, turim grafikus, o seniau būdavo problema" (1.1.4).

„Normaliai, greitai pasiklausi, pasiprašai ko reikia. Būna, kad ir pagreitinto proceso, tai tikrai ir atvažiuoja. Girdėjau atsiliepimų, kitos gal ir pyksta, bet man tai labai sklandžiai" (1.1.5).

„Vaikų teisių apsauga iš tikrųjų tai irgi bendraujam, stipriai bendraujam, daugiau bendraujam dėl tų socialinės rizikos šeimų, kur, kaip sakant, mūsų įstaigos paslauga, o dėl krizių centro tai su vaikų teisėm kiek žiūrim amžiaus tiems vaikams, kuriuos atsiveda tos mamos. Kurios atsiveda gan didelius tuos vaikus, ten kažkokių didesnių problemų kaip ir nėra, tiesiog kiek būtina, informuojam vaikų teises, kad toks vaikas papuolė ar ta informacija kiek reikalinga, o taip irgi kažkaip jau ilgus metus bendraujame ir irgi kiek įmanoma susitariam, susiderinam, bendradarbiaujam, susitinkam. Jeigu reikia kažką spręsti, būna ir prieinam, tikrai prieinam <...>" (4.2).

Neigiami atsiliepimai apie bendradarbiavimą su VTAS buvo minimi policijos pareigūnų *dėl tam tikruose rajonuose neišspręsto klausimo – VTAS darbuotojų darbo laiko naktimis* (budinčios komandos nebuvimo). Policijos darbuotojai pastebi, kad smurto atvejai paprastai prasideda nuo 16 val., o vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojai dirba iki 17 val.

„Čia jau, kaip sakyt, yra vos ne didžiausia problema. Mūsų. Vaikų teisės dirba iki 17 val., o smurtai tada padažnėja. Tai yra 10-ą mėnesio dieną, 25-ą <...> Pradedant nuo 10-os iki 13-os išmokamos pašalpos ir nuo 25-os iki 28-os kažkur. Va, šitaip daugiausiai, sakysim, yra. Ir dabar vaikų teisės dirba iki 17 val. Smurtai prasideda, nu, nuo 16 val. Tai realiai galit spręsti, kai reikalinga dirbti su vaikais, kai reikalinga dar kažkas tai, tai <...> Vaikų teisės dar kažkas, nu, tai gerai. Dirba jie iki 17 val. Viskas, bet: „Spręskit, darykit kaip norit." Tai va, tada prasideda, kaip sakyti, išmonė mūsų. Kaip daryt? Kaip elgtis? Kaip to įstatymo nepažeist?" (1.1.5).

Kita įvardyta opi bendradarbiavimo problema – **grįžtamojo ryšio nebuvimas**. Šią komunikavimo spragą ypač akcentavo specializuotos pagalbos centrai. SPC darbuotojų akimis, Vaiko teisių apsaugos tarnyba vaidina esanti tarsi visai atskira respublika, nenorinti bendradarbiauti arba linkusi supriešinti vaiko ir motinos interesus. Sprendžiant šią komunikavimo problemą kalbinti SPC darbuotojai siūlė, jog būtų sudaromas bendras planas bei būtų dalinamasi, kaip kiekvienai iš institucijų sekasi dirbti:

„Atgalinio ryšio mes iš jų jokio negaunam. Arba kad būtų tiesiog tas bendras planas, kad jie sakytų, nu, kaip sekasi jum ten dirbti su ta šeima, nes mes dirbam su mama. Jeigu mama stipri, tai ji gali ir vaikais pasirūpinti. Tikrai pagalba motinai yra labai svarbi ir turėtų būti kažkoks bendradarbiavimas, ir jie turėtų sakyti: „Taip, su vaikais dirba mokyklos psichologas, jūs dirbat su mama, nu va, puiku, gal pasieksime rezultatą bendrą." Šito nėra, vaikų teisės yra tarsi, nu, visai atskira respublika. Nežinau, kaip kitur kas sekasi" (3.6).

„Nu, bandom surasti kontaktus, kontaktus turim, su visais kontaktus turime, bet bendradarbiavimo sėkmingo, taip reiktų pasakyt, kad mes sėkmingai bendradarbiautume, negalim tuo pasigirti. Trūksta mums atgalinio ryšio" (3.6).

Taip pat **jaučiama takoskyra tarp biudžetinių įstaigų**, kurios turi pastovų finansavimą, ir nevyriausybinių organizacijų. Pastarosios laikomos nelygiaverčiais partneriais, juntama konkurencija. Tyrimo dalyviai įvardino ir kitų abipusio supratimo stokos pavyzdžių:

„Yra toks labai takoskyra, kad yra biudžetinės organizacijos finansuojami, čia mes tokie karaliukai, ir yra nevyriausybininkai, kaip mes SPC, ko jūs čia lendate maždaug, ir kartais net atrodytų, lyg tai kažkokia konkurencija darosi, čia mes ir jūs nesikiškit, kai iš tikrųjų bendras tikslas, mes turim apsijungti, turim vienytis, ir tai galbūt kažkaip, nežinau, net įstatymo tvarka, kažkoks apsijungimas vyktų" (3.6).

„Susisiekiama su institucijom, jeigu reikia ten padėt jom bendrauti, ypatingai su vaiko teisėm, su kuo santykiai nėra mūsų labai geri, nes kartais smurto aukos ateina ir skundžiasi, kad, nu, pavyzdžiui, tėvas labai smurtavo prieš ją ir tada vis tiek vaikų teisės nusprendžia taip, kad vos ne pati smurto auka kalta, kad ji visa drebanti nervinga ir, o tėvas ateina ir toksai visas su kaklaraiščiu, su kostiumu, visas ok, tai maždaug, kad galbūt motinai ar reikia neleist su vaikais bendraut, o tėvas tegu bendrauja. Ir nė karto jie nesikvietė mūsų, kad mes gal kartu sprendžiam problemą" (3.6).

Fokusuotos grupinės diskusijos, kuriose dalyvavo įvairių institucijų atstovai, patvirtino ir išryškino netinkamo komunikavimo spragų šaknis – kol kas nėra bendro suvokimo, jog visos trys institucijos (policija, SPC ir VTAS) – tai viena komanda, kurios tikslas – siekis išspręsti bendrą problemą. Teoriškai visi siekia to paties rezultato, tačiau praktikoje kiekviena institucija vadovaujasi savo žinybiniais interesais. Tyrimo metu išaiškėjo **bendros sistemos matymo nebuvimas**:

„Mes (SPC) rūpinsimės mamomis, jūs rūpinkitės vaikais. Ir palikim smurtautojus policijai rūpintis" (F1).

Kartu SPC norėtų, kad VTAS labiau palaikytų jų iniciatyvas apsaugant aukas, kad šios institucijos veiktų išvien, siekdamos tų pačių tikslų, kad VTAS galėtų pasiūlyti ne tik atvejo vadybą, bet **atliktų ir proaktyvų vaidmenį**, t. y. kad ir VTAS imtųsi iniciatyvos, pavyzdžiui, kad vaiko teisių apsaugos darbuotojai lygiai taip pat, kaip ir SPC, prašytų apriboti tėvo teises.

Priešprieša tarp SPC darbuotojų ir VTAS specialistų atsiranda dėl skirtingo savo vaidmens suvokimo, problemos sprendimo matymo, pagalbos šeimai požiūrio. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai smurto artimoje aplinkoje atvejus vertina per vaiko prizmę:

„Mes į vaiką žiūrim. Mes žiūrim per vaiko prizmę, suprantat?“ (F1).

„Bet vaikas yra saugus tada, kada saugi jo motina. Tai reikėtų galvot apie tai, ką galima motinai užtikrinti toje situacijoje, kad padėtų VTAS bendradarbiauti su policija, ar kardomųjų paprašyti, kad „neljskit“. Kol baigias ikiteisminis, neljstų prie šeimos ir prie vaiko, nes smurtautojas tuo ir naudojasi. Kad kardomosios prieš mamą yra, o prieš vaiką nėra“ (F1).

Tyrimo metu išryškėjo ir SPC atstovų matoma bendradarbiavimo modelio vizija:

„Aš taip įsivaizduoju bendradarbiavimą. ***Ne tai kad sėdėti prie vieno atvejo***, nes atv*ejų yra daugybė. Ir tiesiog, jeigu kiekviena institucija žino, ką jie daro, ir mes* ***tiesiog dalinamės geranoriškai informacija*** *ir bendradarbiavimu, ir vykstam į konferencijas, ir kvalifikaciją keičiam, tai, aš manau, yra gerojo bendradarbiavimo pavyzdys“* (F1).

„Bet darykim tada ne atskirų specialistų, bet tai yra tiesiog tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Aš manau, kad tai yra ta geroji. Tai, kad jeigu mes sužinom apie vaiką, kuris patiria, mes informuojam VTAS. Jeigu VTAS sužino apie smurtą patyrusią moterį, tai, tarkim, pirma kreipiasi į <...>“ (F1).

Interviu metu VTAS darbuotojai **atkreipė dėmesį ir į kitus probleminius aspektus** sprendžiant smurto artimoje aplinkoje atvejus: labai sunkiai atskiriamas psichologinis smurtas; per ilgai trunkantis ikiteisminis tyrimas; kardomųjų priemonių netinkamas parinkimas (*„Kardomosios yra skiriamos visada tiktai ne tos, ne gyventi skyrium. Taip pasižadėjimas neišvykti, pavyzdžiui, arba ten kokia kita, bet ne gyventi skyrium ir nesiartinti prie nukentėjusių“* (3.1)), informacijos apie tai, kokios buvo paskirtos kardomosios priemonės, trūkumas (*„Tėvui skirta kardomoji priemonė gyventi skyrium ir neieškoti ryšio, o jisai rašo mums, kad jis negali bendrauti su vaikais, o mes nežinom, kad jam kardomoji priemonė yra skirta“* (3.1)); smurtautojo atskyrimo neefektyvumas (*„Vėl grįžta ten, kad ir tų daiktų pasiimt, nors jam ir nebendrauti, bet jis ir vėl ten. Ir moteris jau tokioj baimėj: „Va, sugrįš, kad kas čia bus ir kaip čia?“* (3.3)); dėl psichologinių ekspertizių skyrimo: ilgai tenka laukti (*„Po to ten reikia laukti eilės vos ne pusę metų dėl psichologinės, psichiatrinės ekspertizės“* (3.5)); dėl didelio darbo krūvio nukenčia reagavimo operatyvumas (*„Jeigu tą pačią sekundę, jūs suprantat, kad per dieną įkrenta ir dešimt, būna, kad ir neįkrenta kartais, tai būna labai smagu, bet būna ir dar daugiau įkrenta, virš dešimt ir panašiai, o tuo metu, nu, ir tyrėjai, ir teismai, ir dar apklausos, nu tai labai, labai apsunkina, nes labai daug tokio šitam darbe dinamiškumo“* (3.5)); funkcijų dubliavimas/pagalba kartais ir dubliuojasi (*„Tai vat nuo liepos pirmos kaip tik ir turėtų būt tas funkcijų išgryninimas, kadangi tuo būtent buvo ir siekiama, kad mes nevykdytumėm, tų socialinių paslaugų funkcijų neteiktumėm, bus žmonės, kurie tiktai važiuos, kiti gal tiktai atstovaus“* (3.5)).

4. Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma smurto artimoje aplinkoje prevencijos kontekste: iššūkiai ir problemos

Akivaizdu, kad po 2018 m. liepos 1 d. vaiko teisių apsaugos sistemos reformos nauja praktika tik formuojasi bei yra nuolat tobulinama. Tyrimo metu atlikdami interviu su vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistais galėjome atskleisti institucijos pasiruošimą reformai, bendrą nuomonę apie numatomas naujoves. Tuo tarpu atliekant fokusuotas grupines diskusijas, kurios vyko jau 2019 m.

kovo–balandžio mėnesiais, buvo galima gauti specialistų išsamesnį situacijos vertinimą bei pirmąsias įžvalgas apie problemas, su kuriomis susidurta pradėjus taikyti naujas įstatymo nuostatas.

Visi fokusuotose grupinėse diskusijose dalyvavę specialistai pastebėjo, jog pagrindinis pokytis yra tas, kad **sumažėjo atvejų, kai moterys praneša apie smurtą**. Moterys bijo kreiptis, nes apie tai bus pranešta Vaiko teisių apsaugos tarnybai. Ypač ryškiai šią tendenciją mato SPC darbuotojai:

„Pasidarė taip, kad moterys arba neinformuoja. Sako, kad vaikų nebuvo, negyvena, ta prasme, jos bando juos apsaugoti“ (F1).

„Sumažėjo atvejų, kai moterys praneša smurtą ir turi vaikų. Tai nereiškia, kad smurto sumažėjo. Tai reiškia, kad moterys nesikreipia, nes reforma yra, galima sakyti, nukreipta prieš jas. Ne sustiprinti, ta prasme, gimdytoją, kuri ir atsakingas, ir kreipiasi [aktyvios] pagalbos, bet jį dar labiau, ta prasme, vaikus atimti, tada vėliau žiūrėti. Tiktai vėliau, man rodos, yra teismo procesas sprendžiamas apie vaiko paėmimą, ar ne? Iš pradžių vaikas paimamas, po to žiūrim, ką su juo daryti, yra traumuojami visi. Iš esmės, mūsų akimis, reforma yra žalinga. Ir prie moterų gerovės, ir vaikų ji neprisideda“ (F1).

„Bet dabar yra kokia baimė! Ten paskambina ir sako, kad: „Aš neskambinsiu. Man net BPC pasakė, kad tu pagalvok, nes iš tavęs vaikus paims.“ Tai čia apie institucijų tarp savęs koks yra įvaizdis daromas, tai kita. Bet dabar yra kažkokia paniška baimė“ (F1).

„Mažėja tų atvejų, kur besikreipiančios yra mamos su vaikais, ne šiaip kad nustojo smurtaut, bet jos paprasčiausiai nebepakelia to telefono ragelio ir nebeskambina 112. Jeigu kaimynas paskambino, nes išgirdo ten triukšmą ir neapsikentė, nu, tai tada jau atsirado, bet pačios jos labai stipriai pasvarsto apie tuos atvejus“ (F1).

Vaiko teisių apsaugos institucijų atstovų požiūris į šias tendencijas kiek kitoks. Jiems taip pat tiesiogiai tenka susidurti ir pajusti moterų baimę kreiptis dėl smurto atvejų, tačiau VTAS specialistai išreiškė nematantys tam realaus pagrindo:

„Nu, iš tikrųjų, galbūt moterys ir mato taip, tačiau tai netiesa, kadangi specializuotos pagalbos centras gauna informaciją jau iš policijos. Mūsų darbuotojai važiuoja kartu su policija. Jeigu yra vaikai šeimoj, tai mes dirbam visą parą tiek dienos metu, tiek naktį, ir kai yra iškvietimas ir yra vaikai šeimoj, tai vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotojai važiuoja iškart su policijos pareigūnais. Taip, kad nuslėpt ta moteris, jeigu vaikai yra namuose, ji iš tikrųjų nelabai ir gali. Nes kai vaikai yra namuose ir vaikų atžvilgiu vaikams aplinka yra nesaugi, gresia pavojus vaiko sveikatai ar gyvybei, tuomet vaikai yra paimami. Bet tai nereiškia, kad tie vaikai atimami yra visam laikui“ (F1).

Analizuojant ir detalizuojant moterų smurto aukų nesikreipimo priežastis, fokusuotų grupinių diskusijų dalyviai išskyrė keletą grupių – tai, kad moteris jaučiasi antrą kartą nubaudžiama, nepasitiki valstybe, taip pat jos apsisprendimą kreiptis ar nesikreipti dėl patirto smurto atbaido ankstesnė nepakankama sėkminga patirtis:

„Todėl, kad vaikų teisės tam tikra prasme nubaudžia [šypteli] antrą kartą moterį, ar ne? Padaro kaip, nežinau, nusikaltėlę, gal taip galima sakyt?“ (F1);

„Aš nemanau, kad reikia akcentuoti „nuslepia“, bet tai, kad moterys bijo. Tai, kad jos nepasitiki valstybe dar kartą <...>“ (F1);

„Kad jos kreipiasi ir jos susilaukia ne tos pagalbos, dėl kurios jos kreipėsi. Nes jos prašo jas apsaugoti nuo smurto, bet jos tampa didžiulės sistemos dalimi, kur jų vaikai patiria dar didesnę traumą“ (F1);

„Nes valstybės įsikišimas tampa labai, labai sunkus“ (F1).

Fokusuotos grupės dalyviai taip pat atkreipė dėmesį į žiniasklaidos daromą pernelyg didelę įtaką nuomonės formavimui. Tai **nėra reformos pasekmė, bet tiesiog žiniasklaidos ir visuomenės sukelta baimė**. Vaiko teisių apsaugos specialistų manymu, reformos tikslas kaip tik ir buvo

nukreiptas į pagalbos suteikimą šeimai, vaikui, motinai, tačiau šiuo metu ši reforma traktuojama kaip nukreipta į šeimų kontrolę:

„Iš tikrųjų, ką mes girdim iš kolegų, ką sako, aš manyčiau, čia yra daugiau žiniasklaidos ir visuomenės nuomonė suformuota per žiniasklaidos priemones ir ji tikrai nėra visiškai tokia, kokia realybėj yra, kokią praktikai mato, nes tikrai tokių atvejų tikrai nėra, kad nėra pagrindo ir buvo vaikai, tarkim, paimti, iš esmės. Tai aš tik tą norėčiau pabrėžt, kad tai nėra reformos galbūt pasekmė, bet čia yra tiesiog žiniasklaidos ir visos tos visuomenės baimė sukelta, žmonėms ir moterims...“ (F1).

Tiek prieš reformą, tiek po reformos VTAS atstovai atvejus, kai vaikas paimamas iš šeimos, apibūdina kaip kritinius, kraštutinius atvejus:

„Kartais atvažiuoja policijos pareigūnai, atvažiuojam mes ir ten blaivo žmogaus nėra. Tai kaip galima palikti vaiką? Jeigu visi pripučia virš 3 promilių? Taigi nėra galimybės tų vaikų palikti, kadangi vaikams yra nesaugu, o kad po to gal ta mama, nu, kažkokią informaciją nuslepia arba nepasako, tai kitas reikalas“ (F1).

„Mes visada ieškom artimų giminaičių, kuriems galime vaikus palikt. Kurie yra blaivūs ir kurie vaikais gali pasirūpinti. Tačiau tuo atveju, jeigu tėvai negali pasakyt arba nenori pasakyt ir mes nerandam, tada iš tikrųjų vaikai yra apgyvendinami laikinai arba krizių centre, arba globos namuose, o kūdikiai ligoninėse. Tačiau tikrinama yra informacija. Jeigu tai yra ir buvo pirmas atvejis, jeigu, pavyzdžiui, ta šeima nebuvo žinoma iki tol, tai vaikai po tam tikro laiko yra visada grąžinami tėvams“ (F1).

Prie aptariamos neigiamos tendencijos galėjo prisidėti ir nevienareikšmiškai vertinama standartizuoto grėsmės vaikui lygio nustatymo vertinimo tvarka, kuri turėjo suvienodinti situacijos vertinimą, kartu ir sumažinti diskusijas apie vaiko paėmimo iš šeimos (ne)pagrįstumą, taikomų apsaugos priemonių neproporcingumą. Tačiau pradėjus ją taikyti išryškėjo nemažai trūkumų. Tyrimo metu kalbinti VTAS darbuotojai pažymėjo, jog grėsmės vaikui lygio nustatymo anketa yra labai „gremėzdiška“ (sudaro 14 puslapių), daug klausimų yra vertinamojo pobūdžio, t. y. priklauso nuo darbuotojo interpretacijos. Taip pat atkreipė dėmesį, kad anketa labiau pritaikyta situacijoms, kai grėsmės lygis vertinamas šeimoje. Tuo tarpu vertinant smurto atvejį, įvykusį vaikų globos namuose, atsakyti į daugelį klausimų yra sudėtinga. Be to, vadovaujantis sukurtais kriterijais daug atvejų patenka į antrąjį grėsmės lygį, o tai reiškia vaiko paėmimą iš šeimos.

Nemažai diskusijų sukėlė kita naujovė – atvejo vadyba, ypač klausimas apie tai, kokiais atvejais ji turėtų būti taikoma. SPC atstovai skeptiškai vertina šį institutą, o štai VTAS darbuotojai atvejo vadybą supranta kaip pagalbos šeimai instrumentą:

„Bet atvejo vadyba tai dėl to, kad būtent šeimai pagalbą teikti“ (F1).

„Bet ne šeimai pagalbą reikia teikti. Ne šeimą reikia mokyti. Tame ir problema, nes nėra šeima objektas. Yra smurtaujantis asmuo ir nukentėję. Ir vaikas yra nukentėjusysis. Dažniausiais atvejais. Kodėl vagystės atveju mes nedarom atvejo vadybos? Kodėl?“ (F1).

SPC atstovai atvejo vadybos instituto tikslingumą (reikalingumą) mato tik labai ribotais atvejais, kai auka yra iš *socialinės rizikos šeimų*, kur moterys nemoka formuoti šeimos biudžeto, menkai išsilavinusios, turi daug vaikų, negeba jais tinkamai pasirūpinti – tokiais atvejais atvejo vadyba pasiteisina ir yra reikalinga. Tačiau kai smurtas įvyksta valstybės tarnautojų šeimose, moteris dirba, puikiai susitvarko, turi advokatus – SPC atstovų manymu, atvejo vadyba netikslinga.

SPC atstovų nuomone, vienas iš saugiklių, kuriuo reikėtų vadovautis, būtų tas, kad atvejo vadyba nebūtų inicijuojama tais atvejais, kai vyksta ikiteisminis tyrimas:

„Man tai atrodo, reikia kelti klausimą visuomet, kai smurtas artimoj aplinkoj, ar reikia atvejo vadybos. Jeigu yra ikiteisminis tyrimas, tai kokia dar atvejo vadyba, jeigu moteris dirba, puikiai susitvarko, bet čia dar vienas klausimas yra. Kai yra smurtas artimoj aplinkoj, pradėtas ikiteisminis tyrimas, yra ne-

leista jiems bendrauti, ieškoti ryšio bet kokiomis priemonėmis, mes padarom atvejo vadybą, surenkam juos rytoj devintą valandą, pasodinam prie vieno stalo <...>" (F1).

Taip pat fokusuotų grupinių diskusijų metu išryškėjo ir labai kraštutinis požiūris į atvejo vadybą: *„Atvejo vadyba tai yra iš esmės žmogaus teisių pažeidimas."* Todėl, SPC darbuotojų siūlymu, atvejo vadybą reikėtų taikyti išimtinai socialinės atskirties atvejais:

„Šiaip tai pasiūlymas buvo konkretus, kurį mes teikėm dėl atvejo vadybos, kad jis turi būti perkeltas iš įstatymo į poįstatyminius teisės aktus, aiškiai apibrėžiant šių nuostatų taikymo sritį, t. y. taikyti išimtinai socialinės atskirties atvejais. <...> Smurtas nevyksta vienoj socialinėj grupėj. Jis vyksta visose. Tai, kad į policiją kreipiasi tiktai didesnis kiekis žemesnės socialinės grupės asmenys, tai tik rodo tai, kad aukštesnio statuso moterys nepasitiki valstybe tiek, kad jos galėtų išviešinti patiriamą smurtą. Tai nereiškia, kad mes turim tiktai tą problemą, jeigu mes sudarysim visą įstatyminę bazę tinkamą, besiremiančią pirmiausia žmogaus teisėmis, tada daug daugiau žmonių kreipsis. <...> Atvejo vadyba tai yra iš esmės žmogaus teisių pažeidimas. Kodėl dabar apie tą moterį turim aiškintis? Kodėl turim eiti į vaiko mokyklą klausti visokių klausimų? Kaimynus kalbinti? Nėra teisės. Tuo labiau kai mes dabar turim dar sugriežtintą Duomenų apsaugos įstatymą. Tai čia irgi persilenkimai absoliutūs vyksta" (F1).

Užtikrinant sklandų atvejo vadybininko darbą nuo 2018 m. liepos 1 d. taip pat planuota, kad tam tikrais atvejais prisijungs **savivaldybės tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius** (toliau – TBK). Jo funkcijos nėra tiesiogiai susijusios su smurto artimoje aplinkoje pagalbos ir prevencijos sritimi[27]. Tačiau TBK pareigybės svarba matoma per jo veiklą užtikrinant teikiamų paslaugų vaikui ir šeimai plėtrą, jų prieinamumo, įvairovės, kokybės stebėseną, tarpžinybiškumo barjerų šalinimą, informacijos bendruomenėje apie paslaugas sklaidą. Potenciali bendradarbiavimo situacija galėtų būti, pavyzdžiui, kai dirbdamas su smurto artimoje aplinkoje atveju atvejo vadybininkas nesugeba rasti kontakto su reikalingomis institucijomis[28].

Nors bendradarbiavimo praktika su atvejo vadybos specialistais dar formuojasi, tačiau atlikti interviu leido atskleisti jau keletą svarbių šio tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktinių aspektų.

Kalbinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriai savo vaidmenį pagalbos smurto artimoje aplinkoje aukoms srityje mato tik per tarpžinybiškumo barjerų šalinimo prizmę:

„Aš užsiimsiu tiktai tarpinstituciniu bendradarbiavimu. Jeigu atvejo vadybai kas tai nepavyks, jie kreipsis į mane, aš bursiu institucijas ir ieškosime išeities, kas yra per nesutarimas ir ką keisti. O daugiau tai aš jau ir apibūdinau savo darbą. Su institucijų pagalba padėti vaikui ir jo šeimai nuo gimimo iki 18 metų, turint sunkių ir labai sunkių poreikių – iki 21 m." (F1).

Taip pat TBK specialistai pažymi, kad atvejo vadybininkai kol kas retai kreipiasi pagalbos ir tas bendradarbiavimo poreikis atsiranda dėl išskirtinių paslaugų:

„Nėra tiek daug tų atvejų, bet kreipiasi. Jeigu, pavyzdžiui, sakykim, atvejo vadybininkas iš šeimos centrų, ten jam, pavyzdžiui, neprisikviečia į pokalbius poliklinikų, sakykim" (F1).

„Psichikos sveikatos centrų, kas labai dažnai būna. Jie tokie dėl konfidencialumo, matyt, vengiantys bendradarbiauti, nors įstatymas numato, kad jie turi bendradarbiauti, tai va tada atvejo vadybininkas gali kreiptis į mūsų skyrių ir išsakyti tą problemą. <...> Tada kviečiamės tas institucijas. Kalbam, aiškinamės" (F1).

[27] TBK specialistas – valstybės tarnautojas, kurio pagrindinis tikslas – užtikrinti savivaldybėje koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų vaikams ir jų tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą. Koordinuotos pagalbos gavėjai yra vaikai nuo gimimo iki 18 metų ir asmenys iki 21 metų, turintys didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, bei jų tėvai (globėjai, rūpintojai). Plačiau žr. Įsakymą dėl koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo (2017 m. rugpjūčio 28 d. Nr. V-651/A1-455/V-1004).

[28] Pabrėžtina, kad atvejo vadybininko ir TBK specialistų užduotys, jų pareigos, veiklos, atsakomybės yra skirtingos, bet vienos kitą papildančios. TBK yra susikoncentravęs į struktūrinę bendradarbiavimo pusę, reikiamas ir galimas paslaugas. Atvejo vadybininko dėmesys nukreiptas į konkretų vaiką, jo poreikius, gebėjimus ir specifines aplinkybes, profesionalų įtraukimą į pagalbos šeimai procesą.

„Arba kai reikia išskirtinių paslaugų ir atvejo vadybininkas jau nebežino, kur jas gauti“ (F1).

Įdomu, kad daugelis kalbintų kitų institucijų atstovų apie tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pareigybę beveik nieko nežino, kai kam ši pareigybė interviu metu buvo visiška naujiena. Matyt, tai lemia šių specialistų atsiribojimas nuo smurto artimoje aplinkoje srities ir orientavimasis į nepilnamečių teisės pažeidėjų socializaciją. Pavyzdžiui, kalbinti policijos patrulių rinktinės pareigūnai, kurie kartais neranda sprendimų, kam perduoti nepilnametį, kai jam reikia suteikti saugią aplinką, nežino, kad savivaldybėje egzistuoja tokia pareigybė. Apie tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių sužinojo tik interviu metu. Kitos institucijos ar organizacijos žino tik šių pareigybių pavadinimą, tačiau neįvardina funkcijų, kurias šie tarnautojai atlieka bei kuo jų dalyvavimas pagalbos smurto artimoje aplinkoje aukoms bendradarbiavimo tinkle būtų naudingas.

Taigi šie tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad dėl prastos informacijos sklaidos tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus pareigybės potencialas šiuo metu nėra tinkamai išnaudojamas įvairioms problemoms spręsti smurto artimoje aplinkoje atvejais.

Apibendrinant vaiko teisių apsaugos institucijų vaidmenį užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje galima teigti, kad dėl skirtingo problemos suvokimo, nepakankamo kitų institucijų atstovų darbo specifikos su vaikais išmanymo atsiranda tarpinstitucinio bendradarbiavimo spragų, keitimosi informacija bei grįžtamojo ryšio stoka.

Vaiko teisių apsaugos specialistai savo vaidmenį suvokia „per vaiko prizmę“, sieja su įpareigojimu įvertinti vaiko buvimo šeimoje grėsmės lygį, informavimu apie apsaugos ir pagalbos priemonių galimybes, tarpininkavimo, atstovavimo funkcijų vykdymu. Kartu yra suvokiamas kraštutinis vaikų atskyrimo nuo šeimos taikymo pobūdis. Tyrimas taip pat parodė, kad priimant sprendimą dėl vaiko grąžinimo į šeimą VTAS darbuotojams labai svarbi kitų specialistų nuomonė ir rekomendacijos. Todėl šiame segmente ypač svarbus aiškus, glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas.

Kaip ir kitų institucijų atstovai, siūlomų paslaugų spektrą VTAS specialistai vertina kaip nepakankamą bei priklausantį nuo konkrečiame rajone esamų žmogiškųjų ir kitų resursų. Didžiausia spraga pagalbos paslaugų srityje, VTAS specialistų nuomone, yra prevencinių priemonių vaikams, kurie smurtauja prieš savo tėvus, nebuvimas.

Svarbią reikšmę smurto artimoje aplinkoje atvejų identifikavimui bei pagalbos vaikui ir šeimai suteikimui turėjo vaiko teisių apsaugos sistemos reforma (2018 m. liepos 1 d.). Tačiau, tyrimo dalyvių požiūriu, ne visos šios reformos naujovės paveikė teigiamai. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo kontekste svarbus žingsnis buvo VTAS darbuotojų budėjimo laiko įvedimas. Tai ypač padėjo policijos pareigūnams reaguojant į pirminius pranešimus apie smurto artimoje aplinkoje atvejus. Atvejo vadybininko paskyrimas atlaisvino VTAS darbuotojus nuo pagalbos paslaugų nustatymo poreikio įvertinimo, tačiau sulaukė specializuotos pagalbos centrų negatyvaus vertinimo bei išryškino komunikavimo tarp atitinkamų įstaigų paslaugų teikimo srityje spragas. Grėsmių vaikui lygio nustatymo tvarka standartizavo VTAS darbuotojų konkrečios situacijos vertinimą ir iš dalies supaprastino jų darbą, bet, tyrimo dalyvių požiūriu, galimai neigiamai paveikė smurto artimoje aplinkoje atvejų identifikavimą – padidino moterų baimę pranešti apie smurto atvejus, jei šeimoje yra vaikų.

IV. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ TEIKĖJAI IR JŲ VAIDMUO PAGALBOS SMURTO AUKOMS TINKLE

Į tyrimo lauką buvo įtraukti ir socialinių paslaugų teikėjai. Tai svarbu, nes, pagal ANSAAĮ 4 str. 1 d., valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos ir nevyriausybinės organizacijos pagal kompetenciją rengia ir įgyvendina priemones, kuriomis siekiama užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, vykdo šio ir kitų teisės aktų reikalavimus. Savivaldybės institucijos prevencijos priemones, skirtas nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims, numato savivaldybės strateginiame plėtros ir (ar) savivaldybės strateginiame veiklos planuose (ANSAAĮ 4 str. 2 d.). Šioje studijos dalyje aptarsime savivaldybių socialinės paramos skyrių ir kitų socialinių paslaugų įstaigų bei nevyriausybinių organizacijų (toliau – ir NVO) vaidmenį ir vietą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje bendradarbiavimo tinkle.

1. Funkcijos ir darbo specifika

Savivaldybių socialinės paramos skyriai ir biudžetinės/viešosios įstaigos (socialinių paslaugų centrai, socialinės paramos centrai, krizių centrai ir pan.) veikia socialinės pagalbos teikimo srityje. Tačiau šios įstaigos skiriasi savo funkcijomis. Savivaldybių socialinės paramos skyriai veikia kaip klientų poreikius ir atitiktį paslaugų gavimo sąlygoms identifikuojančios ir nukreipiančios institucijos, o biudžetinės/viešosios įstaigos (socialinių paslaugų centrai, socialinės paramos centrai, krizių centrai, kt.) yra tiesiogiai socialines paslaugas teikiančios institucijos.

Kalbinti **savivaldybių socialinės paramos skyrių darbuotojai** apibūdindami savo skyriaus veiklą nurodė, kad skyrius dažniausiai teikia paslaugas asmenims, kurie susiduria su socialinėmis problemomis, ne tik nuketėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje asmenims. Šiuose skyriuose identifikuojamos asmens problemos, poreikiai, nustatoma, ar besikreipiantis atitinka kriterijus paslaugoms gauti, per šią instituciją suteikiamos paslaugos, nukreipiant žmogų pas paslaugų teikėjus. Kitų institucijų atstovai socialinės paramos skyrius nurodo kaip vietą, kur nukreipia finansinių, būsto, priežiūros problemų turinčius asmenis. Dažnai į socialinės paramos skyrius nukreipia SPC.

„Mes su jais bendradarbiaujam, kai iš tiesų, na, yra tikrai ta dalis moterų tiek iš viso to baseino, kurį gaunam, tikrai yra moterų, kur yra tie, nu, socialinės rizikos tikrai asmenys, kurie galbūt ir neturi nuosavo būsto, galbūt jie gyvena tikrai smurtautojui priklausančiame būste <...> Iš viso net ne smurtautojui, o jo giminėm priklausančiam būste, tai tokiu atveju, kai yra tikrai socialinės rizikos asmuo, kuriam praverstų socialinė pagalba, kuriam praverstų tikrai apgyvendinimo paslaugos, mes tarpininkaujam, mes rašom <...> Arba senyvo amžiaus asmenys, kuriems, tarkim, smurtautojas yra vienintelis asmuo, kuris jais rūpinasi. Tai tada mes tikrai tarpininkaujam, rašom informaciją, kad mes turim tokį asmenį, kad jis, tarkim, nebegali savim pasirūpinti, kad yra smurtaujantis asmuo, ir jam pradėtas ikiteisminis ir visa kita. Ir mes prašom jų pagalbos, kad jie suteiktų tas socialines paslaugas tiems asmenims“ (2.1).

Kitos **socialinių paslaugų įstaigos (biudžetinės/viešosios įstaigos socialinių paslaugų centrai, socialinės paramos centrai, krizių centrai ir pan.)**, teikdamos socialines paslaugas pagal Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymą, teikia bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas žmonėms su negalia, senyvo amžiaus asmenims, šeimoms, vaikams. Tarp visų teikiamų paslaugų yra laikino apnakvindinimo, apgyvendinimo, krizių įveikimo pagalbos ir psichosocialinės pagalbos paslaugos, kurios itin svarbios teikiant paramą smurto artimoje aplinkoje aukoms. Tačiau reikia akcentuoti, kad socialinių paslaugų centrai nėra specialiai orientuoti teikti pagalbą tik smurto artimoje aplinkoje aukoms. Taip pat krizių centrai, teikiantys apgyvendinimo paslaugas, irgi nėra specializuoti pagalbai tik smurto aukoms. Nors nuo smurto nukentėję žmonės yra pa-

grindiniai klientai, kilus poreikiui juose gali apsigyventi moterys su vaikais, kurios turi finansinių ar kitokių problemų. Kalbinti socialinių paslaugų centrų darbuotojai mato aukos (moters) atskyrimą nuo smurtautojo ir apgyvendinimą saugioje aplinkoje kaip pagrindinę socialinių paslaugų centrų ar krizių centrų funkciją. Be apnakvindinimo ir apgyvendinimo paslaugų, socialinių paslaugų centruose teikiamos ir kitos paslaugos; įstaigų socialiniai darbuotojai informuoja, bendrauja, tarpininkauja, jeigu reikia nuvykti į kitas įstaigas ar padėti išspręsti įvairias problemas.

Kitų institucijų kalbinti atstovai socialinės pagalbos centrus įvardina kaip įstaigas, į kurias nukreipia smurto artimoje aplinkoje aukas, kad joms būtų suteiktos reikiamos paslaugos. Iš minėtų paslaugų, kurių gauti siunčiamos smurto aukos, dažniausiai nurodomos apgyvendinimo, psichologo, pašalpų gavimo, nemokamos pirminės ir antrinės teisinės pagalbos gavimo paslaugos. Tais atvejais, kai smurtas nukreiptas prieš vyresnio amžiaus ar neįgalius žmones, tokie centrai gali suteikti priežiūros paslaugas.

Taip pat ir kalbinti policijos tyrėjai nurodė, kad bendradarbiaudami su šių socialinių paslaugų centrų socialiniais darbuotojais sudaro planus, pagal kuriuos pastarieji lankosi šeimose, kuriose yra potenciali smurto grėsmė. Tokia praktika naudojama kaip prevencinė priemonė.

Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo bei jų indėlis pagalbos smurto aukoms bendradarbiavimo tinkle itin svarbus. SPC, moterų krizių centrai bendradarbiauja ir pagalbos sulaukia iš įvairių nevyriausybinių organizacijų, kurios nėra tiesiogiai įsitraukusios į smurto artimoje aplinkoje problemos sprendimą, paslaugų teikimą. Tokiomis organizacijomis atliktų interviu metu buvo įvardintos Raudonasis Kryžius, „Caritas“, „SOS vaikų kaimas“, Paramos vaikams centras ir kitos labdaros ir paramos organizacijos. Jos prie šios svarbios veiklos prisideda suteikdamos apgyvendinimo patalpas, remdamos smurto aukas daiktais, paslaugomis ar finansiškai per tiesiogiai veikiančias organizacijas:

„Nevyriausybinių organizacijų yra nemažai, bet labiausiai vat jeigu nenukrypstant nuo to smurto artimoj aplinkoj, tai bendraujam su Raudonuoju Kryžiumi, „Ištiesk pagalbos ranką“, berods, kaip čia dar, tiksliai nepamenu, ai, „Ištiesk gerumo ranką nuskriaustiesiems“ – šitaip tikslesnis pavadinimas, „Gerovė visoms kartoms“, tai jos mums labai talkina, „Caritas“ mūsų čia vietinis, tai skyriaus grupė, tai jie labiausiai mums padeda daiktais, rūbais, avalyne, nes neretai moterys išėjusios iš namų negali visko pasiimti. Pasiima gal keletą būtinų dalykų arba tiesiog kaip stovi, taip išeina, tai būna ir vaikam reikia rūbų, ir avalynės, ir elementariausiai kažkokių ir higienos priemonių, ar kažko tokių, ką jau gali, pagelbėja. Fiziniai asmenys labai padeda jau kai net ne organizacija“ (4.2).

Svarbios ir tos organizacijos, kurios teikia kompleksinę pagalbą šeimoms ir į kurias klientai ieškodami sprendimų dažniausiai kreipiasi patys. Į tokias organizacijas dažniausiai kreipiasi asmenys, su kuriais rečiau susiduria kitos institucijos, t. y. vengiantys policijos įsikišimo, tačiau pripažįstantys problemą ir ieškantys sprendimo būdų. Kaip teigia vienos iš tyrime dalyvavusios organizacijos atstovai, tai yra poros, šeimos, kurios pačios atpažįsta smurtą artimoje aplinkoje ir ieško pagalbos pasitelkdamos profesionalus. Priėmus ANSAAĮ ir didėjant visuomenės sąmoningumui, asmenų, norinčių keisti savo elgesį ar smurtinius santykius, daugėja:

„Bet šiaip poros pakankamai įvardina ir, sakykim, kokia dabar tendencija, ypač priėmus įstatymą dėl smurto artimoj aplinkoj, išties ta pusė <...> ateina spręsti. Kokį aš poslinkį matau, konsultuodama poras, kad ateina spręsti, nes sako: „Mes tikrai einam į kraštutinumą.“ (4.7).

Taigi tokių organizacijų vaidmuo svarbus siūlant su smurto artimoje aplinkoje problema susijusias paslaugas, kurios gali veikti kaip ankstyvoji prevencija.

2. Kreipimosi socialinės pagalbos pobūdis ir socialinių paslaugų spektras

Smurto aukos dažniausiai tampa aptariamų socialinių paslaugų teikėjų klientais, kai apie jas praneša kitos institucijos: SPC, policija, VTAS, medikai. Taip pat kartais apie žmones, kuriems reikia pagalbos, praneša kaimynai ar pažįstami. Interviu metu įvairių institucijų atstovai atkreipė dėmesį, kad tiesiogiai (asmeniškai) smurto aukos kreipiasi tada, kai prieš jas nuolatos smurtaujama, t. y. kreipiamasi užsitęsusio sisteminio smurto atvejais, o ne pasirodžius pirmiesiems tokio smurto požymiams.

Kaip gerąją praktiką identifikuojant smurto artimoje aplinkoje atvejus tyrimo dalyviai paminėjo prevencinius reidus, kai socialinės paramos skyrių ir socialinių paslaugų skyrių darbuotojai kartu su policijos pareigūnais, turėdami informacijos apie problemines šeimas, organizuoja „reidus“, užeina pasikalbėti, įvertinti situacijos, gyvenimo sąlygų. Dalis asmenų šių įstaigų klientais tampa būtent tokiu būdu.

Plačiau apibūdindami smurto aukas, kurioms tenka teikti pagalbą, tyrimo dalyviai pažymėjo, kad daugiausia jų klientai yra moterys, moterys su vaikais, neįgalios moterys. Taip pat patenka ir vyresnio amžiaus moterys, kurios dažniausiai tampa savo vaikų ir anūkų aukomis. Socialinių darbuotojų pastebėjimais, tai susiję su vaikų ir anūkų nuolatiniu girtavimu, nedarbu – asocialiu gyvenimo būdu. Vyrai, patekę į įstaigos akiratį kaip nukentėję nuo smurto asmenys, minimi tame pačiame kontekste, t. y. kaip tėvai ar seneliai, nukentėję nuo vaikų ar anūkų.

Anot tyrimo dalyvių, kreipimosi atvejus galima suskirstyti pagal smurto artimoje aplinkoje aukų motyvaciją, kai 1) kreipiasi pagalbos tik visiškai priverstos aplinkybių ir priima pagalbą arba kartais jos atsisako; 2) nenori intensyvaus tarnybų įsikišimo, įsikišimas pageidaujamas kaip pagąsdinimo priemonė. Kiekvienas atvejis yra individualus ir būtų sudėtinga vertinti, koks bus paslaugų teikimo rezultatas, tačiau, kaip ir minėta, paslaugų teikėjai didžiausią akcentą teikia nukentėjusių asmenų motyvacijai:

„Tuos tipinius atvejus padalintų į dvi dalis, vieni, kurie nori ir priima tą pagalbą, o kiti, kurie tiktai tą kartą, kai neturi ką daryti, atvyksta pas mus, o paskui, ką siūlom pagalbą, jos nelabai priima ir nelabai nori, ir vėl tada grįžta atgal, ar kažkaip tokie nori, nenori kaip pasakyt, kiti žino, ko nori, ir tiksliai ateina ir, kaip pasakyt, ką duodam, pilnom rankom ima, o kitas ateina lyg jam ir tikrai reikia, bet gal mums atrodo, kad reikia, o jam kitaip“ (4.2).

Tais atvejais, kai smurto aukos prašo „tik pagąsdinti“ vyrą – neretai moterys teigia „gyvenančios dėl vaikų“. Bijodama, kad, pačiai pranešus, nukentės nuo smurtautojo dar labiau, moteris paprastai kreipiasi į tarnybas, kad jos užsuktų „patikrinti“ situacijos, tokiu būdu tikėdamosi, kad smurtautojas išsigąs kontrolės ir nesmurtaus:

„Dažniausiai tai būna tokio prevencinio pokalbio, nes, nu, kitą kartą neprašo, kad ten įsikištų pareigūnai, o nori tiesiog, kad va taip prevenciškai apsilankytum ir nesakytum, kad čia skundiesi. Tai ateina, pavyzdžiui, žmona: „Pašnekėkit su vyru, nes ten taip, nu, gal, arba su vaiku nesusitvarkau, bet reikia, kad nežinotų“ (4.12).

Viena dažniausiai minimų paslaugų, kurios teikiamos smurto artimoje aplinkoje aukoms, yra **psichologinė pagalba**. Socialinės pagalbos centrų darbuotojai stengiasi savo klientams gauti savivaldybės samdomų psichologų pagalbą, ypač kai asmenys nepatenka į SPC teikiamos specializuotos psichologinės pagalbos lauką. Pavyzdžiui, tokios paslaugos siūlomos ir smurtaujantiems vaikams kaip prevencinė ir elgesio keitimo priemonė ar kitais netipiniais smurto artimoje aplinkoje atvejais:

„Irgi, kas pas mus daugiau yra, tiktai psichologinė pagalba, leidžiama pasirinkt, ar vieną, ar kitą specialistą, stengiamės tada ar palydėt, ar kažkaip jau, kad tikrai dalyvautų tuose, kraštutiniais atve-

jais juk yra socializacijos centrai, aišku, labai sudėtinga, bet ankstesniais metais turėjom išsiųstų jaunuolių ten. Kai jau kartojasi tas elgesys, kai jau situacijos suvaldyt nebegalim jokiom priemonėm, tai kas belieka" (4.12).

Visgi dauguma tyrimo dalyvių akcentavo psichologų teikiamų paslaugų trūkumą, ypač stokojama skirtingų specializacijų psichologinės pagalbos. Kalbant apie psichologų trūkumą nemažai atvejų akcentuojamas būtent specializuoto vaikų psichologo trūkumas:

„Norėtume tą psichologą turėti čia ir dabar po ranka, kad nereikėtų registruoti, kad nereikėtų laukti" (4.2).

„Kad įstaiga išsilaikytų, tai turi turėti paslaugą, o paslaugų mažai krizių centre. Negalim užtikrinti tų specialistų pastoviai, kad turėtų nuolatinį <...> Galbūt reikėtų daugiau ir psichologo etato, bet vėlgi atsiremia į pinigus. Manau, dideli miestai, jie turi daugiau galimybių, jie turi daugiau specialistų ir specialistų įvairovė negu šitų mažų miestelių tikrai" (4.1).

Smurto aukoms dažnai reikalingos ir **apgyvendinimo paslaugos**. Socialinės paramos centrai nukreipia asmenis (nukentėjusius nuo smurto ar su kitomis problemomis) į krizių centrus arba socialinių paslaugų centrus, kur jie gauna apgyvendinimą. Ši priemonė pagalbą teikiančių institucijų identifikuojama kaip pirminis būdas išspręsti problemą – atskirti nuo smurtautojo ir suteikti saugią aplinką, kai galimybės pasilikti namų aplinkoje yra komplikuotos.

Kita svarbi teikiama paslauga, kuri buvo minėta atliekant interviu, yra **įgalinimas ir motyvavimas**. Tyrimas išryškino kelis motyvavimo aspektus, pirmiausia, kai motyvavimo darbas tiesiogiai susijęs su smurtu artimoje aplinkoje – smurto nepriimtinumo suvokimas ir kreipimasis pagalbos arba paslaugų/darbo su auka tęsimas. Tai svarbu, nes nemaža dalis tyrimo dalyvių teigė, kad aukos vangiai kreipiasi pagalbos arba po ilgo darbo grįžta į pradinį tašką. Kitas motyvavimo aspektas neretai susijęs su skatinimu dalyvauti su alkoholio vartojimo problema susijusiose programose.

Socialiniai darbuotojai padeda aukoms ir **tarpininkaudami įvairiose institucijose**. Tai padeda aukai greičiau ir efektyviau gauti valstybės institucijų pagalbą (padedant nuvykti į įvairias įstaigas, susitvarkyti dokumentus, gauti paslaugas). **Teisinės paslaugos** smurto aukoms tiesiogiai neteikiamos, kaip žinia, už specializuotos teisinės pagalbos teikimą atsakingi SPC, tačiau socialinių paslaugų teikėjai teigė padedantys smurto aukoms nukreipdami jas į savivaldybės skyrius dėl pirminės teisinės pagalbos arba į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos padalinius, kurie teikia antrinę teisinę pagalbą.

Socialinių paslaugų teikėjai jų organizuojamomis **prevencinėmis priemonėmis**, nukreiptomis prieš smurtą artimoje aplinkoje, įvardino įvairių projektų ir mokymų rengimą, kurių tikslas – mokyti atpažinti smurtą ir jo apraiškas, didinti sąmoningumą. Taip pat socialinių paslaugų teikėjų veikla nukreipta į informacijos sklaidą, platinant įvairius informacinius lankstinukus su pagalbos teikėjų kontaktiniais duomenimis. Iš organizuojamų mokymų galima paminėti „Minesotos programos"[29], pozityvios tėvystės mokymus, taip pat organizuojamas socialines muges, kuriose didinamas socialinis jautrumas smurto temai bei pristatomos socialinės paslaugos.

3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo sankirtos ir iššūkiai

Interviu su socialinių paslaugų įstaigų darbuotojais atskleidė įvairias bendradarbiavimo praktikas ir patirtis. Nors bendradarbiavimo intensyvumas skiriasi priklausomai nuo skirtingų institucijų, visgi bendradarbiavimo patirtys dažniausiai buvo vertinamos teigiamai.

[29] „Minesotos programa" – tai psichologinės socialinės reabilitacijos programa, paremta 12 žingsnių, siekiant išsivaduoti iš priklausomybės bei padėti kitiems sveikti nuo potraukio svaigalams, narkotikams, azartiniams lošimams.

Socialinių paslaugų tarnybų ir VTAS bendradarbiavimas dažniausiai vyksta keičiantis informacija. Mažesniuose miestuose bendravimas mažai formalizuotas, nes žmonės vieni kitus pažįsta asmeniškai, ir tai padeda greičiau spręsti problemas. O didesniuose miestuose dėl daug didesnio informacijos ir klientų srauto bendravimas formalizuojamas, todėl tiesioginis kontaktas nėra intensyvus.

Kalbant apie paslaugų teikėjų ir policijos veiklos sankirtas, pastebėtas dvejopas ryšys. Viena vertus, į policiją kreipiamasi, kai reikia skubios tiesioginės pagalbos, pavyzdžiui, sustabdyti į krizių centrą besiveržiantį smurtautoją. Kita vertus, bendradarbiaujama vykdant bendrą veiklą, organizuojant bendrus pasitarimus, kartu sprendžiant įvairias problemas ar sudėtingus atvejus. Dalyvavę tyrime socialinių paslaugų įstaigų darbuotojai bendradarbiavimą tiek su policijos patruliais, tiek su ikiteisminio tyrimo tyrėjais vertino palankiai:

„Kol kas dėl policijos tikrai negalim kažko pasakyti blogo, tikrai visada, kada kreipiamės, padeda, visada randam kažkokius kompromisus, ką įmanoma, ir tikrai išsprendžiam. Jokių kažkokių, blogos patirties tikrai nėra buvę, kad prašytume pagalbos ir atsakytų, ir nereaguotų ar kažkaip, tikrai, tikrai ne“ (4.1).

Aptariant policijos pareigūnų vaidmenį smurto artimoje aplinkoje atvejais jau minėta apie problemas, kylančias tais atvejais, kai nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje pripažįstama tik moteris (plačiau žr. I.1-oje studijos dalyje). Socialinių paslaugų įstaigų atstovai taip pat minėjo apie teisinį neapibrėžtumą dėl smurtautojo matymosi su vaiku. Šis klausimas nėra išspręstas, nors problema žinoma gana ilgą laiką. Nors dėl smurtinio elgesio vyrui apribojamas matymasis ir bendravimas su žmona, bendravimo su vaikais klausimo sprendimas paprastai nepriimamas. Tokiu atveju, smurtavusiam asmeniui siekiant bendravimo su vaikais, pažeidžiamos kitos jam pritaikytos poveikio priemonės:

„Jis ir nakties metu buvo į krizių centrą įsiveržęs, ir darbuotojams grasino, bet bendradarbiaudami su policija, kaip sakant, jam buvo ir ikiteisminis tyrimas, jeigu neklystu, ir apribojimas artintis, bet ir vėl iškyla tokia dilema, kad jų tas bendras kūdikis ir jis kaip tėvas turi teisę vaiką matyti“ (4.2).

Socialinių paslaugų įstaigų darbuotojai, vertindami nevyriausybinių organizacijų vaidmenį, laiko jį daugiau epizodiniu bei mano, kad NVO nėra tiesioginiai pagalbos tinklo smurto atvejais dalyviai. Jų vaidmuo, socialinių paslaugų įstaigų atstovų manymu, daugiau susijęs su antrine pagalba, pavyzdžiui, tam tikra materialine pagalba ar apgyvendinimo paslaugomis.

Viena iš problemų, tyrimo metu identifikuotų socialinių paslaugų įstaigų veikloje, yra ribotas darbo laikas. Tyrimo dalyvių teigimu, didelė dalis smurto atvejų yra susiję su alkoholio vartojimu, kuris dažnu atveju vartojamas vėlyvu paros metu, kai socialinių paslaugų tarnybos nedirba. Kita vertus, gerosios praktikos pavyzdžiai rodo, kad toks darbas nedarbo valandomis reikšmingas tiek prevenciniu, tiek smurto užkardymo požiūriu:

„Iš pradžių buvo sunku, kadangi aš prieš tris metus priklausiau <...> savivaldybei mūsų, tarkim, tai tiesiog buvo ten kitaip, darbo valandos aiškiai apibrėžtos nuo-iki. Ką tu po darbo valandų matai, tai tu matai, bet tu negali vykti, o dabar čia tiesiog darbas yra kitas, kadangi turime galimybę vykti ir po darbo valandų. Tai yra didžiulis pliusas. Nuvykstam į vietą ir pasižiūrim. Pačios kartais kažką tai pamatom, tarkim, alkoholį ar kažkas tai kažkur kažką, kažkoks jau agresyvus elgesys. Mes vakare nuvažiuojam, pasižiūrim, kaip ten šeimoje. Ir tikrai mums labai toks kaip ir prevencinis, kai mes pradėjom reidus su policija, nes <...> atvažiuosim bet kuriuo laiku, aišku, naktį mes nevažinėjam, bet vakare, penktadienio vakarais, šeštadienį mes kartais <...>. Tai ne tik tai, nes žinot, anksčiau būdavo, kad socialinis darbuotojas dirba nuo 8 iki 17 ir toks jų būdavo „socialinių darbas baigėsi“, toks jų išsireiškimas būdavo. Tai dabar jie tiesiog nežino, kada juos gali aplankyt. Tiesiog mes pakvietėm policiją, buvom kvietę ir savivaldybės atstovus, bet kažkaip jiems neišėjo pagal kažkokias eilutes padaryti [šypsosi], tai beliko

partneriai mūsų policija ir mes važiuojam. Mes pasidarom tokį grafiką reidų ir susiderinam su policija. Jie tiesiog irgi tuomet pajėgas savo pastiprina tą dieną ir vykstam" (4.1).

Šis pavyzdys ne tik atskleidžia nedarbo valandomis organizuojamų apsilankymų šeimose vertę, bet ir gali būti laikomas bendro komandinio darbo gerąja praktika.

Tyrimo duomenys leido identifikuoti ir vieną pagrindinių socialinių paslaugų teikėjų ir kitų smurto artimoje aplinkoje atvejais veikiančių **institucijų bendradarbiavimo kliūčių – informacijos trūkumą ir komunikavimo apribojimus**. Socialinių paslaugų teikėjų institucijos, tai yra tiek biudžetinės įstaigos, tiek nevyriausybinės organizacijos, nepriklauso pagrindinių smurto artimoje aplinkoje problemas sprendžiančių institucijų tinklui, todėl negauna informacijos apie šeimas, kuriose smurtaujama, nei iš policijos, nei iš savivaldybės atitinkamų struktūrų. Informacija apie tokias šeimas socialinės paramos skyrius pasiekia chaotiškai iš įvairių įstaigų, taip pat pavienių asmenų, kai šie pastebi smurto atvejus kaimynystėje. Skyriaus socialiniai darbuotojai vyksta į šeimas, kurios žinomos kaip turinčios problemų, ir identifikuoja jų poreikius bei reikalingas paslaugas vietoje.

Tą pačią problemą pastebi ir moterų krizių centrų, nevykdančių SPC funkcijų, atstovai, kurie pažymi, kad trūksta informacijos apie smurtautojui taikomas sankcijas, bendravimo su antrąja puse ir vaikais apribojimus. **Dalinimasis panašaus pobūdžio informacija komplikuotas dėl asmens duomenų teisinės apsaugos apribojimų**:

„Labai trūksta informacijos. Nes tiesiog mums būtų labai naudinga tai žinoti, kad, tarkim, mes gautume informaciją, kaip vaikų teisės gauna" (4.1).

Apibendrinant socialinių paslaugų teikimo smurto aukoms sritį galima daryti prielaidą, kad bendras socialinių paslaugų teikimo fonas tarpinstitucinio bendradarbiavimo srityje yra teigiamas. Atrodytų, kad institucijos bendradarbiauja sklandžiai. Tačiau remiantis atliktu tyrimu susidaro įspūdis, kad šios institucijos suvokia save tik kaip stebėtojus ar vertintojus ir bendradarbiauja tik siaurose savo funkcijų atlikimo rėmuose. Neabejotinai kliudo informacijos trūkumas bei komunikavimo apribojimai, nelygiavertis kitoms institucijoms (pvz., SPC ar VTAS) statusas. Todėl kyla pagrįstų abejonių, ar socialinių paslaugų teikėjai prisijungia kaip nuoseklios pagalbos teikėjai, užtikrinantys paslaugų teikimo tęstinumą, ar tik tais atvejais, kai tam tikrų paslaugų neteikia kitos institucijos, pavyzdžiui, SPC. Atrodytų, kad šios institucijos prisijungia ir veikia daugiau specifiniais atvejais, o paslaugų teikimo praktikos varijuoja priklausomai nuo regiono ar ryšio su kitomis institucijomis intensyvumo. Taigi, viena vertus, taip atsitinka todėl, kad paslaugų teikėjai nesijaučia vienais iš pagrindinių dalyvių kovojant su smurtu artimoje aplinkoje, todėl ir nejaučia intensyvaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo poreikio, kita vertus, jų veikimą apriboja ir apsunkina informacijos trūkumas.

V. SMURTINIO ELGESIO KEITIMO PROGRAMAS VYKDANČIOS INSTITUCIJOS

Siekiant veiksmingai užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, būtina ne tik teikti pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, bet ir vykdyti smurtinį elgesį keičiantį darbą su smurtautojais. Kartu svarbu turėti omenyje, kad smurtinio elgesio keitimo programos turi būti įgyvendinamos bendradarbiaujant su institucijomis, teikiančiomis pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, siekiant užtikrinti aukų saugumą, paramą joms ir jų žmogaus teises.

Lietuvoje smurtinį elgesį keičiančias programas vykdo probacijos tarnybos. Šias programas vykdo ir atskiri vyrų krizių centrai bei kai kurios nevyriausybinės organizacijos. Šioje studijos dalyje plačiau aptarsime minėtų institucijų vaidmenį tarpinstitucinio bendradarbiavimo kontekste ir esmines darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje problemas.

1. Probacijos tarnybų vaidmuo

Probacija – sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra, kaip ją apibrėžia Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas[30]. 2011 metų pabaigoje priėmus ANSAAĮ iškilo poreikis resocializuoti asmenis, smurtaujančius artimoje aplinkoje. 2013 metais Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose pradėta vykdyti „Intervencinė programa smurtautojams šeimoje“, o 2016 metais ji buvo aprobuota Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu[31] pavedant apygardų probacijos tarnyboms ir laisvės atėmimo vietų įstaigoms ją taikyti nuteistų asmenų smurtinio elgesio mažinimo intervencijos ir/ar resocializacijos procese. Interviu su probacijos tarnybos darbuotojais padėjo atskleisti kai kuriuos šio darbo praktinius probleminius aspektus.

Į elgesio keitimo programą patenka ne visi probacijos tarnybos klientai. Programos tikslas – padėti teisės pažeidėjams išmokti kurti partnerystės santykius šeimoje nevartojant smurto[32]. Programos dalyviams taikoma atranka, tai yra priimami tik asmenys, padarę nusikaltimus, susijusius su smurtu artimoje aplinkoje, nepriimami turintys psichinių sutrikimų ar įvairių priklausomybių (priklausomi nuo alkoholio, psichiką veikiančių medžiagų ar azartinių lošimų). Būsimieji programos dalyviai turi būti motyvuoti dalyvauti programoje, tai yra pripažinti smurto faktą, suvokti savo padarytą teisės pažeidimą ir siekti pagalbos. Taigi smurtinio elgesio keitimo programa efektyvi ne visais atvejais. Tais atvejais, kai smurtautojas nemano, kad elgėsi blogai, tokios programos taikymas kelia abejonių dėl pasiekimų keičiant tokio asmens elgesį:

„Yra, pavyzdžiui, tie netinkami, kurie turi problemų su piktnaudžiavimu – alkoholiu ar ten dar kas, ar ne? Yra, kurie ten lošėjai azartiniai <...> tai jau mes kaip ir tokioj aklavietėj atsiduriam, nes reikia spręsti kol kas tas problemas. Pavyzdžiui, ar ten motyvuoti arba ten spręsti piktnaudžiavimo problemas“ (4.9).

„Yra ir kitokia patirtis, kai jie neigia. Bet paskui jie kažkaip tai įsitraukia į tą programą. Yra ir tokių atvejų buvę. Kad jie įsitraukia ir paskui jau vis tiek kažkaip programa vyksta pusę metų ir jie kaip ir buvo priversti, bet, iš kitos pusės, jie jau keičia savo nuostatas, požiūrį“ (4.9).

[30] Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-108.

[31] Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. V-396 „Dėl elgesio pataisos programos „Intervencinė programa smurtautojams šeimoje“ aprobavimo“ // TAR, 2016-10-14, Nr. 25178.

[32] Programą sudaro 2 individualūs ir 24 grupiniai užsiėmimai, vykstantys vieną kartą per savaitę, vieno užsiėmimo trukmė – apie 2 valandas.

Kalbėdami apie smurtinio elgesio keitimo programas tyrimo dalyviai prokurorai minėjo, kad kursų lankymą smurtautojas dažnai suvokia kaip dar vieną bausmę ir jaučia didelį nepatogumą: *„Jie išklauso tam tikrą kursą ir, kiek esu girdėjusi, kad tai jiems yra labai sudėtinga. Eiti ir klausyti paskaitų, moralų, ar ne? Galų gale tie kursai, jie netrunka vieną dieną. Jie yra išdėstomi per tam tikrą laiką. Tai va, ir prisiderint, ir atvykt nustatytu metu, ir dar paklausyt, tai čia yra vos ne didžiausia bausmė. Kokį poveikį turi, tai aš nežinau, žinokit, ar tai yra poveikis didelis ar ne, tai negaliu pasakyt, bet nepatogumus jie patiria"* (1.3.5).

Vertindami bendradarbiavimo patirtį su kitomis institucijomis tyrimo dalyviai esamą bendradarbiavimo patirtį vertina teigiamai bei pažymi, kad institucijų ratas nėra labai platus, bet svarbus. Dažniausiai apie probaciją kaip instituciją, su kuria tenka bendradarbiauti, minėjo vyrų krizių centrai, kurie kartu organizuoja smurtinio elgesio keitimo užsiėmimus, taip pat socialinių paslaugų centrai, siūlydami užsiėmimus kaip paslaugą savo klientams. Probacijos tarnybą minėjo ir vaiko teisių apsaugos specialistai, taip pat policijos tyrėjai, su kuriais bendradarbiavimo patirtis siejama su pažymų (charakterizuojančios medžiagos) apie smurtautoją pateikimu, kurių reikia jų vykdomuose teisiniuose procesuose.

Kalbinti tyrimo dalyviai prokurorai pasisakė apie smurtinį elgesį keičiančias programas vedančių subjektų trūkumą Lietuvoje:

„Pas juos ten užimtumas irgi didelis yra probacijoj, nes kitą kartą prašo pratęsti, sakykim, tą atlikimo laikotarpį, nes, pavyzdžiui, laisvės apribojimas skiriamas 9 mėnesiam, o per 3 mėnesius turi tą programą atlikti. Tai tada probacija dažnai kreipiasi į teismą su teikimu, kad pratęsti tą atlikimo terminą, nes jie nespėja" (1.3.1).

Interviu metu buvo gauti **pasiūlymai**, kaip probacijos tarnybos surinktą informaciją ir išvadas pritaikyti efektyvesniam darbui su smurtautojais. Vienas iš pasiūlymų – **suteikti galimybę esant poreikiui probacijos tarnybai keisti vieną teismo paskirtą priemonę kita, jei tarnyba mano, kad taip bus efektyviau**:

„Aš manau, kad čia yra vienas toks niuansas, kad, sakykim, paskiria tą įpareigojimą teismas, o probacijos tarnyba, kaip vykdanti institucija, ji paskui jau kaip ir neturi tokių įrankių teisės aktuose, kur būtų galima pakeisti arba kažkam paskirti kitą" (4.9).

Atkreiptinas dėmesys, kad 2019 m. birželio 27 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo Nr. XI-1860 pakeitimo įstatymas. Pagal nuo 2020 m. liepos 1 d. įsigaliosiančius pakeitimus, probuotojas pats sudarys individualų probuojamojo priežiūros planą. Į plano sudarymą galės būti įtraukiamos suinteresuotos institucijos. Pagal minėto įstatymo 21 dalį, probuotojas, atsižvelgdamas į probuojamojo kriminogeninius veiksnius ir riziką, nustato individualias socialinės pagalbos kryptis ir įgyvendina Kalėjimų departamento direktoriaus aprobuotas elgesio pataisos programas[33].

Tyrimo dalyvio nuomone, svarstant, kaip probacijos tarnybų surinktą informaciją ir išvadas pritaikyti efektyvesniam darbui su smurtautojais, **buvo pasiūlyta plačiau taikyti Lietuvos BPK numatytą socialinio tyrimo išvados institutą**[34], kad prieš skiriant poveikio priemonę smurtau-

[33] Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo Nr. XI-1860 pakeitimo įstatymas. 2019 m. birželio 27 d. Nr. XIII-2266 // TAR, 2019-07-05, Nr. 11184.

[34] Pagal BPK 361 str., socialinio tyrimo išvada yra specialisto parengtas dokumentas, kuriame apibūdinama kaltinamojo ar nuteistojo socialinė aplinka, kriminogeniniai veiksniai, taip pat pateikiama kita informacija, padedanti teismui individualizuoti probacijos sąlygas. Teisėjas nutartimi gali pavesti probacijos tarnybai parengti socialinio tyrimo išvadą, kuri turi būti parengta per ne trumpesnį kaip 20 darbo dienų terminą // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341. Apie siūlymą plačiau taikyti socialinio tyrimo išvados institutą praktikoje taip pat žr.: *Michailovič I., Girdauskas M*. Socialinio tyrimo išvada nagrinėjant baudžiamąsias bylas // Baudžiamoji justicija ir verslas. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vyr. moksl. red. Švedas G. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 417–436.

tojui probacijos tarnyba galėtų pasiūlyti teisėjui ar kitiems proceso dalyviams, kokias priemones, įpareigojimus ar draudimus būtų tikslinga paskirti smurtautojui. Socialinio tyrimo išvados naudojamos retai, bet, anot kalbinto probacijos pareigūno, galėtų tapti geru įrankiu teisėjui priimant sprendimą byloje:

„Šitas institutas neveikia Lietuvoje. <...> teko išgirsti tą komunikavimą su prokurorais ir su teisėjais, tai aš manau, kad pagrindinė problema yra, kad yra tie terminai, būtent Baudžiamojo proceso kodekse numatyti ir tai tiesiog ir spaudžia, nes socialinei tyrimo išvadai parengti numatytas yra 20 darbo dienų terminas. O Baudžiamojo proceso kodekse irgi, kai atliekamas ikiteisminis tyrimas, kai yra numatyti terminai ir visi nori kuo greičiau ištirti, pasinaudojant-nesinaudojant šituo įrankiu" (4.9).

Kalbant apie socialinio tyrimo išvadą ir kodėl ja retai pasinaudoja teisėjai, tyrimo dalyvis teisėjas buvo įsitikinęs, kad, prieš taikydami naują įrankį, teisėjai turi įsitikinti dėl jo naudos:

„Aš tik pasakysiu, kad priemonės nauda teisėjui nėra labai gerai žinoma. <...> tai buvo pas mus geras kontaktas su probacijos tarnyba ir mes darėm tokį susitikimą, kad teisėjus supažindinti su ta socialinio tyrimo išvada <...> Teisėjai žino tokią kaip priemonę, bet nežinojo jos geųjų pusių, ką jie iš to gali gauti. Užtai jie tiesiog jos ir neskyrė. Tada, po to mūsų susitikimo, kai probacijos tarnyba pristatė, kaip jie tai daro, kokios yra išvados, kur ją galima būtų panaudot, nežinau, ar tai padidino ten tų socialinio tyrimo išvadų, bet bent jau teisėjai suprato, kas tai yra. Jiems [teisėjams] reikia konkrečiai parodyt, kas tai yra, kur jis gali ją panaudot, kuriuo metu" (1.4.2).

Probacijos tarnybos atstovai pabrėžia darbo su smurtautojais būtinumą, kalbinto pareigūno nuomone, **jau pradedant ikiteisminį tyrimą būtų tikslinga pradėti ir darbą su smurtautoju**. Tačiau pabrėžtina, kad šiuo atveju reikia turėti omenyje Lietuvos BK numatytus baudžiamojo poveikio priemonių skyrimo pagrindus (žr. *2 pav*. „Smurtinį elgesį keičiančių programų skyrimas"). Tyrimo dalyvio nuomone, programas smurtautojams veda nemažai institucijų, tačiau to nepakanka, nes valstybė turėtų užtikrinti koordinuotą paslaugų paketą ir jų prieinamumą. Be to, mažesniuose miestuose yra per mažai specialistų vesti smurtinio elgesio keitimo užsiėmimus, o lėšų pirkti tokią paslaugą kartais neužtenka.

Kaip prevencinę priemonę tyrimo metu buvo siūlyta **plėsti prevencinius patikrinimus (reidus)** kartu su kitomis institucijomis šeimose, kur buvo fiksuotas smurtas artimoje aplinkoje. Pavyzdžiui, interviu metu paminėta priemonė, vykdoma kartu su policija ir VTAS specialistais, apie kurią taip pat minėjo ir policijos pareigūnai: lankomi asmenys, kurie smurtavo ir/ar turi psichiką veikiančių medžiagų vartojimo problemų:

„Mes žinom, kad įvyko smurtas šeimoje. Ir ten prieš vaiką ar prieš kitą šeimos narį, ir mes tariamės, kad, pavyzdžiui, kokią dieną su policija, su socialiniu darbuotoju, vaiko teisių apsaugos skyriaus darbuotoju, vykstam į gyvenamąsias vietas ir žiūrime, bendraujame su aukom, žiūrime, kaip gyvena, kokios sąlygos. Esant poreikiui, sprendžiamos problemos iškilusios" (4.9).

2. Vyrų krizių centrų vaidmuo tarpinstitucinio bendradarbiavimo kontekste

Vyrų krizių centrai dažniausiai dirba su (smurtaujančiais) vyrais, rečiau su smurto aukomis. Kaip savo atsiradimo priežastį šios institucijos atstovai įvardina valstybės dėmesio trūkumą smurtautojo problemai. Tyrimo dalyviai įvardijo ir kitą vyrų krizių centrų atsiradimo priežastį – stereotipo, kad vyras gali būti tik smurtautojas, bet ne smurto auka, įveikimas.

Tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį, kad aptariamos institucijos priima ir ne tik su smurtu susijusių problemų turinčius asmenis. Į jas gali kreiptis ir kitokių problemų turintys žmonės:

„Tai yra smurtautojai, nukentėję, bet čia sakau tie, kurie kreipiasi patys, mes jau nebe sistemoj, mes iškritę, negaunam finansavimo jokio, bet kreipiasi patys nukentėję, taip pat išgyvenantys įvairias

psichologines krizes, skyrybas, netektis įvairias, bedarbystė ir panašiai, ir poros, kurios turi tarpusavio santykių problemų kažkokių, tai va tokios tikslinės grupės" (4.6).

Tyrimas atskleidė, kad klientai į vyrų krizių centrus patenka dažniausiai pasiūlius kitų institucijų atstovams – policijai, VTAS, probacijos tarnybai, moterų krizių centrui ar SPC, tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriui arba atvejo vadybininkui. Tai lemia platų bendradarbiavimo su kitomis institucijomis pobūdį. Pirmiausia bendradarbiavimas vyksta per socialinių paslaugų teikimą. Atskirus asmenis ar šeimas į vyrų krizių centrus nukreipia vaiko teisių apsaugos bei savivaldybių socialiniai darbuotojai, ypač tais atvejais, kai smurtaujama prieš vaikus. Kitas klausimas, dėl kurio bendradarbiaujama su vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojais – santykių tarp vaikų ir tėvų atkūrimas. Kai kurie vyrų krizių centrai bendradarbiauja su mobiliosiomis komandomis ir jų specialistai vyksta į smurto artimoje aplinkoje atvejus, tokiu atveju jie gauna daugiau informacijos ir gali geriau padėti savo klientams.

Taip pat vyrų krizių centrai teikia informaciją (charakteristikas) apie savo klientus smurtautojus, jų pasiekimus keičiant smurtinį elgesį, atsikratant priklausomybių, ieškant darbo ir kt. Ši informacija yra aktuali probacijos tarnybai, policijai, vaiko teisių apsaugos institucijoms, teismams, kai sprendžiami vaiko globos nustatymo klausimai.

„Mes irgi charakteristikas rašom, bendraujam su vaiko teisėm, į probaciją susisiekiam, su tyrėjais, tai mes irgi tame norim dalyvauti ir, ir teikiam tą informaciją ir, ir rodom tą iniciatyvą" (4.8).

Su probacija vyrų krizių centrai dažniausiai bendrauja dėl smurtinio elgesio keitimo programų (kartais probacijos tarnyba siunčia savo klientus į vyrų krizių centrus, kartais atvirkščiai). Prie šio bendradarbiavimo galima priskirti ir **bendradarbiavimą su pataisos namais bei pusiaukelės namais**, kurie suinteresuoti, kad buvusiems nuteistiesiems toliau būtų vedami užsiėmimai dėl smurtinio elgesio keitimo, suteikiamos kitos socialinės paslaugos. Nemažai žmonių, kurie patenka kaip klientai į vyrų krizių centrus, turi priklausomybę nuo alkoholio, todėl krizių centrai bendradarbiauja su anoniminių alkoholikų grupėmis, kad jų klientai atsikratytų alkoholio priklausomybės.

Dėl stereotipinio požiūrio į smurtą, vyrų krizių centrų darbuotojų nuomone, **vyrai į juos kreipiasi ar praneša policijai apie smurtą santykinai rečiau nei moterys, patyrusios smurtą**.

„Va, pavyzdžiui, buvo moterų krizių centro steigėja, direktorė ir konsultavo, ir sako, aš per savo tą dešimt metų supratau, kad tiem smurtautojam reikia didesnės pagalbos. Nes jeigu mes juos izoliuojam, uždarom į pataisos namus, nesumažėja tų atvejų. Ir jinai dabar didelį darbą tą daro irgi va, tai man labai svarbu irgi pačiam <…>" (4.8).

Kalbėdami apie paslaugų trūkumą, tyrimo dalyviai nurodė, kad **trūksta smurtinio elgesio keitimo programų ir jų taikymo platesniam asmenų ratui**. Taip pat identifikuojamas paslaugų šeimai trūkumas. Mažesniuose miesteliuose žmonės nesikreipia į vyrų ar moterų krizių centrus, nes bijo paviešinimo. Viena iš sričių, kur vyrų krizių centrai mato galimybę gerinti bendradarbiavimą su įvairiomis institucijomis, yra informacijos apie juos ir jų paslaugas tiek smurtautojams, tiek smurto aukoms vyrams skleidimas.

Aptariant smurtinio elgesio keitimo programas vykdančių institucijų vaidmenį užkertant kelią smurtui artimoje aplinkoje, buvo išnagrinėtas probacijos ir vyrų krizių centrų vaidmuo. Tyrimas atskleidė darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje poreikį. Svarbu tiek užtikrinti pagalbą smurto aukai, tiek dirbti su smurtautojais vykdant smurtinio elgesio keitimo programas. Probacija kaip institucija padeda sustiprinti nuostatą, kad smurtautojas turėtų prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Vyrų krizių centrai dirbdami smurto prevencijos srityje taip pat formuoja svarbias smurtinio elgesio keitimo nuostatas, padedančias vengti smurto ateityje.

3. Smurtinio elgesio keitimo programų reikšmė

Ankstesniuose studijos skyriuose atskleistas smurtinį elgesį keičiančias programas vykdančių institucijų (probacijos tarnybų ir vyrų krizių centrų) vaidmuo parodė, kad smurtinio elgesio keitimo programų reikšmė didelė. Tyrimas atskleidė, kad, siekiant veiksmingai užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, būtina ne tik teikti pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, bet ir vykdyti smurtinį elgesį keičiantį darbą su smurtautojais, kad smurtas nepasikartotų.

Darbo su smurtautojais poreikį pabrėžia 2011 m. Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir šalinimo (Stambulo konvencijos 16 str. 1 d.): „Šalys imasi būtinų teisėkūros ar kitų priemonių, kad būtų sukurtos ar remiamos programos, kurių tikslas yra **šeimoje smurtaujančius asmenis mokyti nesmurtinio elgesio tarpasmeniniuose santykiuose**, siekiant užkirsti kelią tolesniam smurtui ir pakeisti smurtinės elgsenos modelius." Kartu Stambulo konvencijoje atkreipiamas dėmesys, kad, imdamosi nurodytų priemonių, Šalys užtikrina, kad **labiausiai būtų rūpinamasi aukų saugumu, parama joms ir jų žmogaus teisėmis** ir kad tinkamais atvejais šios programos būtų kuriamos ir įgyvendinamos glaudžiai koordinuojant su specialiosios paramos aukoms paslaugomis (Stambulo konvencijos 16 str. 3 d.).

Remiantis atlikto tyrimo įžvalgomis, smurtinio elgesio keitimo programos gali būti skiriamos tam tikrais atvejais – atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės; padariusiam nusikalstamą veiką asmeniui kartu su bausme; atidėjus bausmės vykdymą, taip pat lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų atvejais. Tačiau šios programos neskiriamos nutraukiant ikiteisminį tyrimą, kai nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo (BPK 212 str. 2 p.) arba jei nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (BPK 3 str.). Taigi šiais atvejais **asmeniui, kuris buvo įtartas smurtaujant, nėra siūloma dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje**.

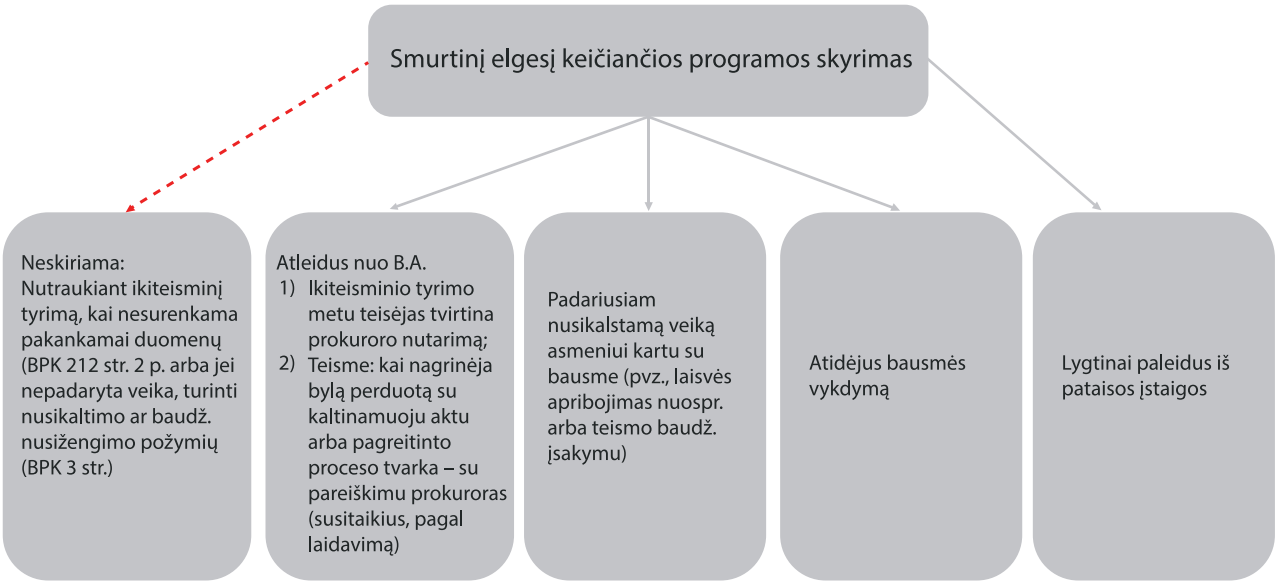

2 pav. Smurtinį elgesį keičiančių programų skyrimas

Kalbant apie smurtinį elgesį keičiančias programas svarbu atkreipti dėmesį, kad fokusuotos grupinės diskusijos metu, aptariant smurtinio elgesio keitimo programų poreikį, tyrimo dalyviai pažymėjo, kad šios programos galėtų būti taikomos kaip prevencinė priemonė:

„Bet dėl ko negali skirti tam tikras priemones kaip įspėjamąsias? Kad: „Tu turi nueiti ten savaitę ar dvi savaites kažkokius kursus praeiti, kad į ateitį nepasikartotų tas." Kažkokius įsipareigojimus. Bet da-

bar nėra tos praktikos. Jeigu nieko neįrodo – viskas nutraukiama ir viskas tuo pasibaigia. Niekas nieko nebeįpareigoja. <...> Bet galėtų būti kaip prevencinė priemonė. Ne už nusikalstamą veiką kažką tai nubaust, bet kaip prevencinė. Bet turėtų būti pakankamai įrodymų, kad yra ta veika kažkokia, netinkama veika, jau, reiškia, kažkas buvo. <...> Nes taip galima kreiptis be reikalo, kad mes galime bausti visiškai nenusikaltusį asmenį" (F2).

Tyrimo dalyviai taip pat pasiūlė prisiminti anksčiau egzistavusią praktiką:

„Seniau, kai būdavo prevencijos poskyris <...>, būdavo tokie nepilnamečių rizikos kontrolė (apskaita). Ir nebūdavo įrašytas vienas padarytas pažeidimas, tik du ir daugiau. ***Čia irgi galėtų kažkaip įstatymu apibrėžti. Jeigu du ir daugiau kartų kviesta į tą šeimą kažkas, tai kažkokią priemonę kaip prevencinę turėtų įpareigoti ar auką ar tą pažeidėją****"* (F2).

Lietuvos teisės aktai numato tam tikras profilaktines priemones, kurios turėtų būti plačiau taikomos praktikoje. Pagal Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu patvirtinto Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašo 36.3 punktą, įgyvendinant viktimizacijos mažinimo priemones, apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininkas ar jo įgaliotas pareigūnas, nustatęs pakartotinių pranešimų (per paskutinius dvejus metus) apie smurto toje pačioje šeimoje atvejus, ypač kai aplinkoje, kurioje galimai buvo smurtaujama, gyvena vaikas (-ai), paveda vykdyti tikslines prevencines priemones; atlikti profilaktinius pokalbius su smurtautoju, **siūlyti dalyvauti alkoholizmo ir narkomanijos prevencijos, ankstyvosios intervencijos, sveikatos priežiūros, resocializacijos, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ar kitose programose (kursuose)**. Nekyla abejonių, kad ši priemonė labai svarbi ir turėtų būti plačiai taikoma praktikoje.

Taip pat Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (15 str. 4 d.)[35] numato: „Švietimo ir ugdymo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigų, policijos ir kitų institucijų **darbuotojai, turintys duomenų apie socialinių paslaugų asmeniui (šeimai) reikalingumą, privalo apie tai nedelsdami informuoti asmens (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę**." Todėl siūlytina tais atvejais, kai savivaldybių socialinių paslaugų skyrių darbuotojai konstatuoja socialinės paslaugos (smurtinį elgesį keičiančios programos) reikalingumą asmeniui, galimai smurtaujančiam šeimoje, jie **turėtų informuoti tokius asmenis apie** smurtinį elgesį keičiančias programas bei šias paslaugas teikiančias institucijas. Tokia savivaldybės administracijos paslauga būtų itin aktuali siekiant užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje. Taip pat **siūlytina policijos pareigūnams ir prokurorams informuoti asmenis**, dėl kurių elgesio tyrimas buvo nutrauktas, apie smurtinį elgesį keičiančias programas bei tokias paslaugas teikiančias institucijas.

Tiesa, įpareigojimas smurtautojui dalyvauti smurtinį elgesį keičiančioje programoje kaip baudžiamojo poveikio priemonė kai kurių Lietuvos mokslininkų vertinamas skeptiškai dėl jos poveikio smurto prevencijai, nusikaltimų pakartotinumui ir aukų saugumui (argumentuojant, pvz., kad tokiomis priemonėmis suteikiamas netikras saugumo jausmas, joms nepavykus, didinamas nepasitikėjimas teisėsaugos sistema; ne visi smurtautojai baigia programą, ypač pakartotinai nusikaltusieji, dalis jų ir toliau smurtauja, o kai kuriems asmenims psichologinė intervencija nėra tinkama. Taip pat nurodoma, kad, nors Generalinė prokuratūra ir probacijos tarnybos rekomenduoja taikyti šią baudžiamojo poveikio priemonę, kyla šio įpareigojimo vykdymo problemų, nes jį iš dalies ap-

[35] Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.
[36] Pvz., *Jakštienė R.*, 2019, p. 227–230.

sunkina informacijos ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas, programų nelankstumas)[36].

Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad Europoje veikia ir Europos darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje tinklas (angl. *the European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence*), taip pat skiriantis dėmesį darbui su smurtautojais prieš moteris ir vaikus[37]. Smurtautojų gydymo programų būtinumą pabrėžia ir Europos tinklas „Moterys prieš smurtą" (angl. *WAVE*), plačiai žinomas tarptautiniu mastu.

Gerosios darbo su smurtautojais praktikos pavyzdžių esama Lietuvoje. Pavyzdžiui, „Psichikos sveikatos perspektyvos" drauge su Vilniaus apygardos probacijos tarnyba 2018 metais įgyvendino Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansuotą projektą, skirtą keisti vyrų, nuteistų už smurtą artimoje aplinkoje, elgesį, taikant mokslu grįstą psichosocialinę intervenciją[38]. Intervencinė smurto artimoje aplinkoje programa yra perimta iš Stepono Batoro fondo Lenkijoje, kurios pagrindas – Duluto modelis (angl. *the Duluth Model*). Duluto modeliu besiremiantis smurto šeimoje intervencijos projektas buvo pradėtas vykdyti 1981 metais JAV Duluto mieste, Minesotoje, siekiant sumažinti smurto prieš moteris mastus artimoje aplinkoje. Programoje siekiama keisti asmenų nuostatas į moteris, suteikti įgūdžių ir žinių, kaip socialines, bendravimo, elgesio problemas spręsti nenaudojant smurto, ir išmokyti konstruktyvių emocijų reiškimo būdų.

Lietuvos mokslininkų teigimu, „socialinės reabilitacijos sėkmę lemia individualizuotas intervencijų kompleksas, atliepiantis teisės pažeidėjo poreikius, konstruktyvus teisės pažeidėjo ir reabilitaciją vykdančio specialisto tarpusavio santykis ir svarbiausia – teisės pažeidėjo motyvacija <...> svarbu programą paversti nors ir nedidelio masto, tačiau į rezultatą orientuota, kokybišką pagalbą teikiančia intervencija"[39].

Manytume, kad derėtų nebijoti plačiau taikyti smurtinio elgesio keitimo programas smurtauti linkusiems asmenims, nes, viena vertus, jų veiksmingumo vertinimo tyrimai vienareikšmiškai neleidžia daryti išvados dėl šių programų (ne)efektyvumo (tiek dėl Duluto modelio, tiek dėl kitų intervencinių programų),[40] o kita vertus – tokias programas ragina taikyti tarptautiniai standartai. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje tinkle veikiančios institucijos turėtų plačiau skleisti informaciją suinteresuotiems asmenims apie tokias programas vykdančias institucijas. Kita vertus, šios programos turi būti kuriamos ir įgyvendinamos glaudžiai koordinuojant su specialiosios paramos aukoms programomis bei bendradarbiaujant su moterų krizių centrais, teisėsaugos institucijomis, teismais, probacijos tarnybomis, vaiko teisių apsaugos institucijomis.

[37] Europos darbo su smurtautojais artimoje aplinkoje tinklas. Prieiga per internetą: <*https://www.work-with-perpetrators.eu/*>.

[38] Psichosocialinė mokslu grįsta elgesio keitimo programa – siekiant pažaboti smurtą artimoje aplinkoje. Prieiga per internetą: <*http://www.perspektyvos.org/lt/naujienos/psichosocialine_mokslu_grista_elgesio_keitimo_programa_siekiant_pazaboti_smurta_artimoje_aplinkoje*>.

[39] *Vaičiūnienė R., Viršilas V*. Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017, p. 15, 19. Prieiga per internetą: <*http://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vaičiūnuienė-Viršilas.pdf*>.

[40] *Eckhardt C. I., Murphy C. M., Whitaker D. J., Sprunger J., Dykstra R. & Woodard K*. The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence // Partner Abuse, 2013, 4(2), p. 196–231. Prieiga per internetą: <*https://www.researchgate.net/publication/272209947_The_Effectiveness_of_Intervention_Programs_for_Perpetrators_and_Victims_of_Intimate_Partner_Violence*>.

VI. TARPINSTITUCINIO BENDRADARBIAVIMO PLĖTOJIMO IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS

Stambulo konvencija pabrėžia veiksmingos, išsamios ir koordinuotos politikos svarbą (7 str.) bei numato, kad šios politikos priemonės būtų įgyvendinamos bendradarbiaujant visoms suinteresuotoms institucijoms, įskaitant teisėsaugos institucijas, teismų sektorių, prokurorus, vietos ir regionų valdžios įstaigas, taip pat nevyriausybines ar kitas atitinkamas organizacijas ir subjektus (18 str.). Be to, Konvencijoje akcentuojamas tarpinstitucinio atsako įgyvendinimą koordinuojančių, stebėjimą bei vertinimą atliekančių institucijų steigimo poreikis (10 str.). Koordinuotas tarpinstitucinis atsakas į smurtą artimoje aplinkoje konceptualizuojamas ir įvardijamas esminiu smurto artimoje aplinkoje užkardymo, pagalbos aukoms užtikrinimo ir prevencijos įrankiu. Tarpdisciplininis (angl. *multi-sectoral*) ir tarpinstitucinis (angl. *multi-agency*) atsakas į smurtą artimoje aplinkoje laikomas kompleksiniu mechanizmu, užtikrinančiu sistemingą, darnų ir nuoseklų tarpinstitucinį bendradarbiavimą. Siekiant darnaus tarpinstitucinio atsako ir institucinio veikimo būtina užtikrinti tam tikrų jo sudedamųjų dalių egzistavimą, t. y. veiksmų koordinavimo, dalinimosi informacija ir jos valdymo, paslaugų prieinamumo ir kokybės užtikrinimo bei tęstinumo, pranešimų fiksavimo, sudėtingų atvejų valdymo, unifikuoto duomenų rinkimo, analizės ir stebėsenos sistemų diegimo, bendrų ir sistemingų visų suinteresuotų šalių atstovų mokymų, bendrų veiklų, prevencijos organizavimo ir vystymo gyvavimą[41].

Laikantis šio požiūrio studijoje pagrindinis dėmesys sutelktas į suinteresuotų institucijų identifikavimą, ryšio tarp jų nustatymą, ryšio intensyvumo analizę bei minėtų tarpinstitucinio atsako elementų (koordinavimo, informacijos sklaidos ir vieningo atvejų valdymo, pagalbos ir su ja susijusių duomenų stebėsenos bei įvertinimo, bendros veiklos planavimo) tyrimą. Analizuojant suinteresuotų šalių bendrą veikimą, nukreiptą į smurto artimoje aplinkoje užkardymą ir savalaikę pagalbą, buvo siekiama identifikuoti šio veikimo formas, o kartu **atsakyti į klausimą – ar egzistuojantys bendradarbiavimo ryšiai ir elementai gali būti laikomi koordinuotu atsaku į smurtą artimoje aplinkoje ir kokių bendradarbiavimo elementų ar praktikų vystymas galėtų prisidėti plėtojant darnesnį ir sistemingą atsaką**. Tyrime pasirinktas platesnis tarpinstitucinio bendradarbiavimo terminas, darant prielaidą, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas turėtų tapti pagrindu koordinuotam tarpinstituciniam atsakui atliepiant pagrindines koordinuoto atsako sudedamąsias dalis.

Detali institucijų, reaguojančių ir teikiančių pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais, požiūrio, praktikų bei iššūkių, su kuriais tenka susidurti kasdienėje veikloje, analizė leidžia susisteminti ir identifikuoti pagrindines sklandaus ir efektyvaus bendradarbiavimo prielaidas, gerąsias praktikas bei kliūtis. Prieš tai šios studijos skyriuose pristačius policijos ir kitų pagrindinių suinteresuotų institucijų patirtis, atskleistos ir išsamiai pristatytos esminės darbo su smurtu artimoje aplinkoje problemos, kurios vėliau sugrupuotos į **keturis pagrindinius teminius blokus** (žr. *3 pav*.), apimančius atskirų institucijų darbuotojų specialiųjų žinių trūkumą, teisines bei paslaugų ir infrastruktūros spektro problemas, suinteresuotų institucijų tarpusavio bendradarbiavimą. Detalus schematinis problemų pasiskirstymas ir sugrupavimas pavaizduotas žemiau pateiktame paveiksle (plačiau problemos aptariamos pirmuose 5-iuose studijos skyriuose):

[41] Towards a Multi-sectoral Response to Gender-Based Violence. Mapping the Current Situation in the Eastern Europe and Central Asia Region. East European Institute for Reproductive Health, UNFPA Regional Office for Eastern Europe and Central Asia, 2015, p. 6.

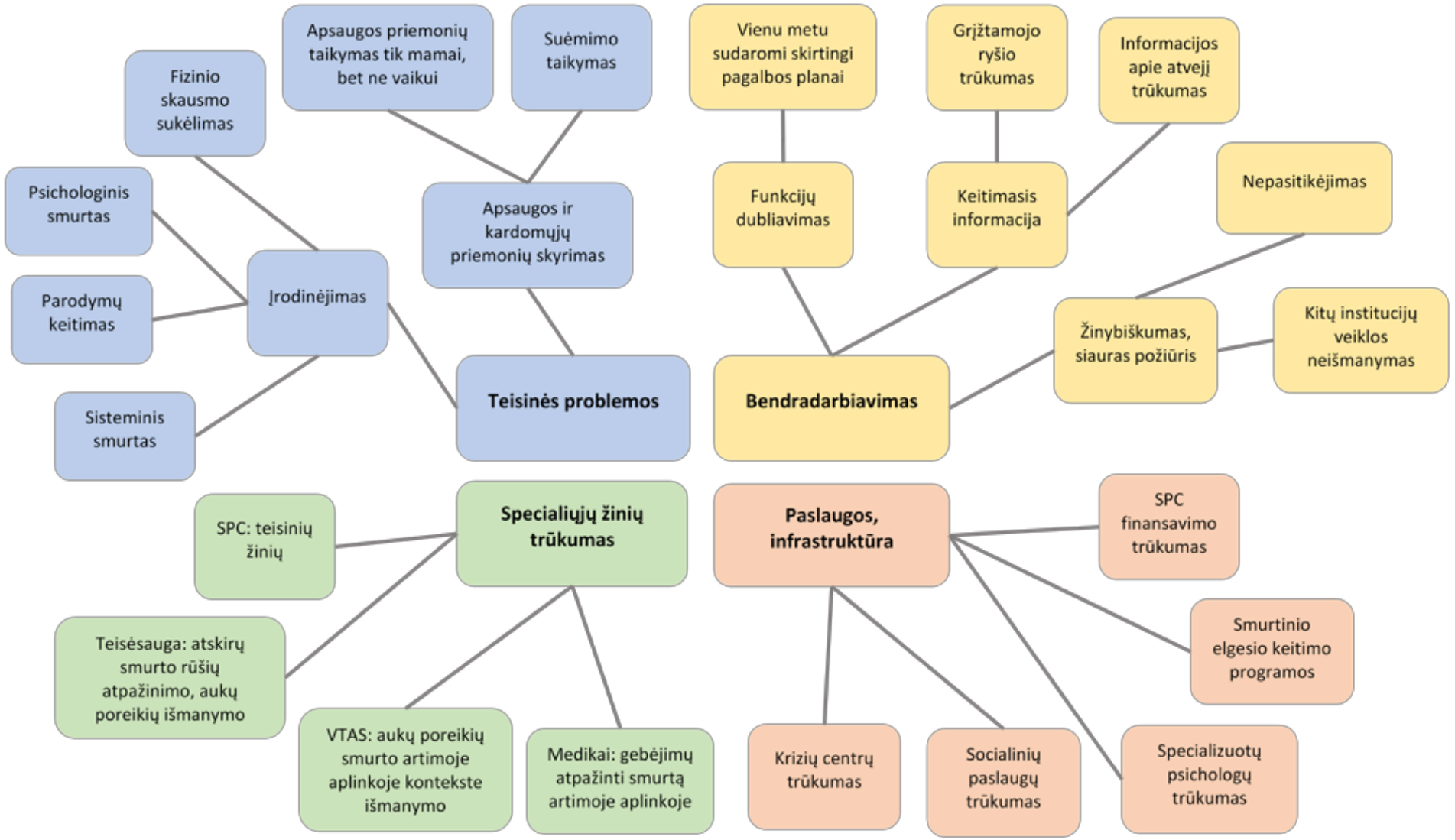

3 pav. Darbo su smurto artimoje aplinkoje atvejais problemų medis

Toks tyrimo dalyvių įvardintų problemų atvaizdavimas leidžia identifikuoti tam tikrus ryšius bei suvokti tiek problemų mastą, tiek jų sudedamąsias dalis. Kaip matyti iš aukščiau pateikto problemų medžio (*3 pav.*), viena svarbiausių probleminių sričių – efektyvaus ir koordinuoto tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas, kurį sąlygoja, viena vertus, siauras požiūris, žinybiškumas, skirtingų suinteresuotų institucijų vaidmens per menkas išmanymas, kita vertus, bendradarbiavimo elementų, tokių kaip keitimasis informacija, bendros veiklos planavimas, funkcijų ir veiksmų derinimas, grįžtamasis ryšys, trūkumas. Toliau skyriuje identifikavus pagrindines suinteresuotas šalis detaliai analizuojamas ryšių tarp jų intensyvumas, atskleidžiami probleminiai sąlyčio taškai. Pagrindinių institucinių darbo su smurtu artimoje aplinkoje tinklo dalyvių ryšiai atvaizduoti tarpinstitucinio bendravimo karštųjų taškų schemoje:

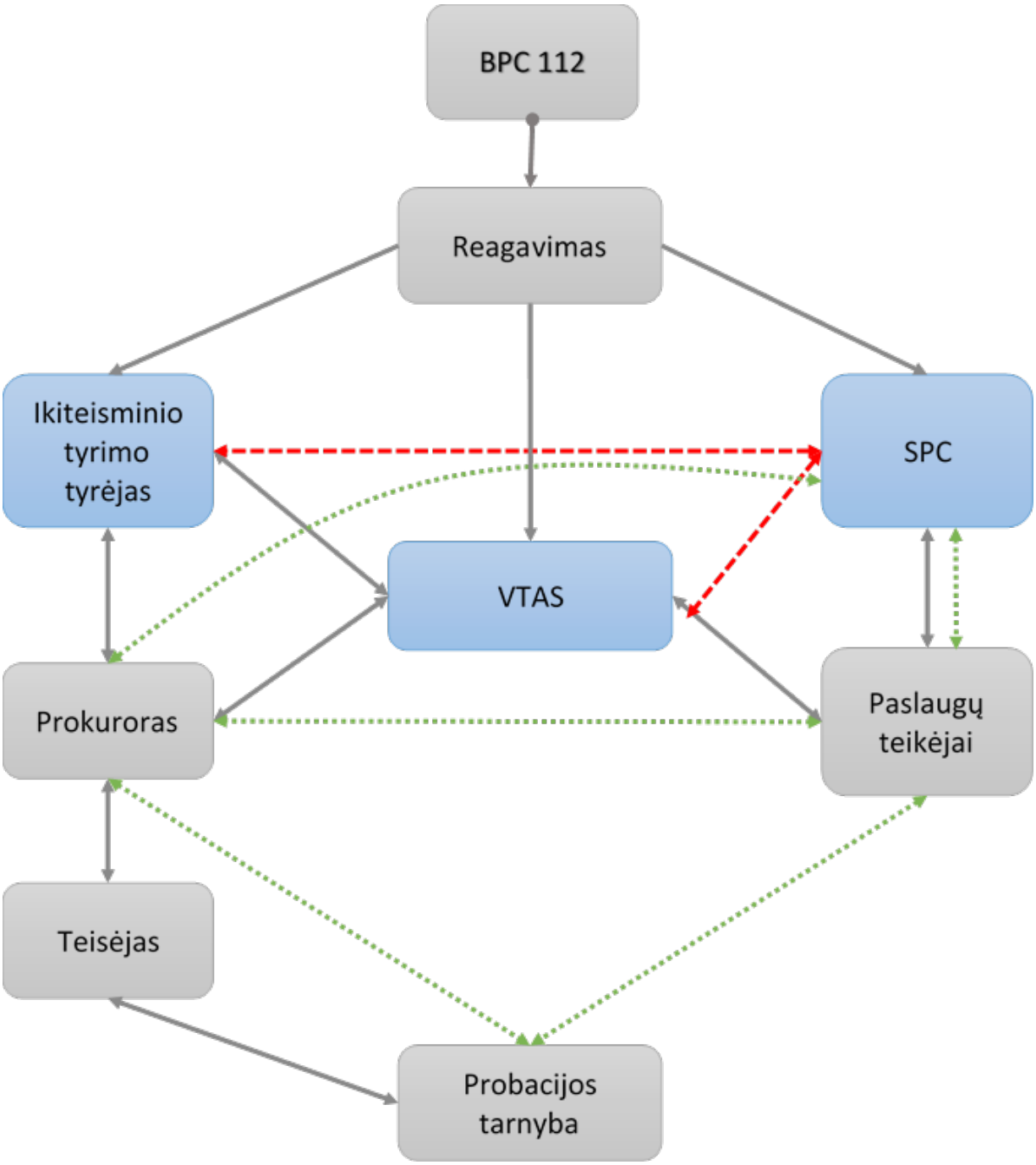

4 pav. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo karštieji taškai (bendradarbiavimo intensyvumas)

Aukščiau pateikta schema ne tik atspindi tarpinstitucinio bendradarbiavimo seką bei atskleidžia intensyviausius ryšius tarp institucijų, bet ir vizualizuoja bendradarbiavimo spragas bei tyrimo dalyvių atskleistas tobulintinas kryptis. Raudona punktyrinė linija žymi, kad nustatytos tam tikros bendradarbiavimo spragos tarp intensyviausią kontaktą turinčių tinklo dalyvių, kartu žalia punktyrinė linija atspindi tam tikras sritis, kuriose, suintensyvinus bendradarbiavimą, galima būtų patobulinti jau esamą sistemą, siekti efektyvesnių rezultatų (žr. *4 pav*.).

Kaip jau minėta, bendradarbiavimo kliuvinius galima suskirstyti į dvi kryptis: pirmoji daugiau susijusi su institucijų požiūriu, žinybiškumu (požiūris į smurto problematiką, į kitas institucijas, bendro tikslo siekimas), antroji – su bendradarbiavimą užtikrinančiais elementais (keitimasis informacija, veiksmų koordinavimas, grįžtamasis ryšys). Kiekvienas iš schemoje matomų probleminių ryšių toliau skyriuje nagrinėjamas detaliai, atsižvelgiant į šias tyrimo metu identifikuotas kryptis bei apsvarstant šių krypčių tobulinimo poreikį ir galimybes.

Vienas intensyviausių, o kartu ir probleminis bendradarbiavimo ryšys nustatytas tarp ikiteisminio tyrimo tyrėjų ir SPC darbuotojų. Neabejotina, kad tarpinstitucinio bendradarbiavimo sėkmė neatsiejama nuo vieningo požiūrio į smurtą artimoje aplinkoje bei į sprendimus, kaip ši problema galėtų būti bendromis jėgomis ir koordinuotais veiksmais sprendžiama efektyviau. Tyrimas atskleidžia, kad efektyvesniam SPC ir teisėsaugos pareigūnų bendradarbiavimui kliudo kiek skirtingas matymas, išsiskiriantys požiūrio taškai. Kaip minėta, SPC darbuotojai kaip pagrindinę efektyvesnio pasipriešinimo smurtui kryptį mato pareigūnų gebėjimų atpažinti ir tinkamai reaguoti į smurtą artimoje aplinkoje stiprinimą, orientuotą į pagalbą nukentėjusiam asmeniui bei intensyvesnį sisteminio smurto fiksavimą. Kita vertus, pareigūnai pažymi egzistuojančius įrodinėjimo galimybių ribotumus ir aukų motyvacijos stoką, kuri, jų teigimu, apsunkina darbą ir sąlygoja nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičių (žr. *5 pav*.). Policijos pareigūnų manymu, nukentėjusiųjų motyvacijos stoka galėtų būti sprendžiama stiprinant SPC veiklą bei socialinių paslaugų prieinamumą ir platesnį jų spektrą, kuris, jų manymu, itin problemiškas. Tiek SPC atstovų, tiek policijos pareigūnų pasiūlymai iš esmės neprieštarauja vieni kitiems, todėl turėtų būti bendru sutarimu diskutuojami.

SPC	Pareigūnai
• Pareigūnų gebėjimų stiprinimas. • Grįžtamasis ryšys, pasitikėjimas SPC. • Sisteminio smurto fiksavimas (BK 145 str.)[42].	• Aukų motyvavimas, intensyvesnė pagalba, socialinės paslaugos. • Įrodinėjimo galimybių ribotumai.

5 pav. SPC ir policijos pareigūnų matomos smurto artimoje aplinkoje įveikos problemos

[42] Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje yra siūloma kriminalizuoti specialia norma persekiojimą (angl. *stalking*) (pvz., *Jakštienė R.*, 2019, p. 259–260), tai įpareigoja ir Stambulo konvencija (nors šios konvencijos 78 str. 3 d. numato išlygos dėl baudžiamosios atsakomybės už psichologinį smurtą ir persekiojimą galimybę numatant už šį elgesį nebaudžiamąsias sankcijas). Tačiau atsižvelgiant į tai, kad smurtą prieš moteris artimoje aplinkoje dažniausiai sąlygoja visuomenėje vyraujantys lyčių stereotipai, būtina daugiau dėmesio skirti įgyvendinant Stambulo konvencijos 12 str. nuostatą – siekį imtis priemonių, „kuriomis *būtų skatinami socialinių ir kultūrinių moterų ir vyrų elgsenos modelių pokyčiai, siekiant panaikinti prietarus, papročius, tradicijas ir visą kitą praktiką, grindžiamus žemesnės moterų padėties idėja arba stereotipiniais moterų ir vyrų vaidmenimis".*

Atliktas tyrimas leidžia konstatuoti, kad **SPC ir ikiteisminio tyrimo tyrėjų bendradarbiavimui trūksta sistemiškumo**. Tyrimo dalyviai (ypač SPC atstovai) pastebi, kad keitimasis informacija galėtų būti intensyvesnis ir efektyvesnis, sistemizuojant tam tikras jau egzistuojančias praktikas. Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas numato, kad smurto artimoje aplinkoje atveju įvertinę situacijos pavojingumą, esant poreikiui, SPC specialistai rengia pažymas apie žinomus smurto faktus atitinkamoms valstybės institucijoms. Tyrimo dalyvių teigimu, tokius raštus teisėsaugos institucijoms jie rengia keliais atvejais: kai nustato tam tikrą grėsmę ir mato poreikį atkreipti teisėsaugos institucijų dėmesį į su grėsme susijusius smurto faktus. Taip pat, tyrimo dalyvių teigimu, policijos pareigūnams sunku užfiksuoti ir įrodyti sisteminį smurtą, kuriam dažnai būdingos psichologinio smurto apraiškos, grasinimai, sisteminis terorizavimas. SPC specialistams užmezgant pasitikėjimu grįstą kontaktą su auka pavyksta fiksuoti sisteminio smurto apraiškas, todėl SPC darbuotojai mato prasmę surinktus ir detalizuotus smurto faktus išdėstyti rašte siunčiant jį teisėsaugos institucijoms. Šiuo požiūriu svarbūs keli esminiai momentai, pirmiausia – būtinas vieningas grėsmės, rizikos ir sisteminio smurto fiksavimo įrankis, kuriuo SPC tinklas vadovautųsi ir naudotųsi įvertindami riziką ir fiksuodami sisteminį smurtą. Antra, tokia pažyma ar raštas turėtų įgauti atitinkamą reikšmę teisėsaugos institucijų darbe. Kaip teigė informantai, siųsdami parengtas pažymas ar raštus teisėsaugos institucijoms jie retai sulaukia grįžtamojo ryšio, todėl tampa neaišku, kokią prasmę bei naudą turi jų atliktas darbas. Tiesa, kaip jau minėta SPC veiklą analizuojančiame skyriuje (studijos II.3-oje dalyje), policijos pareigūnai išsako abejonių dėl pažymos teisinio statuso.

Remdamiesi tyrimo dalyvių išsakytais pasiūlymais, tyrėjai suformulavo tam tikrą bendradarbiavimo, susijusio su SPC rengiamomis pažymomis, algoritmą (*6 pav*.), kuriame yra numatytas pažymos pateikimas grėsmės ar sisteminio smurto atvejais ir grįžtamasis ryšys iš teisėsaugos institucijų tokias pažymas gavus.

Bendradarbiavimo sistemiškumo trūksta ir tarp SPC bei VTAS specialistų. VTAS ir SPC bendradarbiavimas užaštrėja susikertant vaiko apsaugos ir pagalbos motinai interesams. VTAS specialistai daugiausia susikoncentruoja į vienintelį tikslą – vaiko apsaugą, o SPC atstovai mato, kad daugeliu atvejų ne tik vaikas, bet ir motina yra smurto auka. Vaiko teisių apsaugos institucijos daugiausia orientuojasi į kontrolės, baudimo, priežiūros funkcijas, kurios nėra tinkamos motinos (nukentėjusio asmens) atžvilgiu. Vaiko ir motinos interesų supriešinimas užaštrina ir komplikuoja situaciją. SPC atstovai pabrėžia, kad tais atvejais, kai nukentėjusiaisiais laikomi tiek motina, tiek vaikas, turėtų būti susikoncentruojama ties kompleksine institucine pagalba, siekiant bendro nukentėjusiųjų apsaugos sustiprinimo, smurto pasekmių minimizavimo tikslo. Taip pat svarbu apibrėžti tarpinstitucinės pagalbos, bendro planavimo ir tikslo siekimo sankirtos taškus ir žingsnius.

Tyrimo metu kalbinti SPC bei VTAS atstovai pažymi, kad keitimasis informacija galėtų būti intensyvesnis ir efektyvesnis, ypač apibrėžiant kompleksinę pagalbą šeimai. Perdavus pagalbos priemonių nustatymo ir įgyvendinimo funkciją atvejo vadybininkui, komunikavimo ir informacijos keitimosi centras taip pat turėtų persikelti į atvejo vadybininko pozicijas. Atvejo vadybininkas turėtų aktyviai komunikuoti tiek su VTAS atstovais, tiek su SPC specialistais (žr. *7 pav*.).

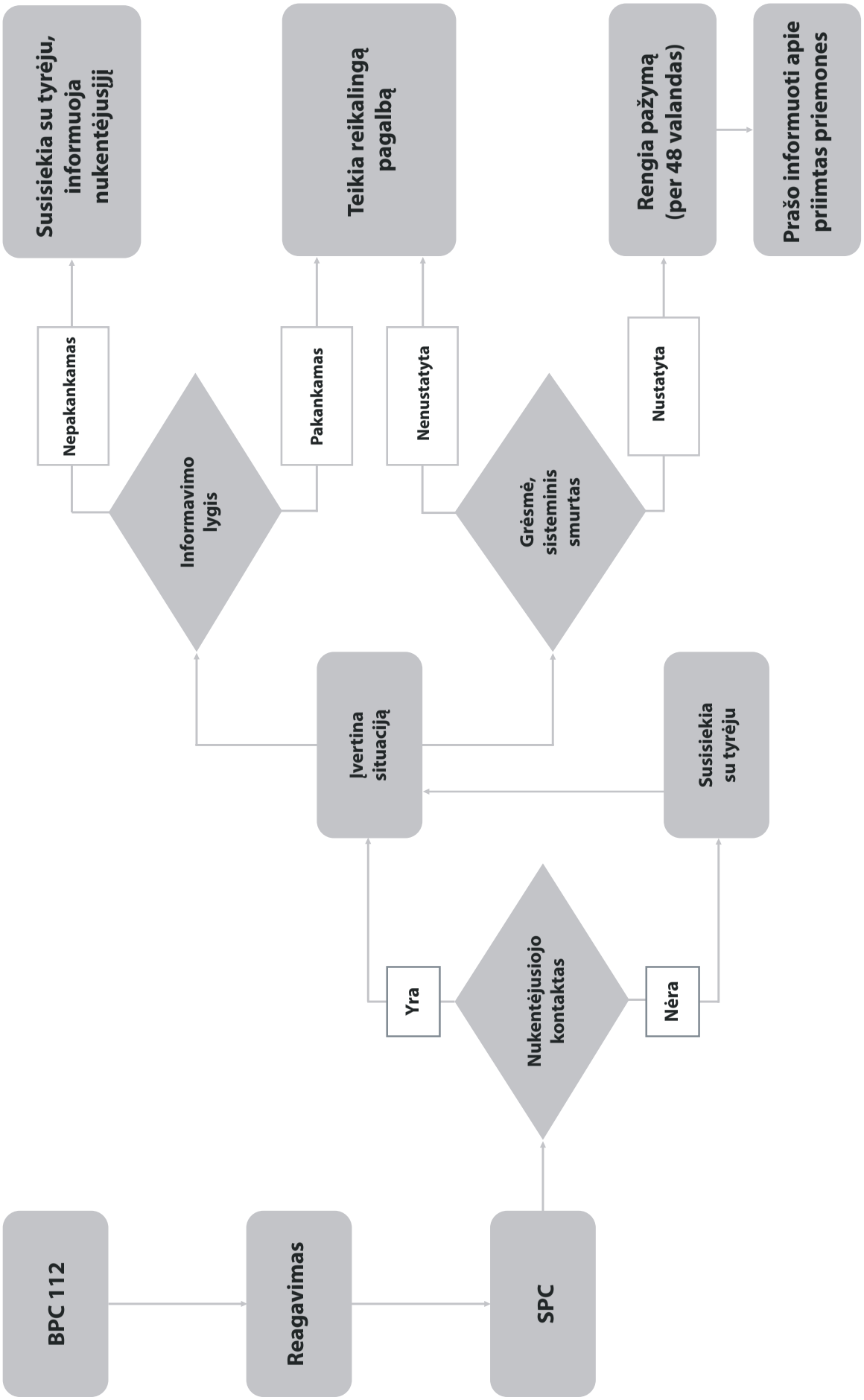

6 pav. Policijos tyrėjų ir SPC bendradarbiavimas

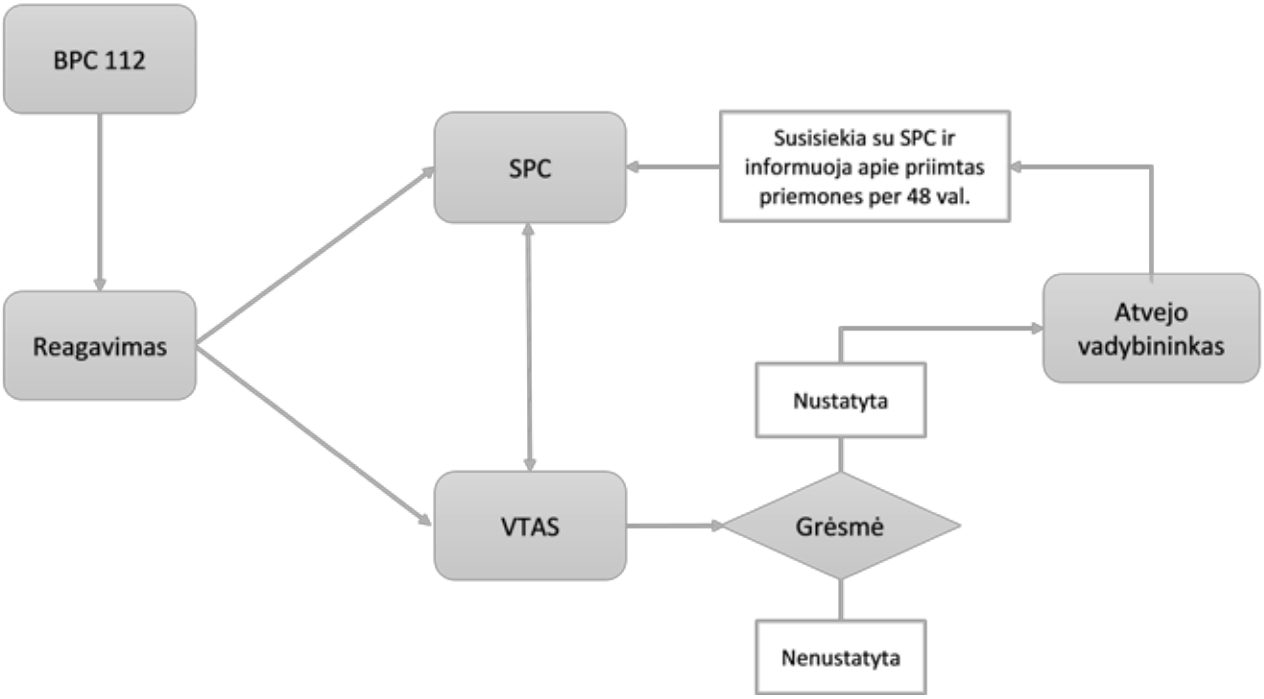

7 pav. SPC, VTAS ir atvejo vadybininko bendradarbiavimas

Kaip minėta, tyrime dalyvavę policijos pareigūnai akcentavo smurtą patyrusių asmenų motyvacijos stoką, kuri, jų nuomone, turėtų būti sprendžiama stiprinant pagalbą ir socialinių paslaugų aukoms teikimą. Tačiau tyrime dalyvavę SPC specialistai bei socialinių paslaugų teikėjai, t. y. biudžetinių bei viešųjų įstaigų (krizių centrų), savivaldybių socialinės paramos skyrių atstovai pastebi, kad bendradarbiavimą ir jų smurto artimoje aplinkoje atvejais įsitraukimą į paslaugų teikimą komplikuoja informacijos apsikeitimo trūkumas ir ribojimai. Tokie ribojimai tapo ypač aktualūs 2018 m. liepos 16 d. įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo redakcijai[43]. Todėl, siekiant efektyvesnio paslaugų teikimo, **svarbu diskutuoti apie duomenų apsaugos išimtis ir palankesnes sąlygas informacijos keitimuisi smurto artimoje aplinkoje atvejais**, kuris yra pagrindas koordinuotam ir nuosekliam institucijų bendradarbiavimui. Informacijos teikimas galėtų būti reguliuojamas SPC specialistų, kurie turi artimiausią kontaktą su nukentėjusiu asmeniu, organizuoja pagalbą ir nustato tolimesnės pagalbos poreikį. Palankių ar išimtinių sąlygų informacijos keitimuisi svarbą numato ir tarptautiniai standartai bei tyrimai, nustatydami koordinuoto atsako į smurtą artimoje aplinkoje poreikį. Informacijos keitimosi galimybės suintensyvintų kontaktą su paslaugų teikėjais bei sustiprintų jų vaidmenį, kuris galėtų užtikrinti paslaugų teikimo tęstinumą ir nuoseklumą.

Tarpinstitucinio bendradarbiavimo tinkle dalyvauja ir svarbų vaidmenį atlieka probacijos tarnyba organizuodama smurtinio elgesio keitimo programas smurtauti artimoje aplinkoje linkusiems asmenims. Kartu pabrėžtina, kad atliktas tyrimas atskleidė būtinumą plėsti subjektų, dirbančių su smurtautojais, ratą. Tai aktualu ne tik tada, kai smurtautojui skiriamos smurtinį elgesį keičiančios programos, bet ir nutraukus ikiteisminį tyrimą neįrodžius smurto (apie tai plačiau žr. *2 pav*.). Todėl remiantis atliktu tyrimu nutrauktų ikiteisminių tyrimų atveju **siūlytina policijos pareigūnams ir prokurorams informuoti asmenis** apie smurtinį elgesį keičiančias programas bei tokias paslaugas teikiančias institucijas. Taip pat ir tais atvejais, **kai savivaldybių socialiniai**

[43] Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479. Nauja redakcija nuo 2018-07-16, Nr. XIII-1426, 2018-06-30 // TAR, 2018-07-11, i. k. 2018-11733.

darbuotojai identifikuoja smurtinį elgesį keičiančios programos reikalingumą asmeniui, galimai smurtaujančiam šeimoje, jie turėtų informuoti tokius asmenis apie smurtinį elgesį keičiančias programas bei šias paslaugas teikiančias institucijas.

Kartu siekiant intensyvesnio tarpinstitucinio bendradarbiavimo, kurio poreikis atsispindi šio bendradarbiavimo karštųjų taškų schemoje (žr. *4 pav*.), **būtini prokurorų** kaip ikiteisminį tyrimą kontroliuojančių teisėsaugos pareigūnų **mokymai**, siekiant stiprinti jų gebėjimus identifikuoti smurto artimoje aplinkoje nusikaltimus, didinti informuotumą apie smurto aukų poreikius bei geriau išmanyti viso institucinio smurto užkardymo tinklo veikimą.

Detalus ryšių tarp pagrindinių suinteresuotų institucijų, reaguojančių ir teikiančių pagalbą smurto artimoje aplinkoje atvejais, aptarimas leidžia formuluoti egzistuojančio bendradarbiavimo pobūdį, formas ir elementus. Remiantis atliktu tyrimu galima teigti, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas apsiriboja daugiau fragmentiškomis bendradarbiavimo praktikomis. Vieningo požiūrio tiek į patį smurtą artimoje aplinkoje, tiek į darbą šiame lauke bei kitų institucijų vaidmens išmanymo trūkumas iš esmės komplikuoja sisteminių bendradarbiavimo praktikų susiklostymą. Bendradarbiavimo pobūdis varijuoja priklausomai nuo regionų, vienuose yra labiau išvystytas nei kituose, taip pat priklausomai nuo bendradarbiaujančių institucijų. Siekiant įvertinti tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktikas tyrimo metu suformuluoti skirtingi bendradarbiavimo lygmenys, kurie pateikiami žemiau esančiame paveiksle:

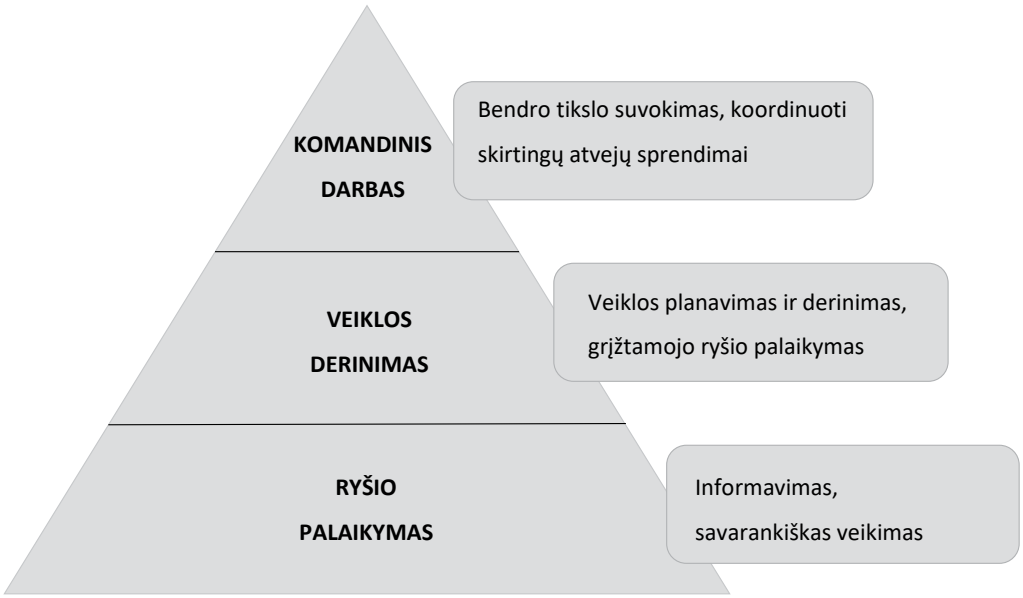

8 pav. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo lygmenys

Kaip jau minėta, tarpinstitucinio bendradarbiavimo praktikos varijuoja priklausomai nuo regiono, tačiau tyrimo duomenys leidžia teigti, kad daugeliu atvejų bendradarbiavimas apsiriboja pirmu lygmeniu, kai palaikomas ryšys, tai yra vyksta tarpusavio informavimas, tačiau veikiama savarankiškai. Visgi informantai pastebi, kad sistemingo informavimo, derinant ir planuojant veiklas, trūksta, ypač jaučiamas grįžtamojo ryšio poreikis. Antrame lygmenyje keitimusi informacija neapsiribojama, atsiranda grįžtamasis ryšys ir bendras veikimas, tačiau toks veikimas daugiau orientuotas į savos institucijos funkcijų atlikimą. Tyrimo dalyviai efektyvaus ir koordinuoto bendradarbiavimo pavyzdžiu laiko komandinį darbą, kuomet suvokiamas bendras tikslas ir bendrai, papildant vienas kitą, veikiama taip, kad šis tikslas būtų įgyvendintas. Kitaip tariant, institucijos suvokia, kad

jų veikla orientuota ne į siaurų funkcijų savo institucijos rėmuose įvykdymą, bet į siekį koordinuotai spręsti skirtingus smurto artimoje aplinkoje atvejus ir veikti taip, kad smurtas būtų užkardytas, o pagalba aukai suteikta. Komandinio darbo gerosiomis praktikomis informantai įvardijo bendrus pasitarimus, atvejų aptarimus ir sprendimus, suderinto pagalbos plano sudarymą ir jo įgyvendinimą. Kalbant apie koordinavimo funkcijas, tyrimo dalyviai neišreiškė poreikio kurti atskirus, naujus koordinuojančius darinius ar perduoti koordinavimo funkcijas vienai institucijai, todėl galima daryti prielaidą, kad koordinavimo veiksmai priklauso nuo skirtingų smurto atvejų pobūdžio ir gali varijuoti priklausomai nuo atvejo specifikos.

Taigi tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad **suinteresuotų šalių, dirbančių su smurtu artimoje aplinkoje, tarpinstituciniam bendradarbiavimui daugiau būdingas pirminis lygmuo, apsiribojantis nuolatinio ryšio palaikymu ir kitų institucijų informavimu, tačiau dėl grįžtamojo ryšio ir bendro požiūrio trūkumo dažniausiai neperaugantis į komandinį darbą, koordinuotą atsaką**. Taigi, viena vertus, vieningas požiūris į darbą ir smurto problematiką bei bendro tikslo siekimas galėtų tapti reikšmingu postūmiu koordinuoto, komandinio bendradarbiavimo linkme, kita vertus, intensyvesnis nuolatinis institucijų kontaktas, bendras, komandinis darbas ir galėtų būti pagrindu šį požiūrį keičiant ir įsisąmoninant bendro darbo reikšmę ir prasmę.

VII. IŠVADOS IR PRAKTINĖS REKOMENDACIJOS

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia daryti pagrindinę išvadą, kad suinteresuotoms institucijoms, dirbančioms su smurto artimoje aplinkoje atvejais, trūksta bendro požiūrio į smurtą. Kadangi tarpinstitucinio bendradarbiavimo dalyviams trūksta supratimo, kaip veikia kiti smurto artimoje aplinkoje užkardymo ir pagalbos teikimo tinklo subjektai, jie neįsisąmonina visos tarpinstitucinio bendradarbiavimo sistemos veikimo mechanizmo. Visa tai sąlygoja suvokimo trūkumą, kaip bendrai spręsti su smurtu artimoje aplinkoje susijusias problemas.

1. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima teigti, kad institucijos, dirbančios su smurto artimoje aplinkoje atvejais, vertina smurto problemas **tik per savo žinybingumo prizmę**. Smurtas artimoje aplinkoje ir nuo smurto nukentėjusių žmonių poreikiai šioje srityje dirbančių specialistų vis dar suprantami per siaurai. Skirtingas smurto suvokimas ir vieningo problemos matymo trūkumas komplikuoja visapusės ir kokybiškos pagalbos smurto aukoms organizavimą bei apsunkina smurto prevenciją.
    - Tyrimas atskleidė, kad **efektyvesniam SPC ir teisėsaugos pareigūnų bendradarbiavimui kliudo kiek skirtingas smurto artimoje aplinkoje problemos matymas**. Viena vertus, remiantis SPC pozicija, pagrindinė efektyvesnio pasipriešinimo smurtui kryptis turėtų būti pareigūnų gebėjimų atpažinti ir tinkamai reaguoti į (sisteminį) smurtą artimoje aplinkoje stiprinimas, orientuotas į pagalbą smurto aukai. Kita vertus, policijos pareigūnai ir prokurorai pažymi ribotas įrodinėjimo galimybes ir dažną aukų motyvacijos nebuvimą, o tai, jų manymu, žymiai apsunkina darbą ir dažnai sąlygoja ikiteisminio tyrimo nutraukimą. Policijos pareigūnų nuomone, smurto aukų motyvaciją būtų galima didinti stiprinant specializuotos pagalbos centrus bei plečiant itin probleminį socialinių paslaugų spektro prieinamumą. SPC darbuotojų ir policijos pareigūnų siūlymai iš esmės neprieštarauja vieni kitiems, todėl turėtų būti bendrai diskutuojami. Priimant sprendimą dėl smurto artimoje aplinkoje atvejo, itin svarbi prokuratūros ir teismo grandis, nes teisėjas sprendžia dėl ikiteisminio tyrimo eigos, kardomųjų priemonių ir bausmių skyrimo.
    - Atliktas tyrimas parodė ir **tam tikros priešpriešos egzistavimą tarp SPC darbuotojų ir VTAS specialistų**, kuri atsiranda iš esmės dėl skirtingo savo vaidmens suvokimo, problemos sprendimo matymo. Vaiko teisių apsaugos darbuotojai smurto artimoje aplinkoje atvejį vertina per vaiko apsaugos prizmę, tuo tarpu SPC – per pagalbos moteriai sritį. Būtent todėl, tyrimo dalyvių požiūriu, būtų svarbu apibrėžti tarpinstitucinės pagalbos, bendro planavimo ir tikslo siekimo sankirtos taškus ir žingsnius, kurie padėtų išvengti funkcijų ir pagalbos teikimo dubliavimo, motinos ir vaiko interesų supriešinimo, o savalaikę pagalbą leistų teikti sistemiškai ir nuosekliai.

2. Dėl skirtingo požiūrio į smurto artimoje aplinkoje problemą tarpinstitucinis bendradarbiavimas nėra sklandus bei pasireiškia **informacijos ir grįžtamojo ryšio trūkumu**. Absoliuti kalbintų tyrimo dalyvių dauguma atkreipė dėmesį į informacijos, reikalingos numatant veiklos kryptis bei priimant sprendimus, trūkumą, taip pat menką grįžtamojo ryšio bendradarbiaujant su kitomis suinteresuotomis institucijomis palaikymą.
    - Tyrimas atskleidė, kad **tiek specializuotos pagalbos centrams, tiek vaiko teisių apsaugos darbuotojams bei socialines paslaugas teikiančioms įstaigoms ir**

nevyriausybinėms organizacijoms trūksta informacijos ir grįžtamojo ryšio iš policijos. Jei pirminė informacija suteikiama (pvz., apie pradėtą ikiteisminį tyrimą), tai informacijos apie tyrimo rezultatus, smurtautojams pritaikytas priemones ir pan. itin trūksta. Tačiau dėl leidimo proceso dalyviams susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga sprendžia prokuroras arba ikiteisminio tyrimo teisėjas. Situaciją apsunkino naujas asmens duomenų teisinės apsaugos reglamentavimas, kuris sugriežtino asmens duomenų apsaugą. Kita vertus, pagal 2012/29/ES Direktyvos 8 straipsnį, numatantį teisę naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis, „valstybės narės sudaro palankesnes sąlygas skundą gavusiai kompetentingai valdžios institucijai ir kitoms atitinkamoms įstaigoms nukreipti aukas į paramos aukoms tarnybas“ (8 str. 2 d.). Tai reiškia, kad tiek policijos pareigūnai, tiek prokurorai ir teisėjai turėtų labiau atsižvelgti į aukų poreikių užtikrinimą bendradarbiaudami su pagalbą teikiančiomis institucijomis. Todėl reikėtų svarstyti atitinkamus įstatymų pakeitimus.

- Informacijos trūkumą apie smurto artimoje aplinkoje atvejį pažymėjo ir **socialines paslaugas teikiančios institucijos**. Tai iš dalies apsunkina visavertį šių institucijų įsitraukimą į institucinės apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje sistemą ir sudaro kliūtis užtikrinti teikiamų paslaugų tęstinumą, nuoseklumą. SPC ir socialines paslaugas teikiančios institucijos turi ribotus išteklius teikdamos ilgalaikę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims. Todėl didesnis valstybės dėmesys turėtų būti skiriamas paslaugų spektrui plėsti, užtikrinant ilgalaikę pagalbą. Svarstytinas savivaldybių vaidmens sustiprinimas, atitinkamai koreguojant ANSAAĮ nuostatas.
- Tyrimas taip pat atskleidė, kad specializuotos pagalbos centrai yra informuojami apie smurto artimoje aplinkoje aukas, kad galėtų joms suteikti pagalbą, tačiau vyrų krizių centrai beveik neinformuojami apie smurtautojus, kad galėtų su jais susisiekti ir dirbti keičiant smurtinio elgesio įpročius. Todėl reikėtų svarstyti ANSAAĮ papildymą, numatant, kad apie smurto artimoje aplinkoje atvejus būtų informuojami ir vyrų krizių centrai.
- Interviu su specialistais leido prieiti prie išvados, kad, vykdant sėkmingą smurto artimoje aplinkoje prevenciją, būtina ne tik teikti pagalbą smurto aukoms, bet ir **vykdyti smurtinio elgesio keitimo programas smurtautojams**, skatinant juos keisti smurtinę elgseną. Remiantis tyrimo metu atliktais interviu bei gerosios užsienio praktikos pavyzdžiais siūlytina ieškoti įvairesnių priemonių, skatinančių smurtautojus dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose, bei plėsti subjektų, vykdančių tokias programas, ratą.

3. Atliktas tyrimas leidžia daryti prielaidą, kad suinteresuotų institucijų, dirbančių smurto artimoje aplinkoje problemų tinkle, bendradarbiavimui daugiau būdingas pirminis bendradarbiavimo lygmuo, kuriame apsiribojama tik ryšio palaikymu ir kitų institucijų informavimu, tačiau dėl grįžtamojo ryšio ir bendro požiūrio trūkumo dažniausiai neperaugantis į komandinį darbą, koordinuotą atsaką, todėl negali būti laikomas koordinuotu tarpinstituciniu atsaku į smurtą artimoje aplinkoje. Siekiant bendro tikslo, nepakanka tarpinstitucinį ryšį palaikyti, informuoti vieniems kitus, veikiant savarankiškai. Reikalingas koordinuotas ir integruotas komandinis darbas bei veikimas vieniems kitus papildant.
   - Būtina organizuoti reguliarius skirtingų institucijų pasitarimus, aptariant bendras problemas ir ieškant tinkamų sprendimų. Nors Lietuvos policijos generalinio komisa-

ro 2018 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 5-V-611 patvirtintas aprašas numato apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininko ar jo įgalioto pareigūno iniciatyvą reguliariai organizuoti pasitarimus su įvairių suinteresuotų institucijų atstovais aktualiais smurto artimoje aplinkoje klausimais, **ši teisės aktu įtvirtinta bendradarbiavimo priemonė ne visada tampa pagalbos ir darnaus bendravimo ryšiu**. Todėl reguliarūs įvairių institucijų organizuojami susitikimai, be abejonės, prisidėtų prie komandinio darbo praktikų plėtros.

- Įgyvendinant Stambulo konvencijos nuostatas, būtina organizuoti reguliarius **specializuotus** tiek policijos pareigūnų, teisėjų ir prokurorų, tiek kitų suinteresuotų institucijų atstovų, dirbančių su smurto artimoje aplinkoje atvejais, **bendrus mokymus** apie koordinuotą tarpinstitucinį bendradarbiavimą, siekiant kiekvienu atveju tinkamai nukreipti smurtą patyrusius asmenis į reikalingas institucijas.

Praktinės rekomendacijos

1. Šiuo metu SPC, įvertinę situaciją ir nustatę smurto grėsmę, informuoja policijos pareigūnus parengdami pažymą, kuri yra numatyta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintame SPC veiklos apraše, tačiau neturi **grįžtamojo ryšio apie sprendimo priėmimą konkrečiu atveju**. Viena vertus, policijos pareigūnai negali atskleisti ikiteisminio tyrimo informacijos asmenims, kurie nėra proceso dalyviai. Kita vertus, 2012/29/ES Direktyva, reglamentuodama teisę naudotis paramos aukoms tarnybų paslaugomis, ragina sudaryti palankesnes sąlygas skundą gavusiai kompetentingai valdžios institucijai ir kitoms atitinkamoms įstaigoms nukreipti aukas į paramos aukoms tarnybas (8 str. 2 d.). Todėl siūlytina tiek SPC specialistams, tiek VTAS darbuotojams policijai siunčiamame rašte prašyti informuoti juos apie tolesnę tyrimo eigą. Visgi tokiam pageidaujamam grįžtamajam ryšiui būtinas aiškesnis teisinis pagrindas, numatantis informacijos teikimo apimtis, etapus bei terminus. Todėl svarstytina reglamentuoti šiuos aspektus įstatymo lygiu, pavyzdžiui, ANSAAĮ.

2. Siekiant sklandaus suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo bei spartesnio keitimosi informacija, siūlytina svarstyti palankesnes **asmens duomenų teisinės apsaugos reglamentavimo sąlygas smurto artimoje aplinkoje atvejais**, numatant galimybę institucijoms keistis informacija apie smurto artimoje aplinkoje atvejus, kad būtų galima suteikti kuo tinkamiausią pagalbą smurto aukoms ir apsaugoti jas nuo smurto pasikartojimo ateityje.

3. Atliktas tyrimas parodė, kad dėl skirtingo savo vaidmens suvokimo, smurto artimoje aplinkoje problemos sprendimo ir pagalbos šeimai matymo **egzistuoja tam tikros priešpriešos tarp SPC darbuotojų ir VTAS specialistų**. Šių institucijų bendradarbiavimas turėtų būti apibrėžtas aiškiau, numatant keitimąsi informacija ir esant poreikiui bendrai planuojant pagalbos teikimą, vengiant funkcijų ir pagalbos teikimo dubliavimo.

4. Tyrime dalyvavę policijos pareigūnai akcentavo nuo smurto nukentėjusių asmenų motyvacijos stoką, kuri, jų nuomone, turėtų būti sprendžiama stiprinant socialinių paslaugų aukoms spektrą. Tačiau ribotas SPC skaičius ir finansavimas sunkina savalaikį pagalbos teikimą, todėl **siūlytina ne tik stiprinti specializuotos pagalbos aukoms teikimą, bet ir didinti socialinių paslaugų smurto aukoms prieinamumą**. Stiprinant savivaldybių

vaidmenį teikiant pagalbą smurto aukoms siūlytina svarstyti atitinkamus ANSAAĮ pakeitimus. Socialines paslaugas teikiančios institucijos turėtų identifikuoti save ne vien kaip savo funkcijas atliekančius subjektus, bet kaip visaverčius tarpinstitucinio bendradarbiavimo tinklo dalyvius, atsakingus už paslaugų teikimo tęstinumą. Kartu siūlytina inicijuoti kiekybinį tyrimą, leisiantį identifikuoti pagalbos nukentėjusiems nuo smurto asmenims teikimo praktiką, kurią vykdo SPC, bei platesnį paslaugų teikėjų įsitraukimą.

5. Policijos iniciatyva, įtvirtinta Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu bei **numatanti reguliarius suinteresuotų institucijų pasitarimus, turėtų virsti reguliaria praktika** sudarydama prielaidas darnesniam bendram suinteresuotų institucijų darbui. Kartu pabrėžtina, kad **vien policijos iniciatyvos nepakanka**. Siekiant proaktyviai reaguoti į smurtą bei kompleksiškai spręsti problemas, pasitarimai turėtų būti inicijuojami ir kitų suinteresuotų institucijų.

6. Turėtų būti organizuojami reguliarūs **bendri, specializuoti policijos pareigūnų, teisėjų ir prokurorų bei kitų suinteresuotų institucijų atstovų mokymai**, tiek siekiant didinti jų informuotumą apie aukų poreikius, stiprinant gebėjimus atpažinti sisteminį smurtą ir atitinkamai jį kvalifikuoti, tiek gilinant žinias apie komandinį tarpinstitucinį bendradarbiavimą, užtikrinantį koordinuotą atsaką į smurtą artimoje aplinkoje.

7. Nors Lietuvos BPK 132[1] str. 1 d. numato, kad, skiriant kardomąją priemonę įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu, įtariamasis taip pat gali būti įpareigojamas bet kokia forma nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju **ir kartu su juo gyvenančiais asmenimis**, taip pat nesilankyti nurodytose vietose, kuriose būna nukentėjusysis **ar kartu su juo gyvenantys asmenys**, atliktas tyrimas parodė, kad nukentėjusiąja pripažinus vaiko motiną ir smurtautojui uždraudus artintis prie jos arčiau nei nustatytu atstumu, smurtautojo galimybės bendrauti su vaiku nėra apribotos. Todėl iš esmės pritartina retai pasitaikančiai praktikai, kai papildomai, be BPK nuostatų, yra taikomas ANSAAĮ (kuriame vartojama plati smurtą patyrusio asmens sąvoka) **pripažįstant vaiką, tapusį smurto artimoje aplinkoje liudininku ar gyvenantį aplinkoje, kurioje buvo smurtauta, nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje**. Taip pat svarstytina galimybė keisti BPK 132[1] str. 1 d., numatant galimybę teisėjui skirti įpareigojimą smurtautojui nesiartinti taip pat ir prie kartu su nukentėjusiuoju gyvenančių asmenų.

8. Siekiant veiksmingai užkirsti kelią smurtui artimoje aplinkoje, būtina ne tik teikti pagalbą smurtą patyrusiems asmenims, bet ir **vykdyti/plėsti smurtinį elgesį keičiantį darbą su smurtauti linkusiais asmenimis**. Remiantis tyrimo metu atliktais interviu bei gerosios užsienio praktikos pavyzdžiais, siūlytina skatinti smurtautojus dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose bei numatyti daugiau subjektų, vykdančių tokias programas. Pagal galimybes, atsižvelgiant į konkretaus atvejo ypatumus bei įrodinėjimo problemas, būtų prasminga siūlyti asmeniui, kurio smurtinis elgesys nebuvo įrodytas (nutraukus ikiteisminį tyrimą), dalyvavimą smurtinio elgesio keitimo programoje informuojant apie smurtinio elgesio keitimo programų paslaugas teikiančias institucijas. Informuoti galėtų tiek policijos pareigūnas ar prokuroras, tiek socialines paslaugas teikiantys subjektai. Todėl siūlytina svarstyti atitinkamai tobulinti ANSAAĮ nuostatas.

9. Pritartina naujai pirminės **įvykio aplinkos fiksavimo vaizdo priemonėmis** praktikai policijoje. Tačiau kadangi trūksta šios tvarkos detalaus aprašymo, siūlytina ją detalizuoti, taip pat išsprendžiant asmenų privatumo apsaugos ir kitus klausimus.

10. Remiantis užsienio gerosios praktikos pavyzdžiais, apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje turėtų būti vykdoma keliomis kryptimis – tiek baudžiamosios, tiek civilinės teisės priemonėmis, užtikrinant smurto aukų apsaugą. Todėl siekiant suteikti kuo veiksmingesnę pagalbą smurtą patyrusiam asmeniui, **siūlytina svarstyti civilinės apsaugos orderio diegimą Lietuvoje** numatant laikinųjų apsaugos priemonių taikymo galimybę smurto artimoje aplinkoje atvejais (atitinkamai papildžius Lietuvos CK nuostatas); kartu pabrėžtina, kad šis klausimas jau kurį laiką svarstomas moksliniu ir praktiniu lygmeniu Lietuvoje.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas // Valstybės žinios, 2011, Nr. 72-3475.
4. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479. Nauja redakcija nuo 2018-07-16, Nr. XIII-1426, 2018-06-30 // TAR, 2018-07-11, i. k. 2018-11733.
5. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo Nr. XI-1860 pakeitimo įstatymas // TAR, 2019-07-05, Nr. 11184.
6. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589.
7. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 85-3140. Nauja redakcija nuo 2019-07-01, Nr. XIII-1928, 2019-01-11 // TAR, 2019-01-21, i. k. 2019-00858.
8. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807. Nauja redakcija nuo 2018-07-01, Nr. XIII-643, 2017-09-28 // TAR, 2017-10-10, i. k. 2017-16087.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. gegužės 17 d. nutarimas Nr. 371 „Dėl Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo Nr. XI-1425 7 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIIP-331“ // TAR, 2017-05-24, Nr. 8667.
10. LR Švietimo ir mokslo ministro, LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir LR Sveikatos apsaugos ministro įsakymas dėl koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos aprašo patvirtinimo (2017 m. rugpjūčio 28 d. Nr. V-651/A1-455/V-1004) // TAR, 2017-08-30, Nr. 13864.
11. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas 2012 m. gegužės 7 d. Nr. A1-227 „Dėl specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašo patvirtinimo. 2015 m. gruodžio 15 d. įsakymo Nr. A1-750 redakcija // Valstybės žinios, 2012, Nr. 54-2676.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka (su pakeitimais ir papildymais), patvirtintos Generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymu „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka patvirtinimo“ Nr. I-137 // TAR, 2015-06-01, Nr. 8538. Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymo Nr. I-137 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka patvirtinimo“ pakeitimo // TAR, 2017-08-16, Nr. 13353.
13. Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, teismo sprendimo dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo vykdymo ir šio sprendimo vykdymo kontrolės tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos policijos generalinio komisaro 2018 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 5-V-611 // TAR, 2018-07-03, Nr. 11084.
14. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR // Europos Sąjungos oficialusis leidinys, L 315/57.
15. Civil Procedure Law of the Republic of Latvia // Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998. Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Prieiga per internetą: <*https://likumi.lv/ta/en/id/50500-civil-procedure-law*>.

II. Specialioji literatūra

16. *Eckhardt C. I., Murphy C. M., Whitaker D. J., Sprunger J., Dykstra R., & Woodard K*. The effectiveness of intervention programs for perpetrators and victims of intimate partner violence // Partner Abuse, 2013, 4(2), p. 196–231.
17. *Jakštienė R.* Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019.
18. *Michailovič I.* Smurtas prieš moteris kaip diskriminacijos dėl lyties forma ir lyčių stereotipų pasekmė // Informacijos mokslai, 2018, 80, p. 50–60. doi: 10.15388/Im.2017.80.11671.
19. Towards a Multi-sectoral Response to Gender-Based Violence. Mapping the Current Situation in the Eastern Europe and Central Asia Region. East European Institute for Reproductive Health, UNFPA Regional Office for Eastern Europe and Central Asia, 2015.
20. *Vaigė L*. Smurto prieš moteris prevencija. Nacionalinės teisės spragos // Jurisprudencija, 2016, Nr. 23(1), p. 89–107.
21. *Vaičiūnienė R., Viršilas V.* Laisvės atėmimo vietose taikomų socialinės reabilitacijos priemonių sistemos analizė, probleminiai taikymo aspektai. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017. Prieiga per internetą: <*http://teise.org/wp-content/uploads/2018/01/Vaičiūnuienė-Viršilas.pdf*>.
22. *Van der Aa S., Niemi J., Sosa L., Ferreira A., Baldry A.* Mapping the legislation and assessing the impact of protection orders in the European member states. Oisterwijk: Wolf Legal Publishers (WLP), 2015. Prieiga per internetą: <*http://poems-project.com/wp-content/uploads/2015/02/Intervict-Poems-digi.pdf*>.

III. Teismų sprendimai

23. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. birželio 12 d. sprendimas *Bevacqua prieš Bulgariją,* Nr. 71127/01.
24. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. birželio 9 d. sprendimas *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-285-222/2016.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-528-706/2016.

TOWARDS THE EFFECTIVE COOPERATION BETWEEN POLICE AND OTHER STAKEHOLDERS: MODEL FOR THE IDENTIFICATION, SUPPORT AND PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

Summary

The basis of this study is the need-driven applied research "Towards the Effective Cooperation Between Police and Other Stakeholders: Model for the Identification, Support and Prevention of Domestic Violence", which is directed toward the analysis and development of multi-agency cooperation. The research was initiated by the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania as one of the topics, related to research and experimental development programmes, which is of particular interest to the State. The research was funded by a grant (No. S-REP-18-5) from the Research Council of Lithuania.

The research was guided by the idea that multi-agency cooperation should be developed by applying an integrated approach to domestic violence. It would be aimed at the common objective of the stakeholders – the coordinated response – by preventing domestic violence, ensuring protection and support to the victims of violence and applying measures changing violent behaviour which can be implemented only by combining the available capacities and understanding peculiarities of mutual functions. Therefore, the aim of this research was to create and propose a model for cooperation of the stakeholders after assessment of mechanisms used for the identification of domestic violence, provision of assistance and the existing practices of the multi-agency cooperation. The research included identification of the key stakeholders, determination of their interrelationships as well as analysis of the existing forms and practices of cooperation.

During the research, which was performed from April 2018 to September 2019, the 45 semi-structured interviews and 3 focused group discussions were conducted. The interviews were taken in 8 different districts of Lithuania. The following representatives of the stakeholders, responding to domestic violence and providing the assistance in case of it, have participated in the research: police officers (investigators of pre-trial investigation and patrols), specialists from the Specialised Assistance Centres, employees from the municipal child rights protection units, employees from the municipal social assistance units and representatives from other institutions of social services (budgetary and public bodies (crisis centres)), representatives from non-governmental organisations, coordinators, who were responsible for the municipal multi-agency cooperation, prosecutors, judges and representatives of the probation system.

The study consists of seven chapters. The first chapter of the study describes the role of the law enforcement institutions (police officers, prosecutors and judges) participating in prevention of domestic violence. The second chapter analyses the role of the Specialised Assistance Centres. The third chapter focuses on the role of child protection institutions. The fourth chapter discusses the issues arising during the provision of social services to the victims of domestic violence. The fifth chapter scrutinises the role of institutions, implementing the programmes changing violent behaviour (probation services and men's crisis centres). Meanwhile, the sixth chapter examines issues arising during the multi-agency cooperation process (by providing and describing the schemes and algorithms) and the last chapter provides the conclusions and gives practical recommendations.

The performed research allows to draw a conclusion that the stakeholders, working with the cases of domestic violence, often lack the common approach to the violence-related problems. Since the participants of multi-agency cooperation lack understanding of how other subjects, belonging to the network preventing domestic violence and providing assistance, operate, they are not fully aware how the mechanism of the entire system of multi-agency cooperation works. All of this results in the lack of understanding how to solve issues related to the domestic violence in general.

Based on the data of the performed research, it can be stated that institutions, working with the cases of domestic violence assess violence-related issues narrowly i.e. within the limits of their institution and its functions. The understanding of specialists about the domestic violence and the needs of people, who were affected by such violence, remains too narrow. The different understanding of violence and the lack of uniform perception of the problem complicate organisation of comprehensive and high-quality assistance

to the victims of violence and aggravate prevention of violence. Due to the different approach to the issue of domestic violence, the multi-agency cooperation is not smooth; therefore, it results in the lack of information and feedback. The vast majority of interviewed research participants pointed out to the lack of information that is necessary for determination of operational directions and decision making, as well as limited feedback during the cooperation with other stakeholders. Taking this into account, the cooperation schemes which would allow to intensify the exchange of information and to strengthen maintenance of communications between institutions, were proposed in the research.

The performed research allows to presume that the initial level of cooperation, limited to the maintenance of communication and notification of other institutions, is more typical to the cooperation of the stakeholders, working in the network of problems related to domestic violence; however, it does not turn into a teamwork or coordinated response due to the lack of feedback and common approach. Therefore, it cannot be deemed to be a coordinated multi-agency response to domestic violence. In order to achieve a common goal, it is not enough to maintain the multi-agency communication by notifying each other, but still acting on its own. The coordinated and integrated teamwork is necessary by complementing each other, which should be expressed through the common case study and coordinated decision making.

ISBN 978-9986-704-63-8 *(Internetinis/online)*

Michailovič I., Justickaja S., Vaičiūnienė R., Kalpokas V., Visockas E. Veiksmingo policijos ir kitų suinteresuotų institucijų bendradarbiavimo link: smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pagalbos ir prevencijos modelis. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2019, 70 p.

Išleido Lietuvos teisės institutas
Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel. / faks. +370 5 249 7591. El. p. info@teise.org
Interneto svetainė www.teise.org

Maketavo UAB „Ciklonas“
Žirmūnų g. 68, LT-09124 Vilnius